

5

50-87

ELEMENTA
PATROLOGIAE ET THEOLOGIAE PATRISTICAE

II

... 4 ...
... 2 ...
... 1 ...
... 3 ...
... 5 ...
... 6 ...
... 7 ...
... 8 ...
... 9 ...
... 10 ...
... 11 ...
... 12 ...
... 13 ...
... 14 ...
... 15 ...
... 16 ...
... 17 ...
... 18 ...
... 19 ...
... 20 ...
... 21 ...
... 22 ...
... 23 ...
... 24 ...
... 25 ...
... 26 ...
... 27 ...
... 28 ...
... 29 ...
... 30 ...
... 31 ...
... 32 ...
... 33 ...
... 34 ...
... 35 ...
... 36 ...
... 37 ...
... 38 ...
... 39 ...
... 40 ...
... 41 ...
... 42 ...
... 43 ...
... 44 ...
... 45 ...
... 46 ...
... 47 ...
... 48 ...
... 49 ...
... 50 ...
... 51 ...
... 52 ...
... 53 ...
... 54 ...
... 55 ...
... 56 ...
... 57 ...
... 58 ...
... 59 ...
... 60 ...
... 61 ...
... 62 ...
... 63 ...
... 64 ...
... 65 ...
... 66 ...
... 67 ...
... 68 ...
... 69 ...
... 70 ...
... 71 ...
... 72 ...
... 73 ...
... 74 ...
... 75 ...
... 76 ...
... 77 ...
... 78 ...
... 79 ...
... 80 ...
... 81 ...
... 82 ...
... 83 ...
... 84 ...
... 85 ...
... 86 ...
... 87 ...
... 88 ...
... 89 ...
... 90 ...
... 91 ...
... 92 ...
... 93 ...
... 94 ...
... 95 ...
... 96 ...
... 97 ...
... 98 ...
... 99 ...
... 100 ...

~~230~~
f

XIX
212

ELEMENTA
PATROLOGIAE ET THEOLOGIAE PATRISTICAE

E PROBATIS AUCTORIBUS COLLECTA

USUIQUE SEMINARIORUM ACCOMMODATA

EMMANUELE GONZALEZ ET FRANCIS

ECCLES. CATH. CORDUB. CANONIC. MAJESTAL., SS. THEOLOG. DOCT., IUR.

ECCL. LIC., PATROLOG. ET ORATOR. SACR. IN SEMIN. CONC. D. PELAG.

PROFESSORE

VOLUMEN II

DE THEOLOGIA PATRISTICA

*Reg. de la Univ.
Intelect.*

CUM APPROBATIONE RMI EPISC. CORDUBENSIS

CORDUBAE

EX TYPOGRAPHIA DEL "DIARIO"

Calle de Letrados núm. 18

MDCCCLXXXIX

Reg. 4288

*«Alii per Spiritum datur sermo sapientiae, alii
sermo scientiae, alii interpretatio sermonum.»*

1.ª AD COR. XII, 8-10.

DE THEOLOGIA PATRISTICA

PROGRAMMA LECTIONUM

PROLEGOMENA

LECTIO I.

Theologiae Patristicae notio et munus.—Patristica distinguitur a Patrologia et Historia literaria Scriptorum Christianorum.—Patristicae necessitas et utilitas.—Theologiae Patristicae divisio.

THEOLOGIAE PATRISTICAE

PARS PRIMA

PATRISTICA GENERALIS

LECT. II.

Sancti Patres philosophiam in qua fuerant instituti, in christianismum secum inferentes, eamque optime utentes, qui pro Christi fide apologias scripserunt, enumerantur.

LECT. III.

SS. Patres ss. Scripturarum interpretes.—SS. Patrum varia systemata hermeneutica. — Praecipui interpretes Orientales et Occidentales inter Scriptores ecclesiasticos Patribus coevos.

LECT. IV.

Quinam ex ss. Patribus scripsere de positiva Theologia; quinam vero de Theologia polemica.

LECT. V.

Haereses trium Ecclesiae priorum saeculorum; et sancti Patres, qui eas directe seu indirecte, et semper quidem invicte, impugnaverunt.—Oppugnatores gnosticismi, qui catholicam doctrinam clarissima in luce collocarunt, ad eamque tuendam proclamarunt principium traditionis uti fidei regulam adversus haereticos omnes praeteritos, praesentes et futuros.

LECT. VI.

Ex occasione dogmatis stoicorum, quod in christianam religionem iuxerunt Praxeas, Noetus, Sabellius, necnon Paulus Samosatenus, quaestiones de Deo, de Trinitate, et de Incarnatione scientifice a Patribus evolutae sunt.—In his excelluerunt Dionysius Alexandrinus, Tertullianus, et Hippolytus Martyr.

LECT. VII.

De ss. Patribus, qui maxime divinitatem Filii et Spiritus Sancti saeculo IV illustrarunt ac defenderunt.—Adversus Arium praestitit Athanasius: Aëtio et Eunomio sese opposuerunt ss. Basilius et Gregorius Nyssenus fratres, et s. Gregorius Nazianzenus.

LECT. VIII.

De ss. Patribus, qui cum Novatianis, Donatistis et Pelagianis depugnarunt.—Ingenii acumine ac vi s. Augustinus communi consensu primas obtinuit.

LECT. IX.

Contra Nestorianos et Eutychianos christianam doctrinam strenue propugnaverunt ss. Cyrillus Alexandrinus et Leo Magnus.

LECT. X.

Monothelismum perstriuxerunt Sophronius et Maximus.—Contra Iconoclastas insurrexit s. Ioannes Damasce-nus; contra Berengarium Lanfrancus; contra Roscelinum s. Anselmus, et contra Abaelardum s. Bernardus.—Nova-tores, sectatores et pseudophilosophi omnes nunc et in fu-turum existentes in ss. Patrum operibus fuere proscripti.

LECT. XI.

SS. Patres, qui Theologiam asceticam et moralem per-trectarunt.—SS. Patres qui primum, sive in Orientali, sive in Latina Ecclesia, Theologiam recto eo ordine exposuerunt, quem deinde imitati sunt omnes scholastici doctores.

LECT. XII.

De ss. Patribus, qui de Theologia pastorali, de Litur-gia et de Historia Ecclesiastica scripserunt.

LECT. XIII.

Sancti Ecclesiae Patres, qui in eloquentia ac elocutio-nis puritate excellere, quique poësim excoluerunt.—Qui-nam in oratione Panegyrica, in laudatione Funebri, in Ho-miliis et in Epistolis seligendi sunt ex Patribus graecis, et quinam ex latinis.

LECT. XIV.

Parallela patristica.—Ratione examinis, opportunum videtur conferre Leonem Magnum Petro Damiano; Pe-trum Chrysologum Bernardo; Basilium Bonaventurae; Hieronymum et Augustinum Thomae Aquinati, et Ioannem Damascenum Anselmo Cantuariensi.

THEOLOGIAE PATRISTICAE

PARS SECUNDA

PATRISTICA SPECIALIS

LECT. XV.

SS. Patrum Theologia de Religione christiana; de Revelatione, et de Fide et Ratione.

LECT. XVI.

De Ecclesia Catolica, et de Romano Pontifice.

LECT. XVII.

De Verbo Dei scripto et tradito.

LECT. XVIII.

De Deo Uno et Trino.

LECT. XIX.

De Creatione Angelorum, Mundi et Hominum.

LECT. XX.

De Peccato originali.

LECT. XXI.

De Deo Incarnato.

LECT. XXII.

De Iustificatione et Gratia.

LECT. XXIII.

De Sacramentis in genere, et in particulari.

LECT. XXIV.

De Virtutibus theologicis et moralibus.

LECT. XXV.

De Novissimis.

LECT. XXVI.

De Cultu et invocatione Sanctorum.

THEOLOGIAE PATRISTICAE

PARS TERTIA

CHRESTOMATHIA

LECT. XXVII.

Sancti Clementis Romani loca praecipua, in quibus innuit necessitatem charitatis ad iustificationem; possibilitatem, necessitatem et meritum bonorum operum; confessionem peccatorum; et Hierarchiam esse in Ecclesia divina ordinatione institutam.

LECT. XXVIII.

Selectiora s. Ignatii Epistolarum documenta Divinitatem et Humanitatem Iesu Christi respicientia; eiusque doctrina de Personarum distinctione et divinae Naturae unitate; de Ecclesia; de Schismate; de Baptismo et Eucharistia; de Fide prophetarum, et de Sanctorum intercessione.

LECT. XXIX.

S. Iustini testimonia spectantia sacram Scripturam; Trinitatem Personarum in Deo; divinitatem, et Incarnationem Verbi; iudicium finalem; naturam et immortalitatem animae; corporum resurrectionem; liberum arbitrium, et gratiae necessitatem.

LECT. XXX.

Doctrina s. Irenaei de sacra Scriptura; de Ecclesia, et Ecclesiae Romanae Primatu; de Trinitatis mysterio; de Baptismo, Poenitentia et Eucharistia, et de Vita spirituali.

LECT. XXXI.

Tertulliani praecipua testimonia de Scripturarum inspiratione; de Trinitate Personarum, et Verbi divinitate; de duabus in Christo naturis; de natura Dei et entium spiritualium; de animae immortalitate; de necessitate gratiae, utilitate timoris, et de mendacio; de Ecclesia; de Baptismo, de Confirmatione et de Eucharistia; de signo Crucis; de defunctis, et de quadragesimali ieiunio.—Tertulliani asctica documenta.

LECT. XXXII.

Praestantiora Clementis Alexandrini documenta circa sacr. Scripturam; Trinitatem Personarum, et divinitatem Filii et Spiritus Sancti; naturam hominis, liberum arbitrium et gratiam; Baptismum, Confirmationem, Eucharistiam et Matrimonium: secundas nuptias et Virginitatem.

LECT. XXXIII.

Origenis de sacra Scriptura doctrina; de Traditione; de Trinitate Personarum, et unitate substantiae in Deo; de virginitate Deigenitricis Mariae; de Angelorum natura et officiis; de natura animae, eiusque post obitum corporis statu; de gratia et libero arbitrio; de peccato originali et actuali; de Ecclesia; de Baptismo, Eucharistia, Poenitentia, Extrema-Untione et Ordine, et de morali Theologia.—Historica gesta, quae ex Origine didicimus.

LECT. XXXIV.

Selecta s. Cypriani testimonia pertinentia ad sacram

Scripturam et Traditionem; Christianae Religionis veritatem; Ecclesiam Romanam; Episcopos, presbyteros, diaconos, aliosque clericos; Sacramenta, et morum doctrinam; reditus Ecclesiae et eorum usum; curam infirmorum; varios post mortem hominum status, et preces pro defunctis.—De s. Cypriani mente circa Baptismum haereticorum, et de eiusdem Epistola ad s. Stephanum Papam.

LECT. XXXV.

Praestantiora Eusebii Caesariensis documenta circa sacram Scripturam, Traditionem et Ecclesiam; existentiam Dei; Trinitatem; naturam hominis; originale peccatum; Incarnationem dominicam; praedestinationem et gratiam; peccatum et Poenitentiam; Baptismum; Eucharistiam; Christianorum mores, et nonnulla historica.

LECT. XXXVI.

S. Athanasii doctrina de sacra Scriptura; de veritate Religionis christianae; de natura et Personis in Deo; de creatione et reparatione; de Lege Mosaica, et de Ecclesia Christi; de ecclesiastica hierarchia; de necessitate et efficacia gratiae; de Sacramentis; de B. Virgine, Apostolis et Angelis.—De Symbolo s. Athanasii.

LECT. XXXVII.

Divi Hilarii Pictaviensis documenta praecipua spectantia canonem et versiones Scripturarum; Dei naturam, Personarum distinctionem, et divinitatem Filii et Spiritus Sancti; Christi Incarnationem; Virginem Deiparam; Angelos; animam, liberum arbitrium et gratiam; peccatum originale; Sacramenta, et doctrinam moralem.

LECT. XXXVIII.

Selectiora s. Basilii documenta sacram Scripturam et Traditionem respicientia; Trinitatem; peccatum originale;

Incarnationem et gratiam; Angelos; Sacramenta; Orationem; ieiunium quadragesimale; continentiam; festa Martyrum; statum monachorum; excommunicationem, et plura circa vitam spiritualem.

LECT. XXXIX.

Sancti Cyrilli Hierosolymitani doctrina de Ecclesia; de Scriptura, et de Traditione; de Filii et Spiritus Sancti divinitate; de Deipara; de Angelis; de gratia et libero arbitrio; de Baptismate, Confirmatione et Eucharistia; de virginitate, castitatis voto, Matrimonio et secundis nuptiis; de animae immortalitate, et de variis moralibus, et historiis.

LECT. XL.

Praecipua s. Ephrem testimonia de sacra Scriptura et Traditione; de Trinitate, de Incarnatione, et de Virgine Deipara; de Angelis; de libero arbitrio; de gratia; de Baptismo, Confirmatione, Eucharistia, Poenitentia et Ordine; de Sanctorum invocatione et reliquiis; de fine huius mundi, et de iudicio universali; et de rebus ad disciplinam pertinentibus.

LECT. XLI.

Scientifica divi Gregorii Nazianzeni testimonia spectantia lectionem sacrae Scripturae; Concilia et Traditionem; existentiam Dei; Trinitatem; Spiritum Sanctum; peccatum originale; Incarnationem; Deiparam; Angelos, et daemones; originem, et immortalitatem animae; Baptismum, Eucharistiam, Poenitentiam, Ordinem, et Matrimonium; cultum Sanctorum et reliquiarum; temporalem et spirituales potestatem; causas ecclesiasticas; Monachos et Virgines, et nonnulla moralia et historica.—Orationes funebres, et poemata s. Gregorii.

LECT. XLII.

S. Gregorii Nysseni mirifica documenta circa Scriptu-

ram, et Traditionem; Ecclesiam, et Petri primum; Trinitatem, et Incarnationem; peccatum originale, liberum arbitrium, et necessitatem et efficaciam gratiae; Sanctam Deiparam; Angelos, et daemones; circumcisionem et Baptismum; Eucharistiam, Poenitentiam, Ordinem et Matrimonium; consecrationem Altaris; orationem pro defunctis; intercessionem Sanctorum; disciplinam; doctrinam morum, et Historiam.

LECT. XLIII.

Doctrina s. Ambrosii de sacrae Scripturae inspiratione, textu, et versione; de Psalmorum libro; de Traditione, et Conciliis; de Ecclesia, et de Primatu; de Processione Spiritus Sancti; de duplici Christi natura in una Persona; de Idiomatis communicatione, et de duplici Christi voluntate; de Virgine Deipara, et s. Ioseph; de Angelis; de origine et natura animae; de gratia et libero arbitrio; de morte Christi, et praedestinatione; de Sacramentis; de temporali potestate; de Purgatorio, Inferno, et aeternitate poenarum; de Ecclesiae disciplina, et de factis historicis.

LECT. XLIV.

Sancti Epiphanii documenta de sacrorum Librorum canone, inspiratione, et lectione; de Traditione, de Ecclesia et de Petri primatu; de Trinitate et Incarnatione; de oratione pro defunctis in Sacrificio; de distinctione Episcoporum et presbyterorum; de coelibatu; de collectis, et ieiuniis ecclesiasticis; de monachis, et de moribus Ecclesiae catholicae.

LECT. XLV.

Celebriora s. Ioannis Chrysostomi testimonia de sacra Scriptura, et de utilitate lectionis Librorum sacrorum; de veritate christianae Religionis; de Traditione et Conciliis; de Ecclesia et de Primatu; de Trinitate et Incarnatione; de visione beatifica; de Virgine Maria; de Angelis; de pe-

ccato originali; de libero arbitrio; de gratia; de praedestinatione; de Dei sincera voluntate salvandi omnes; de Christo pro omnibus passo et mortuo; de Baptismo et Confirmatione; de reali Christi praesentia in Eucharistia; de Sacrificio; de frequenti communione; de indigne communicantibus; de Liturgia; de Poenitentia, Ordine et Matrimonio; de Cruce; de Vita monastica; de superstitione vitanda; de Sacerdotio et Imperio; de obedientia praestanda imperantibus; de nonnullis ad historiam et disciplinam spectantibus.

LECT. XLVI.

S. Hieronymi doctrina de sacrorum Librorum canone, inspiratione, obscuritate, difficultate et lectione; de Psalmis Davidicis, et Operibus Salomonis; de Traditione, de Ecclesia et de Primatu; de Trinitate, Incarnatione, necessitate fidei in Iesum Christum, et Sancta Virgine; de possibilitate servandi mandata; de voluntate Dei salvandi omnes; de Sacramentis, et de publica poenitentia; de Oratione, de Horis canonicis, et de disciplina Ecclesiae; de divinis iudiciis, et de tribulationibus; de amore veritatis; de bonis operibus; de linguae custodia, et de Ecclesiae ministris.

LECT. XLVII.

Insigniora quaedam loca Augustinianae doctrinae de inspiratione, infallibilitate, veritate et auctoritate sacrae Scripturae; de Prophetis, Psalmis, et de Evangelio; de Traditione apostolica, de auctoritate Ecclesiae Patrum, et de Conciliis; de Ecclesia Romana, et de Pontificis primatu; de Mysteriis omnibus fidei; de infantium statu, qui sine baptismi lavacro decedunt; de concordia liberi arbitrii cum gratia; de Sacramentis; de Sacrificii caeremoniis; de dispositionibus ad Eucharistiam suscipiendam; de clericorum coelibatu; de nuptiis; de sortium usu; de miraculis; de Purgatorio; de aeternis damnatorum poenis; de temporalibus potestatibus; de abstinentia, et de ieiunio.

LECT. XLVIII.

Praestantiora s. Cyrilli Alexandrini documenta circa sacram Scripturam, Concilia et auctoritatem ss. Patrum; Trinitatem, generationem Verbi, et processionem Spiritus Sancti; Incarnationem, et adorationem Christo debitam; gratiam et liberum arbitrium; Crucis, et Martyrum cultum; oraculorum silentium; Baptismum et Eucharistiam; antiquitatem et virtutem signi Crucis, et analogiam rationis et fidei.

LECT. XLIX.

S. Leonis Magi testimonia selectiora de sacra Scriptura; Traditione; Fide; Trinitate; peccato originali; Incarnatione; Baptismo, Confirmatione, Eucharistia, Poenitentia, Ordine et Matrimonio; gratia et libero arbitrio; auctoritate Summi Pontificis; cultu Sanctorum et Reliquiarum; ieiunio, oratione, collectis, et bonis operibus in commune habitis.

LECT. L.

Hispalensis s. Leandri insignis doctrina contra Arianos: et de sacra Scriptura, Ecclesia catholica, Pontifice Romano, Sacramentis, haeresibus, pace, disciplina, liturgia et de Virginitatis excelentia, eiusdem testimonia.

LECT. LI.

Operum s. Gregorii Magni egregia loca in confirmationem Ecclesiae Catholicae doctrinae circa iustificationem; fidem vivam; praedestinationem; potestatem ligandi ac solvendi sacerdotibus concessam; realem Christi praesentiam in Eucharistia; valorem Missarum et precum pro fidelibus defunctis; invocationem et venerationem Sanctorum; usum, cultumque sacrarum Imaginum.

LECT. LII.

Sancti Isidori Hispalensis quasi universalis scientia circa sensum mysticum et allegoricum sacrae Scripturae; Traditionem, Ecclesiam, et ss. Patres; Trinitatem et Incarnationem; Symbolum et Orationem; Baptismum et Eucharistiam; martyrium et miracula Sanctorum; mali originem; Antichristum, eiusque signa; resurrectionem, iudicium, iustorum gloriam et damnatorum poenas; liturgiam et cultum; monachorum regulas; virtutes et vitia; Historiam; Astronomiam; Agriculturem; Geographiam; Mathesim; Musicam; Oratoriam; Dialecticam; Architectonicam et alia.

LECT. LIII.

Sancti Ildephonsi Toletani mirifica testimonia respicientia Incarnationem Christi et gratiam; B. Mariae Virginitatem perpetuam, et divinam Maternitatem; Baptismum; spiritualia consilia; ministeria ecclesiastica; ss. Patres et Scriptores christianos.

LECT. LIV.

Documenta selectiora divi Ioannis Damasceni de rebus divinis et fide; de rerum humanarum sorte; de virtutibus et vitiis; de Theologia iuxta methodum, quam postea sunt sequuti Magister Sententiarum, caeterique Scholastici; de Virgine Deipara; de oratione pro defunctis; de Logica et Physica; de imaginibus, et de Historia.

LECT. LV.

Sancti Eulogii Cordubensis scientifica doctrina de martyrio; de confessione fidei; de praedicatione evangelica; de virginitate; de fortitudine et constantia; de persecutione christianorum; de Historia.

LECT. LVI.

Praecipua s. Anselmi testimonia de sacra Scriptura; de Unitate et Trinitate; de processione Spiritus Sancti a Filio; de Incarnatione; de scientia et voluntate Dei; de praedestinatione; de gratia et libero arbitrio; de Eucharistia; de confessione peccatorum; de clericis; de episcopis; de Summo Pontifice; de Ecclesia, et de Templorum consecratione.

LECT. LVII.

Insigniora s. Bernardi documenta spectantia essentiam et unitatem Dei; Personarum Trinitatem; Incarnationem; Beatam Virginem; Angelum Custodem; statum animarum post mortem; gratiam et libertatem; peccatum originale; Baptismum, Eucharistiam et Confessionem; bona ecclesiastica; leges et mores.

LECT. LVIII.

Doctoris Angelici s. Thomae Aquinatis ad debellandos quoscumque Fidei ac Religionis hostes, triumphandumque de infernali in Ecclesiam rugiente leone singularis doctrina.

LECT. LIX.

Seraphici Doctoris s. Bonaventurae praecipua testimonia ad dogmata, mores et disciplinam spectantia; eiusque selectiora vitae spiritualis documenta.

LECT. LX.

Sanctorum Francisci Salesii et Alphonsi de Liguorio, qui nuperrime declarati fuere Ecclesiae Doctores, Theologia dogmatica, moralis, pastoralis, ascetica, catechetica et concionalis.

DE THEOLOGIA PATRISTICA

PROLEGOMENA

LECTIO I.

Theologiae Patristicae notio et munus.—Patristica distinguitur a Patrologia et Historia literaria Scriptorum Christianorum.—Patristicae necessitas et utilitas.—Theologiae Patristicae divisio.

1.—Patristica definitur: *Disciplina theologica, quae ex ss. Patrum scriptis eruit quae ad fidem, mores et disciplinam spectant, eaque in iustum redigit ordinem.* Cum Theologia dividatur ratione fontium, qui sunt Scriptura et Traditio, in scripturalem, patristicam, symbolicam, liturgicam et synodicam, sequitur veram speciem Theologiae constituere eam, quae doctrinam catholicam ss. Patrum ex eorum scriptis disquirat; quemadmodum illa, quae Scripturae sensum investigat, alia existit Sacrae Theologiae specialis divisio.

2.—«Ne transferas terminos, quos posuerunt patres tui» legitur in Lib. Proverbiorum ⁽¹⁾; et s. Augustinus ⁽²⁾ de ss. Patribus loquens, sic se habet: «Quod credunt, credo; quod tenent, teneo; quod do-

(1) XXII, 28.

(2) Contr. Julian. l. I, n. 20.

cent, doceo; quod praedicant, praedico.» Munus proinde Theologiae Patristicae est nobis exhibere quod singuli ss. Patres crediderunt, tenuerunt, docuerunt et praedicaverunt; doctrinamque puram et integram ss. Patrum ordinata methodo ac scientifica tyronibus tradendo, ut facile ex Theologia Patrum acquirant «et scire quid homo credere debeat propter adipiscendam vitam beatam, quae nonnisi aeterna est; et scire quemadmodum hoc ipsum et piis opituletur et contra impios defendatur» ⁽¹⁾.

3.—Patristica distinguitur a Patrologia et ab Historia literaria Scriptorum Christianorum. *Patrologia* est historica et critica introductio, sive generalis sive specialis, in ss. Patrum opera omnia. *Patristica* est ipsamet Theologia Patrum, insuper et dogmatum expositio, eorumque probatio e ss. Patribus deducta. *Historiae literariae Scriptorum Christianorum* synchrona est Patrologiae, et subsidium duntaxat constituit Theologiae Patristicae.

Patrologia est praeparatio, seu apparatus methodicus ad Patristicam Theologiam; Historia Scriptorum Christianorum scientia auxiliaris: sola Patristica vere ac proprie dicitur *Theologia Patrum*.

4.—Ostensurus, quam necessarius sit antiquorum Patrum doctrinae adhaerescere, scribit s. Cyrillus Alexandrinus ⁽²⁾: «Omnes, quibus integrum cor est, illorum sententias sequi contendunt; quia et ipsi apostolica et evangelica traditione suam mentem cum implevissent, et ex sacris Scripturis sermonem fidei recte et citra reprehensionem tractassent, mundi

(1) S. August. *De Trin.* l. 14, c. 1.

(2) In Apolog. t. 6, pag. 178.

fuere luminaria, sermonem vitae continentes.» Hos itaque adire et audire oportet.

Accedit quod ss. Patrum testimonium, quamvis humanum et per se fallibile sit cum divisim accipiat, si tamen consideretur prout, pleno consensu, ubique et semper nobis aliquam fidei, morumque veritatem suppeditat, tale est, ut nos plenissime certos reddere debeat eam et non aliam fuisse apud ipsos, et apud omnes, ubique, et omni tempore, Ecclesiae fidem. Ipsi enim quod acceperunt ab aliis, suis coaevis tradiderunt, et posteris reliquerunt.

Traditio in Ecclesia Catholica, pariter et s. Scriptura, praecipui fontes sunt veritatis a Christo revelatae. SS. Patres, testes Traditionis, nobis Scripturam sacram egregie exposuerunt: exinde necessarium esse sequitur Theologiae Patrum studium.

Quod enim ad utilitatem Patristicae evincendam spectat, in promptu occurrit argumentum perillustre Bossueti ⁽¹⁾, cuius sunt haec verba: «Quicumque eruditus Theologus, verusque ac solidus interpres evadere cupit, is Patrum scripta legat relegatque; nam etsi quandoque in modernorum auctorum scriptis plus minutiatim reperire sit, quam saepissime tamen vel unus unicus Patrum liber plus sententiarum huic studii generi intentis exhibebit, eisdemque primigenium illum Christianae doctrinae succum fonte uberiori, quam multa recentiorum interpretum volumina, subministrabit: qua re fiet, ut haustum inde veterum traditionum lac satis superque omne tempus Patrum lectioni impensum compensaturum sit. Quod si cuiquam earum rerum, quae quia a nostris consuetudinibus et nostrorum temporum erroribus abhorrent,

(1) *Defense de la Tradition et des ss. Peres.*

inutiles esse videntur, deprehensio fastidium creet, recogitet, illas ss. Patrum illorum temporibus suo effectum minime caruisse, et adhuc fructum pene infinitum eis afferre, qui illis intelligendis student. Perpendat etiam, saepe ea, quae viris hisce, ut sic dicam non praemeditata, exciderunt, et ex scientiae illorum (nam primaevo spiritu, eoque ex ipso fonte proxime et abundantissime accepto pleni extiterunt) divite vena libere fluxerunt, plus alimenti animis praestare, quam ea, quae posterioribus temporibus excogitata fuerunt. »

5.—Trifariam dispesci valet Theologia Patristica, in *generalem* nempe, *specialem*, et *Chrestomathiam*. Patristica *generalis* vocatur ea, qua diligenter inquirimus num isthaec aut illa sacrae Theologiae species, seu haec vel alia ecclesiastica disciplina, constabiliri possit alicuius vel plurium Patrum subsidiis. *Specialis* censetur illa, qua theologus vir quamdam rite pandit catholicam veritatem, propriisque roborat argumentis ex scriptis ss. Patrum depromptis. *Chrestomathia* patristica dicitur collectio quaevis testimoniorum praecipuorum cuiuslibet Patris, dogmata, mores et disciplinam respicientium, sacerdotibus vel studio deditis accommodata, eisque ob aptum materiarum delectum summe utilis et conveniens.

Ea porro triplex divisio Theologiae Patristicae rationem dat distributionis huius parvipendi operis, in quo sequemur ordinem chronologicum, methodumve in proprie dicta Patrologia adhibitos.

THEOLOGIAE PATRISTICAE

PARS PRIMA

PATRISTICA GENERALIS

LECTIO II.

Sancti Patres philosophiam, in qua fuerant instituti, in christianismum secum inferentes, eamque optime utentes, qui pro Christi fide apologias scripserunt, enumerantur.

6.—Tametsi quovis tempore nonnulli extiterint, qui philosophiam coluerunt, haec tamen ad culmen suum in Graecia pervenerat opera Platonis, Aristotelis atque Zenonis. Exinde vero coepit imminui philosophiae progressus, eiusque investigatio languescere, adeo ut, quo tempore christiana apparuit religio, prope iaceret. Eius vis tenuis ac pene nulla erat ⁽¹⁾, quod ad homines attinet perficiendos. Sed christianismus vere solvit problemata, quae sibi antiqua philosophia proposuerat, quin iis solvendis fuerat par; et sapientes illi, quibus catholica fides annuntiata est, quique sincere veritatem consecrabantur, philosophiam, in qua fuerint instituti, in christianismum secum intulerunt, eaque optime usi sunt ⁽²⁾, tum ad tuendam, tum ad evolvendam religionem, quam erant professi.

(1) Tenneman *Manuale Histor. Philos.* Lips. 1825, p. 1.^a, p. I, s. III.

(2) Perrone *Hist. Theol. Synops.*

7.—Lege orationes ad rem, et verba ipsiusce Ecclesiae. Loquitur Ssmus. D. N. Leo XIII ⁽¹⁾: «Philosophorum veterum, qui fidei beneficio caruerunt, etiam qui habebantur sapientissimi, in pluribus deterrime errarunt. Inter nonnulla vera, quam saepe falsa et absona, quam multa incerta et dubia tradiderint (nostis) de vera divinitatis ratione, de prima rerum origine, de mundi gubernatione, de divina futurorum cognitione, de malorum causa et principio, de ultimo fine hominis, aeternaque beatitudine, de virtutibus et vitiis, aliisque doctrinis, quarum vera certaue notitia nihil magis est hominum generi necessarium.—Contra vero primi Ecclesiae Patres et Doctores, qui satis intellexerant, ex divinae voluntatis consilio, restitutorem humanae etiam scientiae esse Christum... veterum sapientum libros investigandos, eorumque sententias cum revelatis doctrinis conferendas susceperunt: prudentique delectu quae in illis vere dicta et sapienter cogitata occurrerent, amplexi sunt, ceteris omnibus vel emendatis, vel reiectis. Nam providissimus Deus, sicut ad Ecclesiae defensionem martyres fortissimos, magnae animae prodigos, contra tyrannorum saevitiem excitavit, ita philosophis falsi nominis aut haereticis viros sapientia maximos obiecit, qui revelatarum veritatum thesaurum etiam rationis humanae praesidio tuerentur.

8.—«Itaque ab ipsis Ecclesiae primordiis, catholica doctrina eos nacta est adversarios multo infensissimos, qui christianorum dogmata et instituta irridentes, ponebant plures esse deos, mundi materiam principio causaque caruisse, rerumque cursum caeca qua-

(1) *Epist. Encycl.* «Aeterni Patris» 4 Aug. 1879.

dam vi et fatali contineri necessitate, non divinae providentiae consilio administrari. Iam vero cum his insanientis doctrinae magistris mature congressi sunt sapientes viri, quos *Apologetas* nominamus, qui fide praeunte, ab humana quoque sapientia argumenta sumpserunt, quibus constituerent, unum Deum, omni perfectionum genere praestantissimum esse colendum; res omnes e nihilo omnipotenti virtute productas, illius sapientia vigere, singulasque ad proprios fines dirigi ac moveri.

9.—«Principem inter illos sibi locum vindicat s. *Iustinus* martyr, qui posteaquam celeberrimas graecorum Academias, quasi experiendo, lustrasset, pleneque ore nonnisi ex revelatis doctrinis, ut idem ipse fatetur, veritatem hauriri posse pervidisset, illas toto animi ardore complexus, calumniis purgavit, penes Romanorum Imperatores acriter copioseque defendit, et non pauca graecorum philosophorum dicta cum eis composuit. Quod et *Quadratus* et *Aristides*, *Hermias* et *Athenagoras* per illud tempus egregie praestiterunt.

10.—«Neque minorem in eadem causa gloriam adeptus est *Irenaeus* martyr invictus, Ecclesiae Lugdunensis Pontifex: qui cum strenue refutaret perveras orientalium opiniones, Gnosticorum opera per fines romani imperii disseminatas, *origines haereseon singularum* (auctore Hieronymo), et ex quibus philosophorum fontibus emanarint... explicavit ⁽¹⁾.

11.—«Nemo autem non novit *Clementis Alexandrini* disputationes, quas idem Hieronymus sic, honoris causa, commemorat: *Quid in illis indoctum? imo quid*

(1) Epist. ad Magn.

non de media philosophia est? ⁽¹⁾ Multa ipse quidem incredibili varietate disseruit ad condendam philosophiae historiam, ad artem dialecticam rite exercendam, ad concordiam rationis cum fide conciliandam utilissima.

12.—«Hunc secutus *Origenes*, scholae Alexandrinae magisterio insignis, graecorum et orientalium doctrinis eruditissimus, perplura eademque laboriosa edidit volumina, divinis litteris explanandis, sacrisque dogmatibus illustrandis mirabiliter opportuna; quae licet erroribus, saltem ut nunc extant, omnino non vacent, magnam tamen complectuntur vim sententiarum, quibus naturales veritates et numero et firmitate augentur.

13.—«Pugnat cum haereticis *Tertullianus* auctoritate sacrarum Litterarum; cum philosophis, mutato armorum genere, philosophice; hos autem tam acute et erudite convincit, ut iisdem palam fidenterque obiiciat: *Neque de scientia, neque de disciplina, ut putatis, aequamur* ⁽²⁾.

14.—«*Arnobius* etiam, vulgatis adversus gentiles libris, et *Lactantius* divinis praesertim Institutionibus, pari eloquentia et robore dogmata ac praecepta catholicae sapientiae persuadere hominibus strenue nituntur, non sic philosophiam evertentes, ut Academici solent ⁽³⁾, sed partim suis armis, partim vero ex philosophorum inter se concertatione sumptis eos revincentes ⁽⁴⁾.

(1) Loc. cit.

(2) *Apologet.* § 46.

(3) *Inst.* VII, c. 7.

(4) *De opif. Dei*, cap. 21.

15.—«Quae autem de anima humana, de divinis attributis, aliisque maximi momenti quaestionibus, magnus *Athanasius* et *Crysostomus* oratorum princeps, scripta reliquerunt, ita, omnium iudicio, excellunt, ut prope nihil ad illorum subtilitatem et copiam addi posse videatur.

16.—«Et ne singulis recensendis nimii simus, sumorum numero virorum quorum est mentio facta, adiungimus *Basilium* magnum et utrumque *Gregorium*, qui, cum Athenis, ex domicilio totius humanitatis, existiissent philosophiae omnis apparatu affatim instructi, quas sibi quisque doctrinae opes inflammato studio pepererat, eas ad haereticos refutandos, instituendosque christianos converterunt.

17.—«Sed omnibus veluti palmam praeripuisse visus est *Augustinus*, qui ingenio praepotens, et sacris profanisque disciplinis ad plenum imbutus, contra omnes suae aetatis errores acerrime dimicavit fide summa, doctrina pari. Quem ille philosophiae locum non attingit; imò vero quem non diligentissime investigavit, sive cum altissima fidei mysteria et fidelibus aperiret, et contra adversariorum vesanos impetus defenderet; sive cum, Academicorum aut Manicheorum commentis deletis, humanae scientiae fundamenta et firmitudinem in tuto collocavit, aut malorum, quibus premuntur homines, rationem et originem et causas est persecutus? Quanta de Angelis, de anima, de mente humana, de voluntate et libero arbitrio, de religione et de beata vita, de tempore et aeternitate, de ipsa quoque mutabilium corporum natura subtilissime disputavit?

«Post id tempus per Orientem *Ioannes Damascenus*, *Basilii* et *Gregorii Nazianzeni* vestigia ingressus,

per Occidentem vero *Boëtius* et *Anselmus*, Augustini doctrinas professi, patrimonium philosophiae plurimum locupletarunt.....

18. — « Illorum doctrinam, velut dispersa cuiusdam corporis membra, in unum Thomas (*Aquinas*) collegit et coagmentavit, miro ordine digessit, et magnis incrementis ita adauxit, ut catholicae Ecclesiae singulare praesidium et decus iure meritoque habeatur... Nulla est philosophiae pars, quam non acute simul et solide pertractarit: de legibus ratiocinandi, de Deo et incorporeis substantiis, de homine aliisque sensibilibus rebus, de humanis actibus eorumque principiis ita disputavit, ut in eo neque copiosa quaestionum seges, neque apta partium dispositio, neque optima procedendi ratio, neque principiorum firmitas aut argumentorum robur, neque dicendi perspicuitas aut proprietas, neque abstrussa quaeque explicandi facilitas desideretur. »

Hactenus Leo episcopus Romanus, universalisque Doctor, non minus sapienter, quam vere de Patribus philosophis et apologeticis dicens. Plura verba non quaero; cum manifestius hoc sit, quam ut pluribus indigeamus.

19.—Restat tantum elenchus, quo sub uno conspectu exhibentur

SS. Patres et Scriptores Ecclesiastici Verae Religionis perantiqui apologetae.

	APOLOGIAE	APOLOGETAE
SAEC. II.	1.— <i>Pro Christianis ad Antoninum Pium.</i>	
	2.— <i>Pro Christianis ad Senatum Romanum.</i>	S. Iustinus.
	3.— <i>Dialogus cum Tryphone Iudaeo de re- rit. Relig. Christ.</i>	
	4.— <i>Epistola ad Diognetum.</i>	<i>Anonymous.</i>
	5.— <i>Oratio contra Gentes.</i>	Tatianus.
	6.— <i>Irrisio Gentilium philosophorum.</i>	Hermias.
	7.— <i>Legatio pro Christianis.</i>	Athenagoras.
	8.— <i>Tres ad Autolyicum libri.</i>	S. Theophilus.
	9.— <i>Apologia pro Religione Christiana.</i>	S. Quadratus.
	10.— <i>Pro Christiano Dogmate ad M. Aure- lium Imp.</i>	S. Melito.
SAEC. III.	11.— <i>Adversus Gentes libri duo.</i>	Miltiades.
	12.— <i>Pro Christianis Apologeticum ad Ha- drianum Imp.</i>	S. Aristides.
	13.— <i>Apologeticum.</i>	Apolinaris Hierap.
	14.— <i>Oratio exhortatoria ad Gentes.</i>	Clemens Alexandr.
	15.— <i>Apologeticus adversus Gentes.</i>	
	16.— <i>Ad Nationes libri duo.</i>	Tertullianus.
	17.— <i>Ad Scapulam.</i>	
	18.— <i>Adversus Iudaeos.</i>	
	19.— <i>Octavius.</i>	Minucius Felix.
	20.— <i>Adversus Celsum libri VIII.</i>	Origenes.
SAEC. IV.	21.— <i>De idolorum vanitate.</i>	S. Cyprianus.
	22.— <i>Ad Demetrianum.</i>	
	23.— <i>Disputationum adversus Gentes li- bri VII.</i>	Arnobius.
	24.— <i>Institutionum divinarum adv. Gentes lib. VII.</i>	Lactantius.
	25.— <i>De Praeparatione Evangelica lib. XV.</i>	
	26.— <i>De Demonstratione Evangelica libri XX.</i>	Eusebius Caesar.
	27.— <i>Liber contra Hieroclem.</i>	
	28.— <i>De errore profanarum religionum.</i>	Iulius F. Maternus.
	29.— <i>Oratio contra gentes.</i>	S. Athanasius.
	30.— <i>Orationes duae invectivae in Julia- num Imp.</i>	S. Gregorius Nazianz.
SAEC. V.	31.— <i>Epistolae fere omnes num. 91.</i>	S. Ambrosius.
	32.— <i>Contra Gentiles, seu in Babylam, li- ber unus.</i>	S. Ioannes Chrys.
	33.— <i>De Civitate Dei, lib. XXII.</i>	S. Augustinus.
	34.— <i>Libri X contra Iulianum Apostatam, pro fide defendenda.</i>	S. Cyrillus Alexand.
	35.— <i>Graecarum affectionum curatio.</i>	Theodoretus.
	36.— <i>Historiae Mundi lib. VII.</i>	Orosius.
	37.— <i>Duo libri contra Symmachum.</i>	Prudentius.

LECTIO III.

SS. Patres ss. Scripturarum interpretes.—SS. Patrum varia systemata hermeneutica.—Praecipui interpretes Orientales et Occidentales inter Scriptores Ecclesiasticos Patribus coaevos.

20.—Simplicem, popularemque explicationis rationem, quam ex orali Apostolorum institutione et ex eorum libris hauserant, primi Patres retinuerunt, in eo solo a magistris suis discrepantes, quod una cum V. T. Scripturis etiam, uti par erat, Apostolorum scriptis ceu revelationis fonte usi sunt. Contra Iudaeos enim V. T. libris utuntur; contra haereticos vero ad Apostolorum quoque opera provocant, ut quantopere adversarii a veritatis tramite aberrent, hoc verae fidei canone demonstrent ⁽¹⁾. Continuis quidem commentariis duorum priorum saeculorum Patres libros sacros non sunt interpretati; nihilominus eorum opera interpreti catholico sunt maximae utilitatis.

21.—Praeter *Patres Apostolicos*, inter quos s. *Barnabas* typicis et allegoricis explicationibus abundat, praesertim consulendi sunt *ss. Iustinus et Irenaeus*. Prior enim «maxime in Lege Mosaica et Prophetis eruditus divinarum Scripturarum scientia excelluit ⁽²⁾.» S. Irenaeus autem ex omnibus fere V. et N. Testamenti libris, ut haereticos confundat, argumenta sua desumit. Ille multa vaticinia Messianica, alia quidem literaliter, alia autem typico sensu, egregie exponit; iste quamvis contra gnosticos literalem sensum maxime urgeret, accidit ut aliquibus in textibus proprium

(1) Cornely: *Cursus Scripturae Sacrae* t. I, c. 4.

(2) Fessler: *Patrologia I*, p. 221.

inter et metaphoricum sensum non satis accurate discernens chiliasticis opinionibus faveret ⁽¹⁾.

22.—Maius studium in Scripturis sacris explanandis poni coeptum est ab initio saeculi III, quatenus ab eo tempore nunquam defuerunt, qui paucorum illorum, quorum testimonio ad doctrinam catholicam adstruendam vel defendendam indigebant, textuum explicatione non contenti, integros libros sacros continuis scholiis et commentariis illustrarent aut illos populo homiliis suis explicarent. Duplex autem apud Patres istos commentatores statim ab initio explicationis ratio facile distinguitur: alii enim literali sensu magis minusve neglecto vel posthabito moralem et allegoricam interpretationem praediligebant; alii literali sensui investigando magis insistebant, moralesque applicationes aut explicationes allegoricas negligebant. Unde duplex interpretum *schola* distingui solet: *Alexandrina*, quae allegoricos sensus praeferebat, et *Antiochena*, quae literalem sectabatur; cum antiochenae autem principiis hermeneuticis fere consenserunt interpretes Syriae orientalis, qui ex schola Nisibena prodierunt ⁽²⁾.

23.—In Alexandrina schola floruerunt *Pantaenus*; eius discipulus et in ea regenda successor *Titus Flav. Clemens*, qui a s. Hieronymo ⁽³⁾ «omnium eruditissimus» vocatur, in operibus, quae «plena eruditionis et eloquentiae tam de Scripturis divinis, quam de saecularis literaturae instrumento» conscripsit; *Iulius Africanus*, quem Socrates inter optimos exegetas ad-

(1) Cornely, *Ibid.*

(2) Cfr. De Interpretum scholis H. Kihn et Ph. Hergenroether.

(3) Ad *Magn. Orat.*, ep. 70; De *Vir.* III. 38.

numerat ⁽¹⁾; *Origenes*, quem, post Apostolos, Ecclesiarum magistrum nemo nisi imperitus negavit, ⁽²⁾ quique integras Scripturas—texte s. Epiphanio ⁽³⁾—interpretatus est; praeclarissimi Origenis discipuli, ss. *Dionysius M.*, et *Gregorius Thaumaturgus*; item et *Eusebius Caesariensis*, non proximus quidem Origenis discipulus, sed ejus maximus admirator. Origenes interpretationis scientiam non parum promovit, et varia explanationum genera Scripturae primus omnium accommodavit: etenim «illud breviter moneo (inquit s. Hieronymus), ut scias Origenis opuscula in omnem Scripturam esse triplicia. Primum, eius opera *excerpta*, quae graece *scholia* nuncupantur, in quibus ea quae sibi videbantur obscura atque habere aliquid difficultatis summam breviterque perstrinxit. Secundum, *homileticum* genus (in quo scilicet ad populi captum magis sese demisit et selecta capita rhetorice magis quam docte exposuit). Tertium, quod ipse inscripsit *tomous*, nos volumina (vel potius *commentarios*) possumus nuncupare, in quo opere tota ingenii sui vela spirantibus ventis dedit et recedens a terra in medium pelagus aufugit ⁽⁴⁾.»

24. —Inter alexandrinam scholam et inter antiochenam medii quodam modo incedere videntur s. *Athanasius* et *Didymus*, s. *Ephraem*, et magni Cappadociae doctores intimae amicitiae vinculo cum s. Ephraemo coniuncti, s. *Basilius M.*, s. *Gregorius Nazianzenus* et s. *Gregorius Nyssenus*.

25. —Maximi de *Antiochena* schola prodierunt graecae ecclesiae interpretes s. *Ioannes Chrysostomus*

(1) Hist. Ecc. II, 35.

(2) Lib. de Nomin. hebr.

(3) Haer. 64, 3.

(4) Transl. hom. Orig. in Ierem. Prol.

et *Theodoretus*. Omnia fere Chysostomi opera interpreti utilia sunt; et in omnibus et ante omnia semper Ioannes quaerit et explicat sensum literalem atque mira cum sagacitate singula vocabula excutit et evoluit. At praeter sensum literalem etiam typicum, praesertim in V. T., agnovit; atque etiam allegoricae accommodationes non omnino in suis homiliis desunt. In Novo Testamento interpretando longe felicior fuit, quam in Veteris explanatione; quamvis haec quoque tantum abest ut sit expernenda, ut sola illustrem reddere queat interpretem. Interpretationis methodo antiocheni etiam fuerunt ss. *Epiphanius* et *Isidorus Pelusiota*.

26.—Inter occidentales interpretes, temporis ratione habita, primo loco nominandus est s. *Hippolytus*, qui quamquam graece scripsit, s. Irenaei discipulus et Romanae Ecclesiae presbyter fuit. Iuxta s. Hieronymum, Origenes «in Hippolyti aemulationem» quem Romae concionantem audierat, commentarios scribere coepit: fragmenta operum exegeticorum Hippolyti, quae supersunt, eum eodem, quo Origenes, allegorico explicandi modo indulsisse ostendunt. Utpote occidentalis interpretationis primitiae, magna interpretis attentione opera eius sunt digna. Reliqui Patres saeculi III, quorum libros superstites habemus, *Tertullianus*, s. *Cyprianus* et s. *Victorinus*, s. Scripturam exprofesso interpretati non sunt, nihilominus ab interprete negligi nequeunt.

S. *Hilarius* Pictaviensis «quadraginta ferme millia versuum Origenis in Iob et Psalmos transtulit» et in Psalmis commentandis Originem ita est imitatus, ut «nonnulla etiam de suo addiderit ⁽¹⁾» optimum

(1) S. Hieron. *contr. Rufin.* I, 2; de *Vir. ill.* 100.

vero literalis sensus interpretem sese exhibet in «*Libris duodecim de Triuitate.*» *S. Ambrosius*, s. *Chromatius* et *Rufinus* commentaria ediderunt, et *tractatus* perutiles praedicatoribus nobis reliquerunt.

S. Hieronymus, quem «*Deus Ecclesiae in exponendis Scripturis doctorem maximum providere dignatus est,*» inter latinos sacrorum librorum interpretes, sine ulla controversia primum locum obtinet. Praecipuum suum officium duxit in commentariis manifesta paucis perstringere, obscura breviter aperteque disserere, dubiis sedulo immorari. Fixum firmumque ei est, illa non esse recipienda, quae Ecclesia non recipit, atque semper «*ecclesiasticam explanationem affirmare conatur*» omniaque «*iuxta ecclesiasticam intelligentiam disserit.*» Diligenter sensum literalem evolvit, atque «*post historiae veritatem spiritualiter esse accipienda omnia*» statuit.

S. Augustinus, quamvis non iisdem, quibus Hieronymus, subsidiis instructus esset, multa tamen et egregia ad genuinam Scripturarum intelligentiam contulit. In omnibus fere operibus suis exegeticis aut theologi dogmatici aut concionatoris potius partes agit, quam interpretis; quare etiam theologis et concionatoribus utiliora sunt, quam interpretibus. *Aurelius Cassiodorus* librum conscripsit «*de institutione divinarum literarum*» ut monachos doceret, qua ratione s. Scripturam optime intelligerent; et quomodo haec intelligentia «*per expositiones probabiles Patrum*» sit adquirenda.

27.—Inde a saec. 6 in ecclesia orientali et a saec. 7 in occidentali nova videtur inchoanda esse historiae exegeseos periodus; ab eo enim tempore pauci admodum inveniuntur interpretes, qui Patrum vesti-

gia tenentes in s. Scripturam proprio Marte explicandas incubuerint; plerique potius ex vetustiorum operibus illa, quae ad rem facere videbantur, collegerunt atque digesserunt. Exinde *Catenarum* compilatores.

Nomine autem *Catenae* designari solet «interpretatio libri alicuius continua ita ex Patrum commentariis, homiliis aliisque tractatibus collecta, ut singuli versus variis expositionibus illustrentur, quae aut propriis Patrum verbis aut illis in compendium contractis referuntur atque plerumque nomen auctoris adscriptum habent.» *Catenae* a 6 saec. ad 12 usque saec. collectae, fere omnes sunt anonymae. Iam in saeculo 13, *Catena Aurea* s. Thomae, inter *Catenas* latinas excelluit.

28.—Inter latinos interpretes, qui post s. Gregorium M. usque ad Scholasticorum aetatem floruerunt, nonnulli singulari commemoratione digni sunt. Praecipui vero designantur s. *Isidorus* Hispalensis; Ven. *Beda*, cuius exegetica scripta, alia ad commentariorum, alia ad homiliarum genus pertinent, alia *dissertationum* in modum difficiliores textus tractant; *Paulus Diaconus*, qui iussu Caroli Magni ex Patrum operibus collegit homilias, quae in ecclesiis praelegerentur, quarum collectio occasionem dedit novi eudendi termini *Postillae*, quo mediae aetatis interpretes haud raro suos commentarios inscribunt; *Walafridus Strabo*, auctor *Glosae*, quae ob communem suum apud theologos usum *Ordinaria* vocatur: ac denique *Anselmus Laudunensis*, auctor *Glossae Interlinearis*, nomine hoc insignitae, quia inter lineas textibus Scripturae brevissimas notas ex Patrum operibus exceptas addidit.

De Patribus, prout interpretes s. Scripturae inveniuntur, haec ut brevissime dici potuerunt, sic dicta

sunt. Quoniam vero Exegetarum et Interpretum notitia theologo patristico necessaria est, elenchum subiungimus, quo tum Patres assertores Canonis genuini V. et N. T., cum etiam praecipui Scripturarum interpretes, exhibentur, seu

29.—SS. Patres et Scriptores Ecclesiastici in studium
Sacrae Scripturae consulendi.

A.—CIRCA CANONIC. LIBB. V., T.

IN EPOCHA PATROLOG. I.

Eccles. Occident.	S. Hermas.	<i>Past. Vis.</i> 3-9.
	S. Clemens Romanus. . . .	<i>Epist. I ad Cor.</i>
Eccles. Orient...	S. Irenaeus.	<i>Haeres.</i> IV-V.
	S. Barnabas.	<i>Epistola</i> n. 19.
	S. Polycarpus.	<i>Ep. ad Philipens.</i> 10.
	S. Athenagoras.	<i>Legat. pro Christianis,</i> 9.

IN EPOCH. PATROLOG. II.

Eccles. Occident	Tertullianus.	<i>Scorp.</i> 8; et <i>De Praescrip.</i> 7.
	S. Hippolytus.	<i>Comm. in Daniele.</i>
	S. Cyprianus.	<i>Epist. ad Fortunat. de exhort. mart.</i>
	S. Damasus, papa.	<i>Decretalis «de recipiendis et non recip. libris.»</i>
	Innocentius I.	<i>Ep. ad Exuperium.</i>
	S. Augustinus.	<i>Doctr. Christ.</i> II, 8-12; <i>De praed. Sanct.</i> 14.
	S. Hilarius, papa.	(<i>Vid. Codic. Amiatinum.</i>)
	S. Gelasius, papa.	<i>In Decretal.</i>
	S. Hormisdas, papa.	<i>In Decretal.</i>
	Clemens Alexandrinus. . . .	<i>Lib. III Paedag.; Strom.</i> V-VI.
Eccles. Orient	Origenes.	<i>Lib. de Orat., et in omn. suis Comm.</i>
	S. Dionysius Alexandr. . . .	<i>De natur.</i> (fragm.); <i>Cont. P. Samos.</i> qq. 6, 9.
	S. Gregorius Thaum.	<i>De fide cathol.</i>
	S. Archelaus.	<i>Disp. contr. Man.,</i> 29.
	S. Methodius.	<i>Orats.</i> I, VIII, XI.
	S. Athanasius.	<i>Orats. cont. Arian.; Apolog. e. Arian.; et in Ps.</i> 78.
	S. Basilius.	<i>Cont. Eunomium,</i> V.
	S. Cyrillus Hieros.	<i>Catech.</i> II-XVI.
	S. Gregorius Nazianz.	<i>Cont. Eunom.</i> I, III, XII.

IN EPOCH. PATROLOG. III.

	S. Isidorus Hispalensis.	<i>Etymol.</i> VI; <i>Proem. Prol.</i> 7-8.
	S. Eugenius Toletanus..	(Versus in Biblioth.: M. 87, 394.)
Eccles. Occident.	S. Ildephonsus Toletanus.	De Baptismo, 59.
	Rabanus Maurus.	De Universo, VI. 1.
	Nicolaus I.	<i>Ad univers. episc. Galliae</i> Epist.
	Luitprandus.. . . .	De vit. Rom. Pontif. 51.
	Iunilius Africanus.	<i>De part. dir. legis</i> I, 3-7.
Eccles. Orient..	Paulus Telenis.	Ex Hexap. Orig. Vers. Syriac.

B.—CIRCA CANON. LIBB. N. T.

A SAEC. I AD X.

	S. Hermas.	<i>Past. Vis.</i> 3-4.
	S. Clemens Romanus..	<i>Ep. I ad Cor.</i>
	S. Irenaeus.	<i>Haer.</i> III.
	Caius.	(Vel auctor <i>Fragment. Muratorian.</i>)
Eccles. Occident.	S. Philastrius.. . . .	De haeres. 88.
	Rufinus.	Symb. apost. 37.
	S. Augustinus.. . . .	<i>De pec. merit. et remiss.</i> I, 50.
	S. Isidorus Hispalensis.	De <i>Eccles. Offic.</i> I, 12.
	Alcuinus.	<i>Disp. pueror.</i> 8.
	Rabanus Maurus.	De Inst. Cler. II, 54.
	S. Barnabas.. . . .	<i>Epistola.</i>
	S. Ignatius.	Ad Ephes. 12; <i>ad Magnesian.</i>
	S. Papias.	(Vid. Eusebium. <i>Hist.</i> III, 39)
	S. Polycarpus.. . . .	<i>Epis. ad Philippenses.</i>
	S. Iustinus.	Apol. I: <i>Cont. Tryph.</i> 103.
	S. Theophilus Anthioch.	Ad Autoli. III, 12.
Eccles. Orient....	Clemens Alexandr.	<i>Stromat.</i> VI, 13.
	Origenes.	<i>In Ios.</i> Hom. 7, 1.
	Eusebius.	<i>Hist. Eccles.</i> II, 23.
	S. Athanasius.. . . .	<i>Ep. fest.</i> 39.
	S. Ephraem.	<i>Opera Syriac.</i> I-II.
	S. Epiphanius.	<i>Haer.</i> 76, 5.

C.—PRAECIPUI SCRIPTURARUM
INTERPRETES.EPOCH. I.^a

Eccles. Occident.: S.	Irenaeus.	<i>Haeres.</i> V, 33-36.
	S. Barnabas.	<i>Epistola</i> , 7-8-9-12.
	S. Polycarpus.. . . .	(Vid. S. Iren. <i>ad Florin.</i> <i>Fragm.</i> 2.)
Eccles. Orient....	S. Iustinus.. . . .	<i>Dialogus cum Thriphone.</i>
	S. Pantaenus.	(Vid. S. Hieron. <i>De Viris ill.</i> 36.)

EPOCHA 2.^a

	Tertullianus.. . . .	Advers. <i>Iudeos</i> ; Contr. <i>Marcionem</i> .
	S. Hippolytus.. . . .	Comm. in <i>Hexaem.</i> , in <i>Exod.</i> ; in <i>Cant. Cantic.</i> ; de <i>Apocal.</i> &.
	S. Cyprianus.. . . .	Lib. III <i>Testim. contr. Iudeos</i> ; Ep. ad <i>Fortun.</i> ; De <i>unit. Ecc.</i> , &.
	S. Victorinus.. . . .	Comm. in <i>Genes.</i> ; in <i>Isai.</i> ; in <i>Ezech.</i> ; in <i>Habac.</i> &.
Eccles. Occident.	S. Hilarius Pictaviensis.	Tract. <i>Psalmor.</i> ; Tract. in <i>Iob</i> ; Comm. in <i>Math.</i>
	S. Ambrosius.. . . .	Omnia fere Opera.
	S. Chromatius.. . . .	XVIII Tract. in <i>Evang. sancti Math.</i>
	Tyrranius Rufinus.. . . .	De <i>Benedict. Patriarc.</i> L. II.
	S. Hieronymus.. . . .	Opera omnia.
	S. Augustinus.. . . .	Opera omnia.
	S. Petrus Chrysol.. . . .	Sermones.
	S. Leo Magnus.. . . .	Sermon. <i>de fest. Domini.</i>
	S. Prosper Aquitan.. . . .	Comm. in <i>Psalm.</i> 101-105.
	S. Maximus Tauron.. . . .	Homiliae.
	Clemens Alexand.. . . .	<i>Strom.</i> V-VI.
	Iulius Africanus.. . . .	(Vid. <i>Socrat. Hist. Eccl.</i> II, 35.)
	Origenes..	Opera omnia.
	S. Dionysius M.. . . .	Lib. <i>De promissionibus.</i>
	S. Gregorius Thaumat.. . . .	Metaphasis in <i>Ecclesiast.</i>
	Eusebius Caesariens.. . . .	Comm. in <i>Psalm.</i> ; in <i>Isai.</i> ; Lib. III, <i>Quaest. Evang.</i>
	S. Athanasius.. . . .	Epist. ad <i>Marcelin.</i> ; Expos. in <i>Psalm.</i> ; De titul. <i>Psalm.</i>
	S. Ephrem..	Comm. in <i>Pentat.</i> ; in <i>Iosue</i> ; <i>Iudices</i> , &.
	S. Basilius..	Hom. 9 in <i>Hexaemer.</i> ; Hom. 13 in <i>Psalm.</i>
Eccles. Orient....	S. Gregorius Nazianz.. . . .	Orat. in <i>Math.</i> 19, 1-12; Lib. I. Carm. 12-28.
	S. Gregorius Nyssenus.. . . .	Lib. in <i>Hexaemer.</i> ; De <i>homin. opif.</i> ; Hom. 8 in <i>Eccles.</i> &.
	Didimus Alexandr.. . . .	In <i>Isai.</i> l. 16; in <i>Ose.</i> l. 3; in <i>Zach.</i> l. 5, &.
	S. Epiphanius..	Lib. de <i>mensur. et ponder.</i> ; Lib. de <i>duodec. gemm.</i>
	S. Ioannes Chrysot.. . . .	Opera omnia.
	S. Isidorus Pelusiota.. . . .	IV prior. Lib. <i>Epist.</i>
	S. Cyrillus Alexandr.. . . .	Lib. XVII de <i>Adorat.</i> ; Comm. in <i>Luc.</i> , et <i>Ioan.</i>
	Theodoretus..	<i>Quaest. in Pentat., Ios., Iudic.; Ruth, IV Reg. et II Paral.</i>

EPOCHA 3.^a

	Cassiodorus.	De Instit. <i>divin. Liter.</i> ; <i>Expos. Psalt.</i>
	S. Gregorius Magnus. . .	Opera omnia.
	S. Isidorus Hispalens. . .	De <i>allegor. S. Script.</i> ; Lib. <i>numer.</i> ; Quaes. in VIII.
	Ven. Beda.	<i>Hexaemeron.</i> , et omn. opera exegetica.
	Paulus, Diaconus.	<i>Postillae et Homil.</i>
Eccles. Occident.	Alcuinus.	Respons. ad quaest. de <i>Genes.</i> ; <i>Enchirid.</i> ; Comm.
	Walafridus Strabo.	Glossa <i>Ordinaria</i> .
	Rabanus Maurus.	De <i>Inst. Cleric.</i> ; De <i>Universo</i> .
	Lanfrancus.	Comm. in <i>Epp. S. Pauli</i> .
	S. Bruno Coloniens.	Comm. in <i>Psalmos</i> , et in <i>Epp. S. Pauli</i> .
	Anselmus Laudunens. . . .	Glossa <i>Interlinearis</i> .
	Hugo a S. Victore.	De <i>Script. et Script. praenot.</i> et multa alia opera.
	S. Bernardus.	Omnia Opera.
	Anasthasius Sinaïta. . . .	Anagogicarum Consid. in <i>Hexaem.</i> ll. 12.
	Hesichius, presbyter. . . .	Comm. in <i>Lerit.</i> ll. 7; Collect. diff. <i>ex Evang. cons.</i>
	Olympiodorus.	Comm. in <i>Iob</i> ; in <i>Ps.</i> ; <i>Eccles.</i> ; <i>Ierem.</i> ; et in <i>Luc. Ev.</i>
	S. Maximus Abbas.	Quaest. ad <i>Thalassium de Script. Sacra</i> .
Eccles. Orient....	S. Ioannes Damasc.	Expos. in <i>S. Paul. Epp.</i> ; <i>Sacra parallela</i> .
	Photius.	<i>Amphiloch.</i> ; <i>Bibliothec.</i> ; Comm. in <i>S. Luc.</i>
	Oecumenius.	Comm. in Act. App. Epist. <i>S. Pauli et Cathol.</i>
	Theophilactus.	Comm. in omnes N. T. libros.
	Euthimius Zigabenus. . . .	Comm. in <i>Psalter.</i> ; Comm. in <i>Evangell.</i>

EPOCHA 4.^a

	Albertus Magnus.	Comm. in <i>Psalms.</i> ; in <i>Proph.</i> ; in <i>Evang.</i>
	S. Thomas.	Caten. Aurea; Coram. in <i>Iob, Psalm.</i> , & &.
	S. Bonaventura.	Isagoge in <i>S. Script.</i> ; Comment. in <i>Thien.</i> &.
Eccles. Occident	Nicolas Lyranus.	<i>Postillae; Moralitates</i> .
	Joan. Gerson.	Propositiones de <i>Sens. Liter. Script....</i>
	Alphonsus Tostatus. . . .	Opera omnia.
	Dionysius Carthusianus. . .	« <i>Monopanton</i> »; <i>Concord. Ep. D. Paul.</i>

	Sixtus Senensis.	«Bibliotheca Sancta.»
	Ioan. Maldonatus.	Comm. in <i>quatuor Evang.</i>
	Franciscus Toletus.	Explic. <i>Evang. S. Ioan;</i> Id. <i>S. Luc.</i> ; Comm. in <i>Ep. ad Rom.</i>
Eccles. Occident.	Arias Montanus.	Antiq. <i>Iudaic.</i> ll. 9; et multa alia oper.
	Cornelius a Lapide.	«Commentarii.»
	Augustinus Calmet.	«La Sainte Bible &c.»
	Marcellinus Siuri, Episc. Cordub.	Comm. in <i>Evang.</i> ; Lib. de No- vissimis.

LECTIO IV.

Quinam ex ss. Patribus scripsere de positiva Theologia; quinam vero de Theologia polemica.

30.—*Theologia positiva* in dogmatum fidei expositione versatur, sive eorum, quae nobis s. Scriptura exhibet, sive illorum, quae Ecclesia proponit et Pontificiae Constitutiones, Conciliorum decreta atque sanctorum Patrum scripta doctrinae catholicae figunt, illam continuationem seriemque Traditionis conficiendo, a qua nemo recedere potest, nisi aberrari velit. Ipsamet Scriptura, quamquam infallibilis sit, Traditione indiget, quae illius oracula explicet, atque confirmet. Profecto ut haereticis hoc vel illud dogma et traditum semper, et ut fidei articulum creditum fuisse ostendamus, agnoscere omnium refert Ecclesiae de eo doctrinam constantem esse atque perpetuam. Hoc autem rescire nobis non datur, nisi sanctorum Patrum lectioni vel studio operam navemus, et quid illi de proposito dogmate senserint, per saecula rimemur ⁽¹⁾.

Id aperte demonstrat Vincentius *Lirinensis* ⁽²⁾ hac regula: «Quod sive ego, sive quis alius vellet exur-

(1) Prosp. ab Aquila. *Dicc. Theolog.* v. *Positiva Theologia.*

(2) *Commonitor.* c. 3, al. 4.

gentium haereticorum fraudes deprehendere, laqueosque vitare, et in fide sana sanus atque integer permanere, duplici modo munire oportet fidem suam. Primo scilicet divinae legis auctoritate; tum deinde Ecclesiae catholicae traditione... Sed *hoc ita* demum fiet, si *sequemur universitatem, antiquitatem, consensu-nem*. Sequemur autem... *antiquitatem*, si ab his sensibus nullatenus recedamus quos *sanctos maiores ac Patres nostros* celebrasse manifestum est.»

31.—Etiam si queat merito dici cum s. Benedicto ⁽¹⁾: *Quis liber sanctorum catholicorum Patrum hoc non resonat, ut recto cursu perveniamus ad creatorem nostrum?* perutile tamen theologis est, immo et necessarium scire: a) quoniam inter ss. Patres fidei dogmata maxime illustrarunt, atque defenderunt; b) «quoniam opera generatim ⁽²⁾ omnibus valde commendanda sint, quae vel omnem fidei christianae doctrinam brevi plerumque conspectu exhibent, vel facile acquiri possunt, vel dogmata quaedam fundamentalia solide pertractant;» c) «quae demum ⁽³⁾ opera ss. Patrum dogmatica evolvere consultum sit, ubi quis de singularibus quibusdam dogmatibus plura scire eaque penitus nosse clareque perspicere desiderat.»

Oportet itaque dilucidare quot et quales seligendi sint inter Patres, qui de Theologia positiva scripserunt, sive studium versetur circa substantiam dogmatum ordine directo ad fideles, et tunc vera *Theologia Patrum*, et proprie *positiva* dicitur; sive dogmata adversus hostes defendat et *Theologiae polemicae* (controversiae) nomen audit.

(1) *Regul.* c. 73.

(2) Fessler *Instit.* I, p. 137.

(3) *Id. Ibid.*

32.—A prima expedit incipi, utpote *irenica*, seu pacifice in ea per Patres singula dogmata perpensa.

Distinguitur inter veteres scriptores, ut Theologus princeps, s. Irenaeus operi suo, cui inscripsit titulum «Detectio et eversio falso cognominatae agnitionis» nosque vocamus *Libros V contra haereses*; cuius operis in lib. III, principia fidei generalia demonstrat, duplicem ostendendo fontem veritatis a Deo per Christum revelatae, *Traditionem* scilicet, et s. *Scripturam*; concludens a sola Ecclesia catholica, Traditionis et doctrinae Apostolicae custode fidelissima, petendam esse veritatem; posteaque de Deo, de Iesu Christo, de Redemptione eiusque fructibus, de peccato originali ac de divina providentia perpulchre disserit.

Huc pertinent Tertulliani liber *De Praescriptione contra haereticos*; s. Vincentii Lirinensis *Commonitorium* ⁽¹⁾ seu *Paraenesis*; s. Cypriani tractatus *De unitate Ecclesiae*; s. Cyrilli Hierosolymitani *Catecheses*, et *oratio cathechetica magna* s. Gregorii Nysseni, ubi s. Basilii M. frater minor «dogmata christiana ex ordine modo magis speculativo proponit.» Huc porro spectant *Anchoratus*, sive epistola docens de vera fide Christi, auctore s. Epiphanio, et *Enchiridion ad Laurentium*, liber unus a s. Augustino ⁽²⁾ memoratus, dicente: «Scripsi etiam *librum de fide, spe et charitate*, cum a me, ad quem scriptus est, postulasset, ut aliquod opusculum haberet meum de suis manibus non recessurum, quod genus Graeci Enchiridion vocant, ubi satis diligenter mihi videor esse complexus quomodo sit colendus Deus.» Hactenus opera theologico-positi-

(1) De quo illud Ciceronis (*Acad.* l. 4, n. 135) dices: *Est non magnus, verum aureolus, et ad verbum ediscendus libellus.*

(2) II *Retract.* c. 63.

va primae classis, idest, quae «omnem fidei christianae doctrinam brevi plerumque conspectu exhibent.»

33.—Nunc autem studere valeat ss. Patres, prout dogmata singula, quisque pro re nata, quae sibi magis convenire perspexit, illustravit. Ac primum, de *Prolegomenis*, ut ita dicam, scripserunt:

I. *De ratione, cognitione, scientia* «naturali» *de Deo*: Iustinus ⁽¹⁾, Irenaeus ⁽²⁾, Tertullianus ⁽³⁾, Cyprianus ⁽⁴⁾, Hieronymus ⁽⁵⁾, Augustinus ⁽⁶⁾ et Thomas de Aquino ⁽⁷⁾.

II. *De cognitione, scientia* «supernaturali» *de Deo*: Iustinus ⁽⁸⁾, Irenaeus ⁽⁹⁾, Clemens Alexandrinus ⁽¹⁰⁾, Tertullianus ⁽¹¹⁾, Origenes ⁽¹²⁾ et Athanasius ⁽¹³⁾.

III. *De eo quod Deus sit notus primum per naturam* (operibus), *dein a doctrina* (praedicatione): Cyrillus Hierosolymitanus ⁽¹⁴⁾, Hieronymus ⁽¹⁵⁾, Augustinus ⁽¹⁶⁾ et Leo Magnus ⁽¹⁷⁾.

IV. *De Theologiae notione*: Augustinus *De Civitate Dei* ⁽¹⁸⁾.

(1) *Apolog.* II, 6.

(2) *Adr. Haeres.* II.

(3) *Apol.* II, 17.

(4) *De idol. Vanit.* n. 4.

(5) *In Galat.* 1-4.

(6) *De Civ. Dei.* 8-6.

(7) *Summ.* I, q. 2, a. 1.

(8) *Cohort. ad Graec.* c. 8; *Dial. c. Tryph.* c. 110..

(9) I, 2-25; IV, 5-6.

(10) *Strom.* I, 5-7.

(11) *Contr. Cels.* VI, 62; VII, 4.

(12) *Ad Marsion.* I, 18.

(13) *Ad Serap.* ep. I, 20.

(14) *C. Nestor.* III.

(15) *In Ephes.* 3, 8.

(16) *Genes. ad lit.* IX, 17.

(17) *Serm. 9 de Nativ.*

(18) VIII, 1.

De Theologiae divisione: Idem Augustinus ⁽¹⁾.

— *sensu stricto*: Autor libri *De Theologia mystica* ⁽²⁾ nomine Areopagitae evulgati; Athanasius ⁽³⁾, Gregorius Nazianzenus ⁽⁴⁾ et Theodoretus ⁽⁵⁾.

V. *De Religione Christiana*: Eusebius, in libris *De praeparatione* et *De demonstratione Evangelica*; Augustinus *De cathechizandis rudibus*, *De vera Religione*, *De doctrina christiana*, et *De moribus Ecclesiae*; denique Fulgentius Ruspensis in opere *De Fide ad Petrum*, libro vere aureo ubi, commendata fidei necessitate, praecipua Catholicae fidei dogmata, quadraginta articulis comprehensa, subiungit, quibus absque haeresis piaculo adversari non licet.

34.—Quantum ad dogmata singula consulendi sunt ex Patribus:

a) *De Trinitate*

Hilarius «Lib. XII de Trinitate.

Athanasius { «Orats. IV contra Arianos.»
«Epist. IV ad Serapionem.»

Basilius «Adversus Eunomium, lib. V.»

Gregorius Nazianzenus «Orats. dogmatic. seu de Theolog. V.»

Augustinus { «De Trinitate Lib. XV.»
«Collat. cum Maximin. Arian. Episcopo.»
«Libri duo contra Maximinum.»

Fulgentius Ruspensis «De Trinitate ad Felicem Notarium.»

(1) VI, 5.

(2) III.

(3) Orat. I cont. Arianos.

(4) Oratt. 27-31.

(5) In Genes. 1.

b) *De Creatione*

Hermas «Past. I. II.»

Iustinus «Dialog. cum Triphone, V.»

Tacianus «Graec. V.»

Irenaeus «Haeres. I, 22.»

Athenagoras «Leg. IV.»

Dionysius Alexandr. «Adversus Sabellium»
fragm. III ⁽¹⁾.»

Lactantius «Inst. Div. II, 19.

Theophilus «Ad Autolye. II, 14.»

c) *De Angelis*

Iustinus «Apolog. I, 6.»

Athenagoras «Leg. n. X.»

Origenes «Princ. Prolog. n. 6.»

Basilius «Exaemer. Hom. I.»

Gregorius Nazianz. «Orat. III.»

Hilarius Pictav. «De Trinit. l. XII.»

Ioannes Damascenus «De fide ortod. II, 3.»

d) *De Providentia*

Irenaeus «Haeres. III, 25.»

Athenagoras «Leg. VIII.»

Clemens Alexandr. «Strom. I, 2.»

Origenes «In Num. Hom. XXIII.»

Minutius Felix «Octav. XVII.»

Lactantius «Ira Dei c. II.»

Titus Bostr. «Adversus Manich. II, 11.»

Ioannes Chrysos. «Ad eos qui scandalizati
sunt I, 5-8.

e) *De Incarnatione*

Athanasius «Ad Epictetum, Ep. contr. haere-
ticos.

Augustinus «Epist. ad Volusianum.»

(1) Gall. III, p. 494 ap. Euseb. Praepar. Evangel. VII, 19.

- Cyrillus Alexandr. { «Scholia de Incarn. Uni-
geniti.»
«De recta in D. N. Ies.
Christum fide.»
«Explanatio 12 Capitul.»
Leo Magnus «Epist. ad Flavian. de Incarn.
Verbi.»

Bernardus «Ep. 190 ad Innoc. II.»

f) *De Gratia*

- Augustinus { «De Spiritu et littera.»
«De gratia et libero arbitrio.»
«De praedest. Sanctorum et de
bono perseverantiae.»
Prosper { «Respons. ad object. Vicentianas.»
«Liber de gratia Dei contr. Collat.»
Coelestinus «Epist. ad Gallos.»
Fulgentius Rusp. «De verit. praedest. et grat.
Dei ll. 3.»

g) *De Sacramentis:*

I. *In genere*

- Ambrosius «De Sacramentis, ll. VI.
Chrysostomus «*In Act. Apost.* Hom. I.»
Augustinus «Doctr. Christ. II.»
Thomas «Summ. p. III, q. 60-65.»
Bonaventura «Sentent. IV, dist. I et seqq.»
Alphonsus de Liguorio «Lib. VI, n. 1-94.»

II. *De Baptismo*

- Hermas «Sim. IX, n. 46.»
Iustinus «Apolog. I.»
Irenaeus «Haeres. V.»
Clemens Alexandr. «Paedag. I.»
Hippolytus «In s. Theophan. n. 8.»
Tertullianus «De Baptismo.»
Basilius «De Spir. Sanct. X, n. 26.»

Ambrosius «Abrah. II, 79.»

Ioan. Chrysost. «*In Ioannem* Hom. XXV.»

III. *De Confirmatione*

Clemens Alexandr. «Strom. II.»

Tertullianus «Praescript. 36.»

Cyprianus «Epist. LXX *ad Ianuar.*»

Ephraem «Advers. Scrut. Serm. VI.»

Pacianus «Sympr. Epist. I.»

Cyrillus Alex. «Ioel. II, 23.»

IV. *De Eucharistia.*

Ignatius «Philip. n. 4.»

Iustinus «Apolog. I, 66.»

Irenaeus «Haeres. IV, 18-33.»

Clemens Alex. «Paedag. I, 6; II, 2.»

Tertullianus «Pudic. c. 9.»

Hippolytus ⁽¹⁾.

Origenes «C. Celsum XIII, 57.»

Cyprianus «Epist. LIV *ad Cornelium.*»

Dionysius Alex. Epist. IV, ap. Euseb, VII.»

V. *De Poenitentia*

Tertullianus «De Poenitentia.»

Cyprianus «Lib. de Lapsis.»

Pacianus «Epist. *ad Sempronianum.*»

Augustinus «Hom. I, et Serm. 32 *de verbis Apostoli.*»

Fulgentius Rusp. «De remissione peccatorum.»

VI. *De Extrema-Uctione.*

Irenaeus «Adv. haeres. I, 20.»

Origenes «*In Levit.* Hom. II.»

Chrysostomus «Sacerd. III.»

Innocentius I «Epist. *ad Decent.* c. 8.»

Coesarius «Serm. 155.»

(1) Fragm. in Galland. II, p. 488.

Gregorius M. «Sacramentale ⁽¹⁾»

Beda «In Math. VI. 13.»

VII. *De Ordine.*

Irenaeus «Haeres. IV, 8.»

Tertullianus «De Monog. VII.»

Origenes { «In Levit. Hom. IX.»
 } «Contr. Celsum VIII, 73.

Cyrillus Hierosolym. «Cateches 18, 33.»

Ambrosius «In Luc. 1.»

Chrysostomus «In illud. *Vidi Dominum*,
Hom. V.»

Augustinus «De Civit. Dei X, 20.»

VIII. *De Matrimonio.*

Tertullianus «De Monogam. c. 20.»

Epiphanius «Haeres. 78, n. 19.»

Hieronymus «Advers. Iovin. l. 1.»

Augustinus { «De Genesi ad litteram, IX, 7.»
 } «De bono coniug. c. 7.»
 } «De peccato originali, 34-37.»

h) *De novissimis, et resurrectione hominis.*

 { «De anima I.»

Tertullianus { «Apolog. 18-»

 } «De Resurrect. 41-42.»

Origenes «Cont. Celsum II.»

Ephraem «De Resurrectione mortuorum.»

Theodoretus «In 1.^a Cor. VI.»

Et haec de dogmatibus, in genere et in particulari.

35.—*Theologia polemica* dogmata adversus hostes defendit.—*Polemicum* Theologi munus dicitur⁽²⁾ illud, quo vir theologus catholicam veritatem ex adversariorum sophismatibus quoque modo lacescitam tuetur

(1) In Opp. T. III, p. 358.

(2) Iannuci *De Deip. Ass.* Praeloquium.

atque clariore in lumine collocat.—*Controversia* est disputatio, seu dissertatio de materiis religionis, sive iis, quae ab haereticis impugnantur, sive iis, quae ab Ecclesia ex toto definitae non sunt ⁽¹⁾. Primo sensu sumpta *controversia* cum Theologia *polemica* sese confunditur.

36.—Originem huius Theologiae speciei sic explicat Ioann. Perrone ⁽²⁾: «Praeter ethnicorum aggressiones acerrimum alia ex parte in Christi religionem bellum paratum est, ab iis nimirum, qui elementum divinum per philosophiae ethnicae principia temerare connisi sunt, dum revelationem divinam aut confundere, aut exponere, aut subiicere etiam elemento humano seu philosophiae pertentarunt, quam secum in christianismum asportaverunt. Adversus quos cum dimicare Patres debuerint, exinde alia Theologiae pars, *polemica* nempe, suum habuit ortum, maximeque provecta est.»

Ingens fuit numerus, qui pro tuenda fide catholica calamum strinxerunt; et cum non alia de causa sancti Patres scriberent nisi ut hostium impudentiam retunderent, et quoniam tunc temporis non solum cum iudaeis, atque ethnicis, sed etiam cum haereticis abundanti doctrina excutis disputandum erat, factum est, ut eo maiori diligentia doctrinam Christi pertractarent, quo maiori acumine, atque eruditionis copia haeretici dogmata adoriebantur ⁽³⁾.

(1) Opera magnae controversiae inter recentior. sunt: *a*) Bellarmini *Disputationes de controversiis fidei adversus huius temporis haereticos*.—Ingolstadii, 1586-1593, vol. 3 in f.; *b*) Iacob. Card. Du Perron *Scripta*—Parisiis, 1620, tom. 3.; *c*) Veron. *Regula fidei catholicae*.—Parisiis, 1646, in f.; *d*) Bossuet. *De expositione fidei catholicae*, 1686, quae editio ceteris praefertur.

(2) *Histor. Theolog.*

(3) Prosp. ab Aquila (*Hist. Theol.* c. V.)

37.—Utilitatem *polemicae* patristicae didicimus ex Augustino expresse dicente, Ps. 54: «Ex haereticis asserta est catholica veritas, et ex his qui male sentiunt, probati sunt qui bene sentiunt. Multa enim latebant in Scripturis, et cum praecisi essent haeretici, quaestionibus agitaverunt Ecclesiam Dei... Ergo multi qui optime possent Scripturas dignoscere et pertractare, latebant in populo Dei, nec asserebant solutionem quaestionum difficilium, cum calumniator nullus instaret. Nunquid enim perfecte de Trinitate tractatum est, antequam oblatrarent ariani? Nunquid perfecte de poenitentia tractatum est, antequam obssisterent novatiani...?» Et de effectibus doctrinae Patrum sic ratiocinatur ipsemet magnus Doctor contra Iulianum: «Quanto tibi essent *isti* indices optabiliores, si teneres catholicam fidem, tanto *tibi sunt* terribiliores, quia *oppugnas catholicam fidem*.

Sed de haeresibus in particulari, et de ss. Ecclesiae Patribus, qui, dum acriores efferbuerunt controversiae, opportunitate data, in suis disputationibus errores tum grassantes strenue, solideque refutarunt, singillatim agendum nobis est lectionibus sequentibus.

LECTIO V.

Haereses trium Ecclesiae priorum saeculorum; et sancti Patres, qui eas directe seu indirecte, et semper quidem invicte, impugnaverunt.—Oppugnatores gnosticismi, qui catholicam doctrinam clarissima in luce collocarunt, ad eamque tuendam proclamaverunt principium traditionis uti fidei regulam adversus haereticos omnes praeteritos, praesentes et futuros.

38.—S. Hieronymus asserit Apostolum Ioannem

Evangelium scripsisse ut Episcoporum Asiae votis obsecundaret, qui aliquid in promptu habere cupiebant, quo *Ebionis*, *Cerinthi*, ac *Nicolaitarum* pravas de Christi natura sententias effutientium andaciam infringerent ⁽¹⁾. Unde sequitur iam Apostolorum tempore contentiones in Ecclesia excitatae fuere, et tota vita cum adversariis doctrinae christianae Christi discipuli decertavere. Quatuor eorum genera fuerunt ⁽²⁾, quibuscum Apostoli disceptarunt, id est, *Ethnici* ⁽³⁾, *Iudaei* nondum ad fidem conversi ⁽⁴⁾, *Iudaei Neophyli* ⁽⁵⁾ et *Haeretici*. Eorum cum haeticis controversiae variae erant ex varietate errorum quos profitebantur, ut *Hymenaei* et *Phileti* ⁽⁶⁾, *Nicolaitarum* ⁽⁷⁾, *Simonianorum*, *Cerinthianorum*, aliorumque. Praecipuae ad haec capita rediguntur: De rerum a prima causa productione, id est, de Mundi creatione; de divina Christi natura, de Angelorum cultu, de corporum resurrectione, aliisque huius generis disputabant ⁽⁸⁾.

Errores *Simonis Magi*, *Menandri*, *Nicolaitarum* et eorum, qui primo vertente saeculo absurdas impiasque haereses excogitarunt, *Saturninus*, *Basilides*, *Valentinus*, *Carpocrates*, et paulo post, *Cerdon* et *Marcion* adoptaverunt, atque in Alexandriae et Antiochiae scholis publice docuerunt. Tunc praeter *Apologetas* et *Catechistas* surrexerunt Patres et Scriptores polemici: Claudius Apollinaris disputavit ⁽⁹⁾ de ori-

(1) *De Scriptoribus Ecclesiasticis.*

(2) *Aquila Ibidem.*

(3) *Act. XIII; ad Ephesios II; ad Thesal. IX.*

(4) *Act. I; ad Haebreos.*

(5) *Ep. ad Galatas; Id. ad Philipp.*

(6) *II ad Tim. c. II, 17.*

(7) *Apoc. II, 6.*

(8) *Irenaeus Adv. haeres.*

(9) *Vid. Euseb. Hist. Eccl. V, c. 27.*

gine mali, et de materiae creatione;» Iustinus scripsit librum, infauste perditum, cuius titulus *Syntagma contra omnes haereses* ⁽¹⁾; et Miltiades ⁽²⁾, Tertullianus, Clemens Alexandrinus et s. Irenaeus prava haereticorum dogmata sacrorum Librorum auctoritati, Traditioni apostolicae et rationi adversari demonstrarunt.

39.—His haereticis accesserunt illi, qui *Ophitae* nuncupantur: nam serpentem magnificabant in tantum, ut illum etiam ipsi Christo praeferabant. Ipse enim, inquit, scientiae nobis boni et mali originem dedit. Neenon etiam erupit alia quoque haeresis, cuius nomen fuit *Cainaeorum*: «et ipsi enim ⁽³⁾ magnificant Cain, quasi ex quadam potenti virtute conceptum, quae operata sit in ipso; nam Abel ex inferiore virtute conceptum, et ideo inferiorem repertum: hi qui hoc asserunt, etiam Iudam proditorem defendunt.» Non defuerunt post hos *Marcus* et *Kolarbasus* novam haeresim ex graecorum alphabeto componentes, ogdoadas et decadas computantes, et alterum Deum fingentes praeter Creatorem.

Cerdon, iam citatus, introduxit initia duo, id est, duos Deos, unum bonum et alterum saevum: bonum superiorem, saevum hunc mundi creatorem. Hic prophetias et legem repudiat, Deo creatori renuntiat: superioris Dei Filium Christum venisse tractat, hunc in substantia carnis negat, in phantasmate solo fuisse pronuntiat; nec omnino passum, sed quasi passum; nec ex virgine natum, sed omnino nec natum: resurrectionem animae tantummodo probat, corporis ne-

(1) Apolog. I, 26, et Euseb. IV, 11.

(2) Tertullianus *De Praescrip.* 47.

(3) Tertull. *de Praescriptionibus*, c. 47.

gat ⁽¹⁾. Post hunc discipulus ipsius emersit *Marcion* quidam nomine, ponticus genere, propter stuprum cuiusdam virginis ab Ecclesiae communione abiectus, et haeresim Cerdonis approbare conatus. Existit post hunc *Lucanus* eadem docens, quae Marcion et Cerdon docuerunt. Et subsequitur *Apelles*, qui legem et prophetas repudiat; Christum neque in phantasmate dicit fuisse; resurrectionem negat, et probare vult, quod omnia, quaecumque Moyses de Deo scripserit, vera non sint, sed falsa sint.

40.—His haereticis omnibus accedit *Tatianus*, totus secundum Valentinum sentiens, adiiciens illud, Adam nec salutem consequi posse. Fuerunt et alii qui *Kataphrygae* vocantur, docentes in Apostolis fuisse Spiritum Sanctum, Paracletum non fuisse; et nonnulli adiiciunt etiam hoc, ut asserant Christum ipsum esse Filium et Patrem. Accedit *Theodotus* haereticus byzantius, qui posteaquam Christi pro nomine comprehensus negavit, in Christum blasphemare non destitit: doctrinam enim introduxit, qua Christum hominem tantummodo diceret, Deum autem illum negaret. Alter post hunc *Theodotus* erupit, qui et ipse introduxit Christum inferiorem esse quam Melchisedech. *Victorinus* introduxit haeresim qua Deum Patrem omnipotentem Iesum Christum esse dicit; hunc crucifixum, passumque contendit et mortuum: praeterea seipsum sibi sedere ad dexteram suam, cum profana et sacrilega temeritate proponit. *Hermogenes* a stoicis sumpsit materiam cum Domino ponere, quae et ipsa semper fuerit, neque nata neque facta, nec initium habens omnino, nec finem, ex qua

(1) Sic in praedicto libro de *Praescriptionibus adversus haereticos*.

Dominus omnia postea fecerit. *Helchescitae* docebant, licitum esse fidem negare modo in corde retineretur.

41.—Contra hos respective surrexerunt Patres et Scriptores supradicti, insuper et Agrippa Castor, Aristion, Melito, Hippolytus, Auctor conspicuus librorum *Philosophumena* ⁽¹⁾ si ipsemet Hippolytus non est, Origenes et alii. Sed molestum et admodum difficile cum sit omnibus in haeresibus trium priorum saeculorum commorari, impugnationesque omnium concertantium in medium afferre, peropportunum videtur syllabum haereticorum, una cum notitia Operum PP. in quibus vel historia erroris, vel eius debellatio contineatur, in fine lectionis apponere; tantulum duntaxat hic loquendo de falsa et perversa *gnosi*, deque ss. Patribus gnosticis oppugnatoribus, quamvis ad studium nonnullarum ex dictis haeresum referri debeat sermo.

42.—Haeretici fere omnes antehac enumerati *gnosticorum* nomen sumpserunt, quod *sapientem, illuminatum, spiritalem* significat, ac si ipsi soli Christianam religionem noscerent; caeteros proinde christifideles despiciebant ut homines simplices et rudes, qui sacros exponerent libros ratione nimis abiecta, atque plus satis ad verbum. Ingens numerus ss. Patrum gnosticis originem derivant a philosophia: *Haeticorum patriarchae, philosophi*—ait s. Irenaeus ⁽²⁾; *Plato omnium haeticorum condimentarius*, phrasis existit tertulliana ⁽³⁾; et eundem habent auctorem haec verba: *Furati sunt isti* (Valentinus, Basilides, Marcion) *lin-*

(1) Vid. Vol. I, Lect. XXI.

(2) II, 14.

(3) *De anima*, c. XVII.

guas aureas de Iericho, et philosophorum nobis non rectas in ecclesias introducere conati sunt sectas ⁽¹⁾. Hi quidem Theologiam sibi peculiarem composuerunt ex philosophia Platonis et Pythagorae, cui Scripturae interpretationes aptaverunt.

Gnosticorum pater controversiosus fuit apud antiquos doctores. Secundum s. Irenaeum ⁽²⁾, auctor *gnosis* fuit Carpocrates; secundum s. Epiphanium ⁽³⁾, Nicolaus; secundum Hieronymum ⁽⁴⁾, fuit Valentinus. Quorum haereticorum, ut plura praeteream, pauca perstringam, sumpta de haeresum catalogo, qui libro *de praescriptionibus* subiungi solet.

Nicolaus de septem diaconis, qui in Actis Apostolorum allecti sunt, fuit. Hic dicit tenebras in concupiscentia luminis, et quidem foeda et obscena fuisse: ex hac permixtione pudor est dicere quae fetida et immunda sunt. Aeones enim refert quosdam turpitudinis natos, et complexus et permixtiones execrabiles: natos praeterea daemones, et deos, et spiritus semper, et alia satis sacrilega pariter et foeda, quae referre erubescimus... Satis est nobis quod totam istam haeresim nicolaitarum Apocalypsis Domini gravissima sententiae auctoritate damnavit, dicendo: *Quia hoc tenes, odisti doctrinam nicolaitarum, quam et ego odi* ⁽⁵⁾.

Carpocrates unam esse dicit virtutem in superioribus principalem; ex hac prolatos angelos, atque virtutes: quos distantes longe a superioribus virtutibus mundum istum in inferioribus partibus condidisse: Christum non ex Virgine Maria natum, sed ex semi-

(1) *Ibid* c. XXIII.

(2) Lib. I, c. 24.

(3) Haeres. 26.

(4) Lib. de *Script. Ecclesiasticis*.

(5) II, 6.

ne Ioseph, hominem tantummodo genitum sane prae ceteris iustitiae cultu, vitae integritate meliorem: hunc apud iudaeos passum: solam animam ipsius coelo receptam, eo quod et firmior et robustior ceteris fuerit; ex quo colligeret, tentata animarum sola salute, nullas corporis resurrectiones.

Valentinus autem haereticus introducit pleorama et aeonas triginta: exponit autem hos per syzygias, id est, coniugationes quasdam. Nam dicit in primis esse *Bython* et silentium: ex his processisse semen, mentem et veritatem; ex quibus erupisse verbum et vitam; de quibus rursum creatum hominem et Ecclesiam: sed enim ex his quoque processisse duodecim aeonas; de sermone autem et vita, aeonas alios decem. Hanc esse aeonum triacontada, quae sit in pleromate ex ogdoade et decade ac dyodecade. Tricesimum autem aeonem, *bython* illum videre voluisse, et ad videndum illum ausum esse in superiora pleromatis conscendere; et quoniam ad magnitudinem ipsius videndam capax non fuit, in defectione fuisse, et pene dissolutum esse, nisi quia missus ad constabiliendum illum ille, quem appellant *Horon*, confirmasset illum dicto *Iao*. Hoc pronuntiat Apelles *Io*. Istum autem aeonem in defectionem factum *Achamoth* dicit in passionibus desiderii quibusdam fuisse, et ex passionibus materias edidisse. Expavit enim, inquit, et extimuit, et contristata est, et ex his passionibus concepit et edidit. Hinc fecit coelum et terram et mare, et omnia quaecumque sunt in eis, ob quam causam omnia infirma esse et fragilia et caduca et mortalia, quaecumque sunt ab ipso facta; quoniam quidem ipse fuerit de aporiatione conceptus atque prolatus: hunc tamen instituisse istum mundum ex his materiis, quas *Achamoth* vel pavendo, vel timendo, vel contristan-

do, vel sudando praestiterat. Nam ex pavore, inquit, tenebrae factae sunt; ex timore et ignorantia, spiritus nequitiae et malignitatis; ex tristitia et lacrymis, humida fontium, fluminum materia marisque. Christum autem missum ab illo propatore, qui est Bythos. Hunc autem in substantia corporis nostri non fuisse, sed spiritale nescio quod corpus de coelo deferentem, quasi aquam per fistulam, sic per Mariam Virginem transmeasse, nihil inde vel accipientem vel mutuantem. Resurrectionem huius carnis negat, etiam et universalem. Legis et prophetarum quaedam probat, quaedam improbat; id est, omnia improbat, dum quaedam reprobat. Evangelium habet etiam suum, praeter haec nostra.

43.—Gnosticorum radix etsi multiplex esset, sectaeque variae, tamen pene omnibus erant communia haec capita, quae praecipua sunt ⁽¹⁾: «I. Omnes credebant commentitiam quamdam generationem aeonum, qui unam divinitatem componerent.—II. Creationem, atque regimen mundi visibilis hisce adiudicabant aeonibus, minime vero supremo Deo.—III. Arbitrabantur legem mosaicam, prophetias, et omnes in universum leges opera fuisse creatoris huius mundi, quem a summo Deo distinguebant, vel ab aeonum collectione, qui eandem componebant divinitatem.—IV. Tradebant Christum e coelo descensum ad salvandos homines, veram non assumpsisse carnem; neque vere passum esse, sed specie tantum.—V. Docebant licere et etiam laudabile esse debere voluptatibus carnis; et communes inter eos erant uxores.»

44.—Mirum esse non debet, si plures in Ecclesiae

(1) Aquila, Ibid. II, p. 208.

Patres et ecclesiastici Scriptores *gnosticos*, qui tam magno numero, tamque prave doctrinam catholicam corrumpere nitebantur, editis libris aggressi fuere: sanctus Irenaeus, s. Hippolytus, Tertulianus, Clemens Alexandrinus, Origenes, Musanus, Modestus, Maximus, Arquelaus, etc., inter quos magnam nominis celebritatem adeptus est s. Epiphanius, qui gnostico-
rum omnium opiniones copiose refert, simulque refellit.

Ocassione data in hac perhorrida, diuturnave controversia, ss. Patres, Irenaeus et Epiphanius, egregiique magistri Tertullianus et Clemens Alexandrinus, vestigia insequentes ss. Barnabae, Clementis Romani, Ignatii et Policarpi, si sacrarum Litterarum testimonia in medium afferebant, quibus perspicue catholicae doctrinae veritas innotescit, cum opus esse arbitrabantur *Patrum testimonia* colligebant; idemque de doctrina ab Apostolis accepta, et per *Traditionem* servata faciebant. «Traditiones non scriptas Polycarpus, Tertullianus, Irenaeus *Marcioni* ac *Valentino*; Epiphanius *Melchisedechianis*, *Apostolicis*, *Aerianis*; Hieronymus *Vigilantio*, Augustinus *Donatistis*; denique (ut in summa dicam) omnes sancti adversariis catholicae fidei fidenter obiecerunt, earumque vi, perinde ac si fuissent scriptae, haereses sui quisque temporis deturbavere» ⁽¹⁾. Sic «catholicam doctrinam quoad recensitos articulos clarissima in luce collocarunt, ad eamque tuendam proclamaverunt principium Traditionis uti fidei regulam adversus haereticos omnes praeteritos, praesentes et futuros. Hancque Traditionem praecipue constituerunt in actuali Ecclesiae magisterio, cuius centrum sit Ecclesia romana ⁽²⁾.»

(1) Melch. Can. *De Locis*, lib. III, c. 6.

(2) Perrone *Hist. Theolog.* Synopsis, n. 21.

Origenes definit ⁽¹⁾ haereticum eum, qui se Christo credere profitetur et aliud de veritate fidei christiana credit, quod habeat Traditio; et alio loco inquit ⁽²⁾: «Sicut multis apud graecos et barbaros pollicentibus veritatem, desuevimus apud omnes eam quaerere, qui eam falsis opinionibus asserebant, postquam credidimus Filium Dei esse Christum, et ab ipso hanc discendam esse persuasi sumus: ita, cum multi sint, qui se putant scire quae Christi sunt, et nonnulli eorum diversa a prioribus sentiant, *seruetur vero ecclesiastica praedicatio per successionis ordinem ab Apostolis tradita, et usque ad praesens in Ecclesiis permanens; illa sola credenda est veritas, quae in nullo ab Ecclesiastica Traditione discordat.* Possuit antea sanctus Ignatius ⁽³⁾: *Omnis qui dixerit praeter ea, quae tradita sunt, tametsi fide dignus sit, tametsi ieiunet, tametsi dignitatem seruet, tametsi signa faciat, tametsi prophetet, lupus tibi appareat.* Huiusmodi instituta etiam sine literis accepta eandem vim habere, ac si scripta ab Apostolis fuissent, *gnosticismum* oppugnantes confirmarunt s. Irenaeus ⁽⁴⁾, Tertullianus ⁽⁵⁾, sancti Basilii ⁽⁶⁾ aliique non pauci.

(1) Refertur locus in *Apologia Pamphil.*

(2) Lib. I *Periur.*

(3) *Epist. ad Heronem.*

(4) L. III *adv. haer.* c. 4, et l. IV, c. 43.

(5) *De corona militis.*

(6) *De Spir. Sancto* c. 27.

45.—SYLLABUS HAERETICORUM

UNA CUM NOTITIA

Patrum et Scriptor. Ecclesiastic., qui eos impugnarunt,
vel Haeresolog. scripserunt.

SAECUL. I.

HAERETICI
ET SCHISMATICI

	Iustinus «Apologia I.»-«Dialog. n. 120.»
Simon Magus.	Irenaeus «Adv. Haeres. I, 23.»
	Epiphanius «Hom. 21.»
	Hegesippus (Apud Euseb. IV, 22.)
Thebutes.	Origenes «Contr. Celsum II.»
	Eusebius «Hist. Eccl. III, 27.»
	Dionysius «De Divin. Nomin. V.»
Alexander.	Clemens Alexandr. «Paedag. III.»
	Irenaeus—I, 26; III, 4.
Cerinthus	Epiphanius «Hom. 28.»
et	
Chiliasthae.	Hieronymus «Catalog. c. 9.»
	Theodoretus «Haeret. fabul. II.»
	Tertullianus «De Praescript. X, 33.»
Ebionitae.	Epiphanius—Hom. XXX.
	Hieronymus—Adv. Lucif. 23.
	Iustinus (Apud. Euseb. III, 26.)
Menandriani.	Irenaeus— <i>Ibid.</i> I, 26; II, 21; IV, 33; V, 1.
	Nicephorus—IV, 7.
	Irenaeus « <i>Ibid.</i> I, 26.»
Nicolaitae	
seu	Clemens Alexandr «Strom. II.»
Bileanitae.	Tertullianus «De Praescrip. 46.»
	Hegesippus (Apud. Euseb. IV, 22.)
Cleobiani.	Theodoretus «Hist. fabul.»
Gortheani.	Epiphanius «Haeres. XII, 20.»

HAERETICI
ET SCHISMATICI.

- Nazareaci.** . . . { Origenes «Contr. Celsum, II, 3.»
Epiphanius «Haeres. XXX, 13.»
Hieronymus «Epist. 74, al. 89 *ad Ang.*»
SAECUL. II.
- Helcheseitae.** . . { Hippolitus «Philosophum. IX, 13.»
Origenes «In Ps. 82 (apud Euseb. VI, 3.)»
Eusebius «Lib. VI, Hist. c. 28.»
Epiphanius «Haeres. 29 et 30.»
Iustinus «Dialog. 35.»
Irenaeus «Adv. Haeres. II. V.»
Tertullianus «De praescription.»
- Saturninus.** . . . { Hippolytus «Philos. VII, 28.»
Eusebius «IV, 7.»
Epiphanius «Hom. 23,»
Theodoretus «I, 3.»
Irenaeus «I, 25.»
Clemens Alex. «Strom. III, 2.»
- Carpocrates.** . . { Hippolytus «Philos. VII, 32.»
Epiphanius «Hom. 27.»
Theodoretus «cc. 13-15.»
Irenaeus «I, 24.»
Clemens Alex. «Strom. III.»
Tertullianus «Scorpiacum.»
- Gnostici.** { Origenes «Contr. Celsum II. VIII.»
Epiphanius «Haer. 20.»
Hieronymus «De Scrip. Eccles.»
Augustinus «Haeres. 6.»
- Anctitacti gnos-
tici.** { Clemens Alexandr. «Strom. III.»
Ignatius «Ep. ad Trallianos.»
Polycarpus «Ep. ad Philippenses:»
- Docetae.** { Irenaeus «Adv. haeres. II. V.»
Hippolytus «Philos. VIII, 8; X, 16.»

HAERETICI
ET SCHISMATICI.

	Irenaeus I, 24; 2, 16.
	Clemens Alex. «Strom. IV, 12; VII, 17.»
Basilides. . . .	Hippolytus «Philosoph. VII, 14.»
	Epiphanius «Hom. XXIV.»
	Theodoretus «Hist. fabul. I, 4.»
Aquila.	Epiphanius «De ponder. et mensur.,
n. 15.
	Iustinus (apud Euseb. IV.)
Cerdon.	Clemens Alex. «Strom. II-III-IV.»
	Irenaeus «I, 27.»
	Irenaeus «Haer. I, 1.»
	Clemens Alex. «Strom. III.»
	Hippolytus «Philosoph. VI, 20-37.»
Valentinus. . .	Tertullianus «Adv. Valentin.; De Praescript.»
	Origenes «De recta in Deum fide.»
	Epiphanius «Haeres. 31.»
	Iustinus (apud Euseb. IV, 11.)
	Dionysius Corinthius «Epist. ad Nicomedienses.»
	Irenaeus «I, 29; III, 3.»
	Clemens Alex. «Strom. II, 8.»
Marcionitae. . .	Tertullianus «Adv. Marcionem II. V.»
	Origenes «Dialog. contr. Marcionem.»
	Ciryllus Hierosolym. «Cathech. XVI, 7.»
	Epiphanius «Haeres. 42.»
	Augustinus «De haeres. ad Quodvultdeum.»
	Tertullianus «De Praescript. VI. 30; De Carne Christi.
Apelles.	Origenes Contr. Celsum V, 54.»
	Hippolytus «Philos. X, 20.»
	Epiphanius «Haeres. 44.»

HAERETICI
ET SCHISMATICI.

	Hippolytus «Philos. VI, 55.»
Kolarbasus.	Epiphanius Haeres. 35.»
	Theodoretus I, 12.»
	Clemens «Alex. Strom. VIII.»
	Hippolytus «Philos. V.»
Ophitae.	Origenes «Contr. Celsum, VI.»
	Epiphanius «Hom. 37.»
	Theodoretus «Hist. fabul. I.»
	Irenaeus «I, 11; V, 27.»
Ptolomeitae	Hippolytus «Philos. VI.»
et	
Secundiani..	Tertullianus «De Praesc. 38.»
	Epiphanius «Haeres. 33.»
	Clemens Alex. «Strom. l. III.»
Prodicus	Tertullianus «De Praescript.»
et	
Adamitae.	Epiphanius «Panarium.»
	Theodoretus «Hist. fabul.»
Caiani.	Irenaeus «I, 35.»
	Irenaeus «I, 28.»
	Clemens Alex. «Strom. I, 21.»
Tatianus	Hippolytus «Philos. VIII, 16.»
et	
Encratitae.	Ephraem «Epistt.»
	Epiphanius «Haeres. Pan.»
	Theodoretus «Hist. fabul. 1, 20.»
	Caius «(apud Euseb. V-VI.)»
	Miltiades (<i>Ibid.</i> V.)
	Hippolytus «Philos. VIII, 19; X, 25.»
	Tertullianus «De pudicitia; De monogamia; De exhortatione castitatis; De ieiunio; De fuga; De cultu feminarum.
Montanus.	Eusebius «V, 3.»
	Epiphanius «Haeres. 48.»
	Hieronymus «Ad Marcellam adv. Montanum.»

HAERETICI
ET SCHISMATICI.

	{ Augustinus «Haer. 26 et 86.»
Montanus. . .	{ Philastrus «De haeres. c. 49.»
	{ Theodoretus «Hist. fabul. III.»
	{ Eusebius «Praep. Evang. VI, 10.»
Bardesanes. . .	{ Epiphanius «Haeres. 56.»
	{ Theodoretus «I, 12.»
	{ Arquelaus «Acta disput. cum Manete» ⁽¹⁾ .
Scythianus.. .	{ Eusebius «VIII, 31.»
	{ Hieronymus «Catalog. c. 72.»
	{ Socrates «I, 22.»
	{ Hippolytus «Philosoph. VIII.»
Hermogenes..	{ Tertullianus «Adv. Hermogenem.»
	{ Theodoretus «I, 19.»
	{ Irenaeus «I, 14-21.»
	{ Hippolytus «Philos. VI.»
Marcosii. . . .	{ Epiphanius «Haeres. 34.»
	{ Hieronymus «In Isai. 54.»
	{ Theodoretus «I, 9.»
Florinus. . . .	{ Irenaeus «De monarquia; De Ogdoade.»
	{ Hippolytus «Contr. Noetum, c. 3.»
Artemon. . . .	{ Tertullianus «De Praescript. c. 53.»
	{ Eusebius «V. 28.»
	{ Theodoretus «Hist. fabul. II.»
	{ Tertullianus «De praescript. c. ult.»
	{ Clemens Alex. «Strom. III.»
	{ Irenaeus «Adv. Haer. II. V.»
Theod. Coriar.
et
Alogi. . . .	{ Dionysius Alex. «(Apud Euseb. VII.)»
	{ Eusebius «V, 19.»
	{ Epiphanius «Haeres. 51.»
	{ Augustinus «De Haeres. c. 33.»

(1) Migne: *Patrolog. Graec.* X.

SAECUL. III.

HAERETICI
ET SCHISMATICI.

Archontici. . . .	{ Epiphanius «Haeres. 40.»
	{ Theodoretus «I, 11.»
	{ Eusebius «VI, 33.»
Beryllus. . . .	{ Hieronymus «De vir. illustr. c. 60.»
	{ Socrates «III, 7.»
Thnetopsyqui- tae Arabici. . .	{ Eusebius «VI, 37.»
	{ Augustinus «Haeres, 83.»
Apostolici. . . .	Epiphanius «Haeres. 41.»
Novatus. . . .	{ Cyprianus «Epist. 41 et sequentes.»
	{ Dionysius «(Apud Euseb. VII, 8.)»
	{ Epiphanius «Haer. 59.»
Novatiani. . . .	{ Cyprianus «Epist. 59, al. 55.»
	{ Pacianus «Epist. 3 ad Sympr.»
	{ Socrates «IV, 28.»
	{ Augustinus «Haeres. 39.»
	{ Cyrillus Hierosolym. »Catech. IV, 36.»
Manichaei. . . .	{ Epiphanius «Haeres. 66.»
	{ Hieronymus «Catalog. c. 72.»
	{ Augustinus «Haeres. c. 46.»
Hieracas. . . .	Epiphanius «Haeres. 57.»

LECTIO VI.

Ex occasione dogmatis stoicorum, quod in christianam religionem invexere Praxeas, Noetus, Sabellius, necnon Paulus Samosatenus, quaestiones de Deo, de Trinitate, et de Incarnatione scientifice a Patribus evolutae sunt.—In his excelluerunt Dionysius Alexandrinus, Tertullianus, et Hippolytus Martyr.

46. Loquens s. Ioannes Chrysostomus ⁽¹⁾ de philo-

(1) *In Act. Apost Hom. XXXVIII.*

sophis Epicureis et Stoicis disserentibus cum Apostolo, postquam inserit illa Divi Pauli verba «Deus qui fecit mundum et omnia quae in eo sunt» addit: *Una voce omnia philosophorum dogmata subvertit. Epicurei namque omnia per se existere dicebant, et ex atomis constare; Stoici vero corpus et conflagrationem. Hic vero dicit mundum et omnia quae in eo sunt, opus esse Dei.* Sic patrologice dignoscitur Stoicorum doctrina, pantheismusque monstruosus in ea invenitur. Aliunde Historia ecclesiastica docet *Patripassianos* in christianam religionem invexisse pantheismum Stoicorum: mirum non est quod, occasione huius dogmatis ⁽¹⁾, quaestiones de Deo, de Trinitate ac de Incarnatione scientifice a Patribus essent evolutae iuxta sensum traditionalem et Ecclesiae doctrinam, impugnando *Praxeam*, *Noëtum*, *Sabellium*, et *Paulum Samosatenum*, «vanissimos Monarchianos,» sicut eos Tertullianus ⁽²⁾ vocat, nosque haereticos autitrinitarios dicimus.

47.—Haeretici tunc negantes tres esse in Deo personas, cuncta tribuebant Patri opera ad extra, eandemque personam diversis iuxta factorum diversitatem celebrabant nominibus: quinimmo Patrem passum esse effutiebant. Hanc novitatem prior introduxit *Praxeas*, qui primum montanista, dein Montani hostis infensissimus haeresim abnegavit; sed eam postea excussa fronte iterum disseminasse tradit Tertullianus, qui eum invicte refutavit libro sic dicto *contra Praxeam*, in quo opere perspicue fidem Eccle-

(1) Apud Scriptores ecclesiasticos *dogma* significat: *a*) doctrinam philosophorum—Hermias *Irris*. c. I;—*b*) haereticorum placita—Iren. *adv. Haer.* l. II—; *c*) decisiones Ecclesiae—(Ignat. *ad Magnes.*, 13.)

(2) *Adv. Prax.*: «Monarchiam—inquiunt—tenemus.» «Singulare et unicum imperium.»

siae de Trinitatis et Incarnationis mysterio exponit. *Noëtus* ephesius, iuxta *Ephiphanium*, *smyrnaeus* vero secundum *Theodoretum*, eandem perversam de sanctissima Trinitate doctrinam acrius propugnavit, praedicans Patrem, Filium et Spiritum Sanctum unum esse nedum natura, sed et persona ⁽¹⁾.

Post *Tertullianum*, *Praxeam* impugnatus est s. *Opatus*, cuius sunt haec verba ⁽²⁾: «apud *Praxeam* patripassianum, qui ex toto Filium negat, et Patrem passum esse contendit: et cum sit Filius Dei veritas, sicut ipse testatur dicens: *Ego sum ianua, et via, et veritas*; ergo Filius Dei est veritas: ubi ipse non est mendacium est. Cum apud patripassianos non est Filius, non est veritas.» Contra *Noëtum* suum acuerunt zelum s. *Epiphanius* ⁽³⁾, *Theodoretus* ⁽⁴⁾ et s. *Augustinus* ⁽⁵⁾. *Sanctus Hilarius* in «Decem de Trinitate libris, etiam *Noëtum* reffellit; sed praecipue *Noëti* haereseos confutationem instituit s. *Hippolytus* opere, cui titulus est *Contra haeresim Noëti*, ubi *Noëti* fata et doctrinam exhibuit, atque argumenta, quibus haeresim suam ille fulcire conatus est, e sacra Scriptura potissimum petita, diluit, mysteriumque ss. Trinitatis et Incarnationis satis dilucide exponit solideque probat.

48.—*Sabellius*, *Noëti* discipulus, *Ptolemaidae* Aegypti oriundus, nomine suo et patrocinio errorem illum celebriorem fecit, docendo «unicam esse in Deo personam; tria vero nomina nihil aliud quam diver-

(1) *Epiphan. Haeres.* 7, et *Theodoret.* l. 3, *haer. fab.*

(2) *De schism. Don.* lib. V, n. 1.

(3) *Haeres.* 64 et 65.

(4) *Lib. III haer. fabul.* c. 3.

(5) *Haeres.* 36.

sos erga creaturas respectus et effectus importare ⁽¹⁾.»
In his omnibus erravit Sabellius:

1.º—Docuit Patrem in V. Testamento legem tulisse: in Novo autem, ut Filium hominem esse factum; ut Spiritum Sanctum, advenisse.

2.º—Patrem comparavit solis hypostasi; Filium illuminationi et radio; Spiritum Sanctum calefactioni.

3.º—Christum Salvatorem nostrum, nec Patris aeterni Filium agnovit, neque omnis creaturae primogenitum: immo eius existentiam penitus sustulit.

4.º Spiritum quoque Sanctum omni prorsus intellectu et cognitione expoliavit.

5.º—Alteram blasphemiam ex Hermogene praecedentibus adiecit, materiam ingenitam esse; id est, Deo coevam, et omnis principii expertem effutiit.

Patres III et IV saec. pro virili illam verbis et scriptis confutavere haeresim; *sanctus Athanasius* «contra gregales Sabellii,» et *s. Basilius* «Hom. XXVII:» «Expositio fidei» quam *s. Gregorius Thaumaturgus* scripsit, et *Vossius* edidit, Sabellium nominatim refutat. Saeculis insequentibus, *s. Hilarius* ⁽²⁾, *s. Augustinus* ⁽³⁾, *s. Leo Magnus* ⁽⁴⁾ et *Riccardus de Sancto Victore* ⁽⁵⁾ haeresim hanc profligarunt. Notandum nihilominus est quod liber *de Trinitate*, qui nunc extat inter opera Tertulliani, cum in eo refutetur expresse Sabelliana doctrina, sequitur Tertulliani non esse opus indubitatum: Sabellius autem post tempora presbyteri Carthaginensis apparuit, ut notum

(1) Epiphanius, *Haeres.* 62.

(2) *Ibidem.*

(3) XV lib. *de Trinitate.*

(4) Epist. 71 ad Astorig. *Episc.*

(5) VI *de Trinitate* lib.

est ex epistola s. Dionysii Alexandrini apologetica ⁽¹⁾ ad Dionysium Romanum Pontificem.

49.—*Paulus Samosatenus*, ita dictus a Samosatis, in Syriaca regione, ubi natus est, ob ingenii subtilitatem, virtutesque exteriores tantam sibi peperit estimationem, ut ad Antiochenam sedem fuerit evectus, sub annum 262. Cum non minus ambitiosus esset, quam eloquens, timuit ne Zenobia ⁽²⁾, Syriae regina, ipsum veluti rudem ac imperitum hominem haberet, si tueri non desisteret Iesum Christum vere Deum esse, et illico Ecclesiae fidem super hoc dogmate reliquit. Fiduciam et benevolentiam integram huius principis foeminae ut sibi servaret, docuit: «cum christiani Iesum Christum affirmant Dei esse Filium, non ita esse intelligendum quod vere Deus esset; sed quod sit homo adeo perfectus, et virtutibus ac miraculis omnes alios in tantum superans, ut Filii Dei nomen prae ceteris cunctis illi tribueretur.»

Defectionem huius episcopi a fide ut resciverunt comprovinciales praelati ad Paulum miserunt epistolam, in qua asserunt: *fidem catholicam semper habuisse Iesum Christum esse verum Dei Filium, et Deum, quemadmodum Pater est Deus*. Tunc in horum Patrum conspectu astitit Paulus Samosatenus, atque fidem eorum subscripsit. Verum cum nonnisi specie tenus se subiecerit, quod timeret ne ab episcopatu depelleretur, dum vidit episcopos persuasum habere ip-

(1) Apud Euseb. lib. VII *Histor.* c. 5.

(2) Zenobia, ethnicae religionis cultrix, audiens Pauli scientiam, eius eruditionem admirata, adeo convinci permisit, ut verum esse christianorum Deum fateretur; nunquam tamen admittendo Deum habere Filium, atque hunc illis infirmitatibus se subiecisse, quae comitatae sunt eius Incarnationem, et eam sunt subsecutae.

sum christianam fidem sincere profiteri, suos errores in vulgus proferre denuo incepit. Contra Iesu Christi divinitatem decem proposuit quaestiones rescribens ad s. Dionysium Alexandriae archiepiscopum, qui in epistola magnae pietatis et eruditionis referta ⁽¹⁾ Paulo exprobravit quod « duos Filios Dei agnosceret, alterum ab altero persona et natura dissimilem. » Dam-natus Paulus a synodo antiochena, synodo obstitit; at Aurelianus imperator haereticum hunc episcopum e sua sede, atque ex urbe antiochena exturbavit.

Asserit s. Epiphanius Paulum Samosatenum idem omnino sensisse cum Noërto et Sabellio de Sanctissima Trinitate, atque unam in Deo personam agnovisse. Hinc factum est ut haereticus iste de iudaica perfidia argueretur, quod divinitatem Verbi, et consequenter Iesu Christi negaret. Eius fautores, quibus *Paulianistarum* nomen tributum fuit, ita deinde Baptismi formam corruperunt, ut Conc. I Nicaenum expediens esse crediderit, iubere, ut ab his haereticis baptizati denuo baptizarentur.

Contra Paulum Samosatenum surrexit primus omnium *Malchion* ecclesiae antiochenae presbyter ⁽²⁾, eumque ratione vincit. Dein s. *Dionysius Alexandr.* prolatis iam decem quaestionibus tali doctrina satisfecit, ut nullum reliquerit iteratae responsionis locum. *Dionysius Romanus* Paulum damnavit; et *Pius I* necnon *Eutychianus*, in Pontificatu Dionysii successores, illam damnationem literis ad varias Ecclesias missis confirmarunt, ut fideles in fide persisterent de Iesu Christi divinitate. Denique s. *Epiphanius* ⁽³⁾,

(1) Circa genuinitatem huius *Epistolae* iam dictum fuit Vol. I, Lect. XXII.

(2) Hergenroëter *Hist. Eccl.* 1.^a epoch. c. II, n. 179.

(3) *Haeres.* 65.

Dionysii Alex. vestigiis insistens, contra Pauli Samosateni errores pugnavit.

50.—Sic coepere Ecclesiae ss. Patres, et Scriptores Ecclesiastici doctrinam de Deo, de Trinitate, atque de Incarnatione scientificè pertractare: Tertullianus contra Praxeam; s. Hippolytus contra Noëtum, et s. Dionysius Alexandrinus adversus Paulum Samosatenum, in his magnopere excelluerunt.

LECTIO VII.

De ss. Patribus, qui maxime divinitatem Filii et Spiritus Sancti saeculo IV illustrarunt ac defenderunt. —Adversus Arium praestitit Athanasius: Aëtio et Eutomio sese opposuerunt ss. Basilius et Gregorius Nysseus fratres, et s. Gregorius Nazianzenus.

51.—«Doctrina tamen catholica de Deo ac de Trinitate longe clariore in lumine collocata est occasione controversiae arianæ ⁽¹⁾.» *Ariani* negaverunt Verbum esse Deum; *Semiariani* esse Patri consubstantialia: *Macedoniani* eadem dixerunt de Spiritu Sancto blasphemantes, quae Ariani de Verbo, nempe esse creaturam. Magni tunc ss. Patres, conspicuique Doctores, acerrimi catholicae fidei propugnatores, divino consilio dati Ecclesiae sunt.

Contra Arianos dixerunt cum Ioanne, I: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*. Contra Macedonianos usi sunt illud eiusdem Ioannis, I. ep., c. V., v. 7: *Tres sunt qui testimonium dant in coelo: Pater, Verbum, et Spiritus Sanc-*

(1) Perrone *Hist. Theolog.* n. 26.

tus, et hi tres unum sunt. Omnes in polemicis scriptis suis «non modo antiquum ⁽¹⁾, sed et novum polytheismum» seu arianam impietatem contrivere.

52.—Haeresi Arianæ contra Filii consubstantialitatem arma præbuit Plato ⁽²⁾, qui distinguebat tres Deos inæquales inter se, e quibus primus caeterorum erat parens et conditor, secundus rerum omnium artifex, tertius demum anima mundi. Arius, ex Libya oriundus atque ecclesiae Alexandrinæ presbyter, platoniam in Ecclesia doctrinam invehens ad exponendam relationem Dei cum hac rerum universitate, auctor fuit et caput haereseos circa Verbi cum Patre consubstantialitatem. Ambitionis et invidiæ stimulis exagitatus contra Alexandrum, quem moleste ferebat sibi in sede alexandrina præpositum, eius doctrinam insectari non cessavit. Asseruit Arius «Verbum Dei non fuisse ab æterno, sed ex nihilo in tempore productum, et quidem in natura Patris dissimile, ita tamen ut Dei ad condendas creaturas fuerit instrumentum.»

Plurimos sectarios sibi conciliavit ⁽³⁾. Prima quidem secta fuit Anomæorum, quos puros Arianos vocant, quippe qui Filium meram esse creaturam dicerent, sicut locutus est Arius: huius sectæ signifer fuit *Aëtius*, et post eum *Eunomius*. Secunda est Semiarianorum, qui Filium per omnia Patri similem esse concedebant: duces fuerunt Basilius Ancyrae episcopus et Eustathius Sebastenus. Tertia inter utramque media eorum fuit qui Filium nec Patri consubstantialem, nec in substantia adæquate similem, sed so-

(1) Idem. *Ibidem*.

(2) Boucat *Theolog. Patr.* t. 2, pap. 346.

(3) Idem *Hist. critic. Arianism*.

lummodo in genere et vage similem illi esse statuebant; creaturam quidem ex caeterarum ordine esse, vel negabant, vel manifeste profiteri non audebant: huius sectae praefectus Acacius Caesareae in Palestina episcopus fuit.

Proscriptus Arius in Concilio primo Nicaeno, fidem synodi in s. Athanasio impugnauerunt Ariani. Formulas Arianorum et Semi-arianorum non absque fundamento s. Hilarius ⁽¹⁾ fidem temporum appellavit; nam etsi Verbum Deum esse quandoque faterentur, immo et Patri simile, attamen fraudem ut plurimum paratam habebant. Intra viginti circiter annos sexdecim fidei confessiones finxere. Innumeras prope ad haeresim suam stabiliendam Ariani adunavere conciliabula; sed his alias fide et virtute meliores synodos opposuit Ecclesia Romana ab anno 315 usque ad annum 589. Initium schismatis quod ortum habuit ab haeresi Aarii, repetendum est a tempore insequente Concilii Nicaeni celebrationem: tunc episcopi arianae sectae non amplius Rom. Pontificem ut ipsorum caput interrogarunt; non huius arbitri iudicio causam suam permiserunt, neque se submittere Ecclesiae Romanae decisionibus voluerunt.

53.—*Macedonius*, patrocinante Constantio ariano, invasit sedem constantinopolitanam, eiectione ab ea Paulo admodum catholico. Semi-arianis Verbum per omnia Patri simile esse primum concedens, graves habuit in concilio Seleucia cum Acacio, aliisque arianis, videlicet Anomaeis congressus; quia vero abyssus abyssum invocat, Macedonius ut suum in mundo celebraret nomen, novam condidit haeresim,

(1) Idem. *Ibid.* p. 347.

asserens « Spiritum Sanctum esse Patris, et Filii creaturam, atque ministrum: » hinc qui ipsi adhaeserunt a graecis *Pneumatomachi* dicti sunt, id est, Spiritus Sancti impugnatores. Haec nefanda haeresis orta est anno Christi circiter 360, iuxta s. Epiphanium ⁽¹⁾ et Theodoretum ⁽²⁾. Haeresim hanc partim studio, partim pecunia adeo auxit *Marathonius* quaestor publicus, ut Macedoniani, teste Sozomeno, a multis *Marathoniani* vocarentur.

Haec haeresis proscripta fuit in synodo Alexandrina post reditum s. Athanasii celebrata anno 362; deinde Illyrici anno Christi 367, et iterum in synodo Romana sub Damaso: maxime vero in Synodo Oecumenica secunda an. 381, in Ephesina an. 431, in Chalcedonensi an. 451, demumque in Lateranensi sub Innocencio II anno 1139.

54.—Antitrinitarius error etiam fuit *Apollinaris* doctrina. Presbyter hic Ecclesiae Laodiceanae Christum animam neutiquam habere, sed eius corpus a Verbo Dei animari credebat; ex Verbo et corpore unam evasisse substantiam, ita ut Verbum revera sit passum et in Cruce mortuum; Christi carnem non de Virginis corpore formatam fuisse, sed e coelo descendisse; ipsam vero Aeterni Verbi substantiam in corpus fuisse transmutatam; Spiritum Sanctum denique minorem Filio esse, Filium vero Patre. Damnati *Apollinaristae* fuere in Conciliis Alexandriae, Romae et Antiochiae habitis, ac praesertim in Concilio generali secundo, quod primum est Constantinopolitanum.

55.—Divinitatem Filii et Spiritus Sancti contra

(1) *Haeres.* 74.

(2) Lib. II. *Haeret. Fab.* c. 5.

haereses antitrinitarias praedictas maxime illustrarunt atque defenderunt:

I. Arianorum impetum sustinentes: s. *Athanasius Magnus* ⁽¹⁾, s. *Eustathius Antiochenus* ⁽²⁾, s. *Cyrillus Hierosolymitanus* ⁽³⁾ et s. *Hilarius Pictaviensis* ⁽⁴⁾.

II. Haeresim Arianam conterentes: s. *Basilus Magnus* ⁽⁵⁾, s. *Gregorius Nazianzenus* ⁽⁶⁾, s. *Gregorius Nyssenus* ⁽⁷⁾, s. *Amphilochius* ⁽⁸⁾ et s. *Epiphanius* ⁽⁹⁾.

III. Eandem haeresim funditus extirpare conantes: s. *Ambrosius* ⁽¹⁰⁾, s. *Damasus* ⁽¹¹⁾, s. *Siricius* ⁽¹²⁾, s. *Philastrus* ⁽¹³⁾, s. *Ioannes Chrysostomus* ⁽¹⁴⁾ et s. *Augustinus* ⁽¹⁵⁾.

IV. Macedonianam blasphemiam impugnantes: s. *Athanasius* ⁽¹⁶⁾, s. *Basilus* ⁽¹⁷⁾, s. *Ephraem* ⁽¹⁸⁾, s. *Gre-*

(1) *Orationes IV contra Arianos.*

(2) *Lib. VIII contra Arianos.*

(3) *Catech. 23; Ep. ad Constant.*

(4) *Libri XII de Trinitate, et Lib. contra Constantium et Auxentium.*

(5) *Adv. Eunom. Lib. V; contra Sabellian. Arian. et Anomaeos I. I.*

(6) *Orationes de Theologia V.*

(7) *Oratio de subiectione Filii; et Tract. V circa Trinitatis mysterium.*

(8) *Fragmenta collecta vid. in A. Maii, T. VII.*

(9) *Panarion; Anchoratus, et Anacephalaeosis.*

(10) *De Fide lib. V.*

(11) *Epist. Synodic.*

(12) *Ep. ad Himerium.*

(13) *Lib. de Haeresibus.*

(14) *Homil. contr. Anomaeos.*

(15) *Collatio cum Maximino arianor. ep.; Libri II contr. eund.; et XV Lib. de Trinitate.*

(16) *Epist. IV ad Serap.; Id. ad Antiocheneses, n. 5 et seqq.*

(17) *Lib. de Spir. Sancto.*

(18) *Orat. ultim. s. Ephr.*

gorius Nazianzenus ⁽¹⁾, s. Gregorius Nyssenus ⁽²⁾, s. Ambrosius ⁽³⁾, s. Epiphanius ⁽⁴⁾ et Dydimus ⁽⁵⁾.

V. Contra Apollinaristas irruentes: s. Athanasius ⁽⁶⁾, s. Gregorius Nazianzenus ⁽⁷⁾, s. Gregorius Nyssenus ⁽⁸⁾, s. Ambrosius ⁽⁹⁾ et Theodoretus ⁽¹⁰⁾.

56.—Primus tamen inter Patres arianæ cohortis hostis intrepidus, fideique catholice acerrimus defensor fuit s. Athanasius, episcopus Alexandrinus, vulgari cognomine *Magnus*, qui pro Filii Dei divinitate propugnanda totam vitam contra Arianos in certamina egit; et pro fidelibus in fide firmandis, vel infidelibus ad fidem trahendis, tot egregia, solida et erudita scripsit opera, ut recte ac merito in Actis Concilii Florentini appelletur *Fons Theologiæ*. Opus, quod inscripsit *Orationes IV contra Arianos* ⁽¹¹⁾, præcipuum inter dogmatica s. Athanasii opera locum obtinet, et iuxta Photium ⁽¹²⁾, contra universam Arianorum aciem potest sufficere; ex eoque veluti fonte ss. Gregorius Nazianzenus et Basilius pulchros illos et perlucidos suarum contra hunc errorem orationum fluvios hauserunt. Dogma de perfecta personarum divinarum æqualitate ac distinctione in unitate na-

(1) *Orat.* XXXI.

(2) *De Trinit.* l. II.

(3) *Lib. III de Spir. Sancto.*

(4) *Haeres.* 74.

(5) *Lib. de Spir. Sancto.*

(6) *De Incarn. adv. Ap.* lib. II.

(7) *Orat.* XXII, n. 13 et seqq.

(8) *Antirret. contra Apoll.*

(9) *Lib. de Inc. Domin. Sacram.* n. 5-12.

(10) *Haer. fab.* IV, 8.

(11) In quibusdam editionibus *Orationes V adversus Arianos* numerantur.

(12) *Cod.* 140.

turae adstruxit; atque Dei cum mundo et homine praecipue relationem nova luce circumfudit, antiquamve de Verbi divinitate eiusque cum Patre consubstantialitate traditionalem doctrinam Ario fortiter opposuit.

Aëtio platoniano et Eunomio aristotelico, Anomaeorum sectae ducibus, tres ⁽¹⁾ pariter cappadoces iique doctissimi atque sanctissimi sese opposuerunt, ss. *Basilius et Gregorius Nyssenus* fratres, atque s. *Gregorius Nazianzenus*. Basilius quinque libris impias Eunomii blasphemias refellit, et contra Sabellianos, Arianos et Anomaeos in homilia, seu oratione mirifica, Deum Unum in natura et Trinum in personis probavit. Gregorius Nazianzenus, ob eminentem Theologiae peritiam *Theologus* dictus, Constantino-
poli degens, cum Aëtianis multum pugnando sudavit, cuius sunt etiam *Orationes de Theologia V* in Eunomianos praesertim de Christi divinitate cum Arianis male sentientes. Gregorius Nyssenus orthodoxam fidem et ovile Christi contra grassantes arianæ sectae lupos strenue propugnavit, claruitque postea in Synodo Constantinopolitana prima, contra Macedonium. «Ss. Basilius et Gregorius Nazianzenus eloquentiae ac elocutionis puritate excelluerunt; ast Nyssenus philosophiae ac scientiae omnigenae peritia et acumine facile primas habuit ⁽²⁾. Horum praecipue opera factum est, ut non modo Dei notio penitior atque mysterium Trinitatis consubstantialitasque Verbi cum Patre contra novos arianos ac semi-arianos illustraretur magis ac adstrueretur, verum etiam Dei relatio cum mundo per communicationem Spiri-

(1) Perrone *Ibidem*, n. 28.

(2) *Ibid.* n. 29.

tus Sancti in homine immediatam.» Ex eorum scriptis etiam deprenditur antiquam philosophiam nulla elementa catholico dogmate contulisse, sed unice uti instrumentum inservire scientificae evolutioni.

57.—Arianismus alias quamplurimas haereses suscitavit aegre concordantes cum suo fundamentalis principio. «Alii sunt—aiebat Philastrius⁽¹⁾—in Aegypto et Alexandria a *Rhetorio* quodam, qui omnes laudabat haereses, dicens omnes bene sentire;» isti fuere *Indiferentistae*. Quidam vocabantur *Messaliani*, *Euquetae*, *Eufemitae*; quidam vero *Audiani*, *Apostolici*, *Eustaciani*, *Coreutae*, *Entusiasthae*, *Marcianitae*, *Lampeciani* et *Adelfiani*. Huius aetatis saectae etiam fuere *Assuritani*, *Rogatiani*, *Circumcelliones*, *Parmeniani*, *Antidicomarianitae*, *Colyridianae*, *Caunitae*, illaeque quorum auctores dicuntur *Aërius*, *Iovinianus* et *Vigilantius*.

Sed praeter ss. Ecclesiae Patres adversus Arianos omnesque arianæ familiae filiolos insurgentes, innumeros prope suscitavit Deus ecclesiasticos Scriptores, inter quos mentione digni habentur *Macarius Hierosolym.*,⁽²⁾ *Marcelus Ancirens.*⁽³⁾ *Hosius Cordubensis*⁽⁴⁾, *Phoebadius Agenn.*⁽⁵⁾ *Ferrandus Diaconus*⁽⁶⁾, *Zeno Veronens.*⁽⁷⁾ *Marcus Victorinus*⁽⁸⁾, *Vigilius Tapsen-*

(1) De Haeres. c. XCI.

(2) Socrat. I, 8.

(3) Sozom. I, 17.

(4) Epist. ad Constantium.

(5) Lib. contr. arianos.

(6) Epist. ad arianos.

(7) Sermones.

(8) IV de Trinit. libb. contr. Candidum Arian.—De generat. Verbi divini.—De homousio recipiendo.

sis⁽¹⁾, *Leontius* ⁽²⁾, *Eusebius Emes.* ⁽³⁾, *Theodoretus Heracl.* ⁽⁴⁾, *Meletius et Flavianus* ⁽⁵⁾.

LECTIO VIII.

De ss. Patribus, qui cum Novationis, Donatistis et Pelagianis depugnarunt.—Ingenii acumine ac vi s. Augustinus communi consensu primas obtinuit.

58.—*Novatiani*, quorum schismatis et haeresis auctores erant Romae *Novatianus*, qui sedem pontificiam ambiens «episcopatus amissi dolore succensus schisma composuit⁽⁶⁾ et pro more schismaticorum schismatis scelus auxit haeresis crimine» et *Novatus* in Africa⁽⁷⁾, medio seculo tertio, Ecclesiae potestatem denegabant remittendi peccata saltem graviora, post baptismum commissa: horum tamen reis poenitentiam indicebant; ligabant scilicet et non solvebant, seque propter hunc rigorem, quo peccatores a sua communione excluderent, iactanter appellabant *mundos* ⁽⁸⁾. Triplex vero huius erroris velut stadium distinguere oportet. Initio enim *Novatianus* eorum tantum crimen, qui in persecutione essent lapsi, irremissibile censuit; catholicorum vero argumentis pressus, quod nimirum iniuste veniam, quam graviorum criminum concederet reis, negaret lapsis, eo progressus est temeritatis, ut peccatum nullum remitti ab Eccle-

(1) *Adr. Arian., Sabell, et Photin.* (Bibl. Patr. VIII, 754.)

(2) *Contr. fraud. Apollin.*

(3) *Fragm. opusc. ed. Augusti, Elberf. 1829.*

(4) *Hieronym. De Vir. Ill. c. 90.*

(5) *Theodoret. IV, 23.*

(6) *S. Cyprianus ep. 52 ad Antonian. n. 8.*

(7) *S. Pont. in vit. s. Cyprian, c. 5.*

(8) *S. Ambros. de poenit. lib. I, c. 1. n. 3.*

sia posse contenderit: ab hac tamen sententia eius sectatores postea recesserunt, peccata tantum graviora excipientes a venia ⁽¹⁾. Sanctus Pacianus, in «Epist. III ad Sympron.» sic eorum doctrinam exhibet: *Quod mortale peccatum Ecclesia donare non possit, imo quod ipsa pereat recipiendo peccatores.*

Adversus hos schismaticos haereticosque invicte exurgit s. *Caecilius Cyprianus* episc. Carthaginens., ut constat ex eius Epistolis LI-LIX ⁽²⁾; et de novatianis scripserunt *Cornelius* ⁽³⁾, *Dionysius Alex.* ⁽⁴⁾, *Philastrius* ⁽⁵⁾, *Pacianus* ⁽⁶⁾, *Socrates* ⁽⁷⁾ et alii.

59.—*Donatistae*, celebres saec. IV haeretici, initio schismatici extitere; paulo post haeresim schismati iungentes, Baptisma aliaque sacramenta extra Ecclesiam data nulla esse, haereticos omnes sacro fonte tingi iterum debere; Ecclesiam per totum terrarum orbem concidisse, inque sola sua societate extare, affirmarunt. De *Donatistarum* violentiis, sacrilegiisque sic eis alloquitur s. Optatus Milevitanus ⁽⁸⁾: «Eisdem momenti vester furor in Africam revertitur, quibus diabolus de suis carceribus relaxatur. Et non erubescitis, qui uno tempore cum inimico communia gaudia possidetis! Venistis rabidi, venistis irati, membra laniantes Ecclesiae: subtiles in seductionibus, in caedibus immanes, filios pacis ad bella provocantes. De sedibus suis multos fecistis extorres, cum con-

(1) Hurter *Sanct. Patr. Op. Select.* V.

(2) Alias LV-LXIV.

(3) Ap. Euseb. VI, 43.

(4) Idem, 45.

(5) *De haeres.* c. 89.

(6) Loco citato.

(7) V, 21-32.

(8) *De Schism. Donor.* lib. II, n. 17.

ducta manu venientes, basilicas invasistis: multi ex numero vestro per loca plurima (quae sub nominibus dicere longum est) cruentas operati sunt caedes, et tam atroces, ut de talibus factis ab illius temporibus iudicibus relatio mitteretur.... Operata est apud loca supradicta in catholicos trucidatio.... ut sine dubio de vobis dictum sit: *Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem* ⁽¹⁾. » Ipsi se vocabantur *Pars Donati*, sicut verae Ecclesiae apostatae ⁽²⁾; iurabantque per *canos Donati*. Sanctus Augustinus ⁽³⁾ eos exhibet tanquam «genus humanum otiosum ab utilibus operibus, crudelissimum in mortibus alienis, vilissimum in suis, maxime in agris territans, ab agris vacans et victus sui causa villas circumiens rusticorum, unde et *circumcellionum* nomen accepit.»

Adversus illos s. *Optatus Milevitanus* episcopus *Libros VII de Schismate Donatistarum contra Parmenianum*, scripsit, in quibus ⁽⁴⁾: «Christianos omnes unam eandemque fidem, unum et idem symbolum habere testatur sapientissimus Pater, cuius haeretici desertores sunt. Praecipua fidei capita breviter, dilucide ac orthodoxe exponit. Ostendit unam esse sanctam, catholicam Ecclesiam per totum orbem terrarum diffusam, nec aliam esse posse, aut eam angustis regionis alicuius limitibus circumscribi. Hanc constare ex episcopis, presbyteris, diaconis et fidelium turba. Romanam Ecclesiam ceterarum matrem et unitatis centrum propter Petrum, qui caput Apostolorum fuit, agnoscit. Docet hominem suapte natura infirmum esse et imperfectum, gratiaque Dei indige-

(1) Ps. XIII, 3.

(2) S. August. *contr. Crescenz.* IV, 7.

(3) *Contra Gaud.* I, 32.

(4) Du Pin *In praef.* ad eiusd. oper. § 2.

re, ut perfectus evadat: nobis omnibus esse peccatum innatum, ac baptismum necessarium, ut eius remissionem obtinere valeamus. Sacramentum baptismi in nomine Trinitatis semel collatum iterare non debere, ait. Multas observat caeremonias pertinentes ad celebrationem Eucharistiae, quam sacrificii nomine insignit... et alia huiusmodi multa libros Optati accurate legentibus observatu dignissima occurrent.»

Cum vestigia huius sectae ad saec. VII pertingeret cognosceret *Gregorius Magnus* ea penitus eradicavit ⁽¹⁾, in quo labore socium sibi adiunxit *Domini- cum* Carthaginiensem.

60.—*Pelagianismi* errores clare cognoscimus ex Epistola Carthag. Concilii (an. 416) ad Innocentium Papam. Dicunt enim Patres ⁽²⁾: «Pelagium et Caelestium auctores argui nefarii prorsus et ab omnibus nobis anathemandi erroris advertimus.... Id enim agunt isti damnabilibus disputationibus suis, ut non defendendo, sed potius in sacrilegam superbiam extollendo liberum arbitrium, nullum relinquunt locum gratiae Dei, qua christiani sumus, qua et ipsum nostrae voluntatis arbitrium vere fit liberum, dum a carnalium concupiscentiarum dominatione liberatur, dicente Domino: *Si vos Filius liberaverit, tunc vere liberi eritis* ⁽³⁾. Quod auxilium fides impetrat, quae est in Christo Iesu Domino nostro. Isti autem asserunt... in eo Dei gratiam deputandam, quod talem hominem instituit creavitque naturam, quae per propriam voluntatem legem Dei possit implere, sive naturaliter in corde conscriptam, sive in literis datam. Eamdem

(1) Lib. II, ep. 48; lib. IV, ep. 34.

(2) In edit. Constantii est Ep. 26.

(3) Ioan. VIII, 33.

quoque legem ad gratiam pertinere, quod illam Deus in adiutorium hominibus dedit. Illam vero gratiam, qua christiani sumus..... nolunt omnino cognoscere, nec aperte quidem oppugnare audent. Sed quid aliud agunt, cum hominibus animalibus non percipientibus quae sunt Spiritus Dei persuadere non cessant, ad operandam perficiendamque iustitiam, et Dei mandata complenda, solam sibi humanam sufficere posse naturam.... Parvulos etiam propter salutem, quae per Salvatorem Christum datur, baptizandos negant.»

Semipelagiani (Massilienses), quorum principes fuerunt *Ioannes Cassianus*, *Gennadius*, *Faustus* et *Vitalis*, cum catholicis admittebant originale peccatum et necessitatem gratiae interioris ad obtinendam salutem; una tamen defendebant: *a)* Initium fidei et salutis esse a nobis, nosque solis liberi arbitrii viribus posse conari vel ordiri opus salutis; *b)* Hominem per conatum naturalem mereri gratiam ad opus salutare ulterius perficiendum; *c)* Gratiam secundum merita humana dari; *d)* Perseverantiam usque in finem a nostro libero arbitrio pendere, nec esse Dei speciale donum.

Contra haeresim pelagianam ss. *Hieronymus* et *Germanus Antissiodorensis* ⁽¹⁾ fortiter impugnarunt, ut illa interiret: *Orosius* ⁽²⁾ etiam, s. *Prosper* ⁽³⁾ et *Marius Mercator* ⁽⁴⁾; deinde ss. *Anselmus* ⁽⁵⁾ et *Thomas Aquinas* ⁽⁶⁾ de gratia, de libertate, et de peccato ori-

(1) S. Hieron. Lib. I, *Praef.*; Lib. III, praef. in Ierem.; Ep. ad *Tesiph.*, et *Dial. III contra Pelag.*

(2) *Apol. contr. Pelag. de arb. lib.*

(3) *Carm. de Ingratis*; *Epitaph. Nest. et Peleg. haeres.*

(4) *Commonit. c. I, n. 2.*

(5) *Dialog. de libero arbitrio*; *De concordia praesc. et praedest. et grat. Dei cum libero arbitrio.*

(6) *Summ. Theolog.*

ginali quaestiones contra omnes doctrinae christianaе hostes solverunt. Semipelagianos debellarunt ss. *Prosper* ⁽¹⁾, *Fulgentius Ruspensis* ⁽²⁾ et *Caesarius Arelatensis* ⁽³⁾.

61.—Inter Patres verum Donatistas et Pelagianos oppugnatores primus, absque dubio, locus est s. *Augustino*, et numero, et praestantia librorum.

Contra Donatistas sunt haec Aug. opera:

- a) Psalmus «contra partem Donati.»
- b) Epistola «contra partem Donati» ⁽⁴⁾.
- c) Libri II «contra partem Donati» ⁽⁵⁾.
- d) «Contra epistolam Parmeniani» libri III.
- e) «De Baptismo, contra Donatistas» lib. VII.
- f) «Contra censuram Donati» ⁽⁶⁾.
- g) «Contra literas Petilianus» libri III.
- h) «Libri IV contra Cresconium.»
- i) «Liber de unico Baptismo contra Petilianum.»
- k) «Epistola ad Catholicos contra Donatistas» quae vulgo dicitur *Liber de unitate Ecclesiae*.
- l) «Breviculus Collationis cum Donatistis.»
- m) «Sermo ad Caesariensis Ecclesiae plebem.»

Contra Pelagianos s. Augustini sunt opera praecipua:

- 1) «De peccatorum meritis et remissione» lib. III.
- 2) «De spiritu et litera.»
- 3) «Liber de natura et gratia.»
- 4) «Epistola ad Eutropium de perfectione iustitiae hominis.

(1) *Contr. Collatorem.*

(2) *De veritate praedest. et gratiae Dei*, libri III.

(3) *De gratia et libero arbitrio.*

(4) *Rectr.* I, 21.

(5) *Rectr.* II, 5.

(6) *Rectr.* II, 19.

- 5) «De gestis Pelagii.»
- 6) Libri II «de gratia Christi et de peccato originali.»
- 7) Libri II «de nuptiis et concupiscentia.»
- 8) Lib. IV «de anima et eius origine.»
- 9) Lib. IV «contra duas epistolas Pelagianorum.»
- 10) Lib. VI «contra Iulianum Pelagianum.»
- 11) «De gratia et libero arbitrio.»
- 12) «Liber de correptione et gratia.»
- 13) «Opus imperfectum contra Iulianum» lib. VI.»

Contra Semipelagianos scripsit:

- a) Librum «de praedestinatione sanctorum.»
- b) Librum «de dono perseverantiae.»

His scriptis, et epistolis quamplurimis s. Augustinus Donatistas, Pelagianos et Massilienses plane devicit. Doctus Episcopus Hipponensis gratiam cum libero arbitrio concordavit contra Pelagium (*De Spiritu et litera* c. XXIII), sicut postea concordavit sanctus Bernardus (*De libero arbitrio* c. I): «Tolle liberum arbitrium, et non erit *quod* salvetur; tolle gratiam, et non erit *unde* salvetur.»

LECTIO IX.

Contra Nestorianos et Eutychianos christianam doctrinam strenue propugnaverunt ss. Cyrillus Alexandrinus et Leo Magnus.

62.—*Nestorianismus* ortum ducit a Paulo Samosateni et Faustino qui unicam cum Sabellio in ss. Trinitate personam esse effutiebant, et Christum purum hominem affirmabant. Nestorius ab illis discessit in primo, sed in secundo convenit, cum hac tamen clausula, quod duas in Christo admitteret personas, unam

scilicet divinam, humanam vero alteram. Istum errorem expofesso docuerunt ⁽¹⁾ primi *Diodorus Tarsensis*, ut colligitur ex epistola s. Cyrilli ad Succensum episcopum, et *Theodorus Mopsuestenus*, qui ab omnibus historicis magister Nestorii creditur. Eius haeresis consequentia fuit dignitatem Matris Dei beatæ Virgini Mariæ infitiari; sicque Nestorius vocem Deiparae semper reiecit. De Nestorii erroribus legimus in Vinc. Lirinensi ⁽²⁾: «Nestorius contrario Apollinari morbo, dum se duas in Christo substantias distinguere simulat, duas introducit repente personas, et inaudito scelere duos esse vult filios Dei, duos Christos: unum Deum, alterum hominem.»

Nestorianam haeresim impugnarunt *Proclus Cyctic.* ⁽³⁾, s. *Cyrillus Alexandrinus* et *Coelestinus Papa*, cuius est sententia haec contra Nestorium: *Quamobrem hoc tibi persuasum habeas, velim, nisi de Christo Deo nostro ea tenueris et docueris, quae et Romana et Alexandrina et universa Ecclesia catholica tenet et docet, sanctaque magnae Constantinopolis Ecclesia, usque ad tuum episcopatum tenuit et docuit; et perfidam illam novitatem, quae ea divellere nititur, quae sacra Scriptura coniungit, intra decem dies enumerandos, aperta, scriptaque confessione detestatus fueris ac repudiaveris, ab universa Ecclesiae Catholicae communione quam primum te expulsus proscriptumque iri; et hoc non plane facere, in animum induxisse* ⁽⁴⁾. Haereticum circa mysterium Incarnationis fuisse Nestorium referunt in primis s. *Leo Magnus* ⁽⁵⁾, qui anathemate etiam eum

(1) Boucat *Theolog. Patr.* tom. V, p. 361.

(2) *Comm.* c. 17.

(3) Apud Socrat. *Hist.* VII, 29.

(4) Epist. Caelest. pp.

(5) Ep. 134.

percellit propter recensitos errores; postea vero *Theodoretus* ⁽¹⁾, *Evagrius* ⁽²⁾ et *Facundus Hermianensis* ⁽³⁾.

63.—Iudex proprius Nestorianismi apud omnes existit s. Cyrillus Alexandrinus, cuius quidem declinare sententiam variis, sed fucatis explicationibus et dolis tentavit haeresiarca, maxime laudatum Patrem accusando de Appolinaris falsa doctrina, et de eo quod spiraret Arianos errores; imo et Cyrilli capitibus fidem Dominicae Incarnationis continentibus, opposuit, adiuvantibus *Theodoreto* et *Ioanne Antiocheno*, alios duodecim anathematismos. Sed frustra: doctrina s. Cyrilli a tota Ecclesia magnis fuit encomiis celebrata, atque ut fidei adversus Nestorianam pravitatem columen et propugnaculum habita est; praeterea Conc. Ephesinum Cyrilli adversus Nestorium anathematismos probavit, quinimmo eis usi sunt Patres ad errorem perstringendum, fidemque Ecclesiae stabilendam ac definiendam. Quia vero testimonium illud patristicum omni exceptione maius est, ut Theologia positivo-polemica in scriptis ss. Patrum agnoscatur, duodecim articulos s. Cyrilli contra Nestorium exhibere iuvat:

I. «Si quis non confitetur, Emmanuelem verum Deum esse, adeoque Sanctam Virginem, quae incarnatum Dei Patris Verbum secundum carnem genuit, Deiparam esse, anathema sit.

II. Si quis Dei Patris Verbum carni, secundum hyposthasim unitum; aut unum rursum una cum sua carne Christum esse (eundem nimirum Deum simul et hominem) inficiatus fuerit, anathema sit.

(1) Lib. IV *Haeret. Fabul.*

(2) *Hist. Eccl.* lib. I.

(3) Lib. I, p. 135.

III. Si quis post naturarum unionem, subsistentias in uno Christo dividit (unicuique nimirum suam propriam assignans) naturasque ea tantum copula connectit, quae est secundum dignitatem, vel auctoritatem, non ea autem coitione, quae fit secundum physicam unionem, anathema sit.

IV. Si quis voces illas, quae in Evangelicis et Apostolicis Litteris passim occurrunt; aut quae de Christo a Sanctis, vel ab ipso quoque Christo de seipso dicuntur, duabus personis, aut hypostasibus assignat; et alias quidem homini, tamquam personae a Dei Patris Verbo seiunctae accommodat, alias vero tamquam in solum Deum convenientes, soli Deo Verbo adaptat, anathema sit.

V. Si quis dicere audet, Christum hominem tantum Deiferum, non verum quoque Deum, unicumque ac naturalem Dei Filium esse; quatenus nimirum Dei Verbum caro factum, perinde ac unus ex nobis carni et sanguini communicavit, anathema sit.

VI. Si quis Verbum, quod ex Deo Patre procedit, Christi Deum vel Dominum esse dixerit; et non potius Deum simul et hominem illud confessus fuerit, pro ut caro, secundum Scripturas, factum est, anathema sit.

VII. Si quis Iesum tamquam purum hominem per Dei Verbum factum; Unigenitique gloria per illud ipsum Verbum, veluti per alterum a se diversum redimitum dixerit, anathema sit.

VIII. Si quis dicere audet, assumptum hominem, una cum Dei Verbo, tamquam alterum cum altero, vel alterum in altero adorandum, et glorificandum, et Deum apellandum esse; neque una adoratione Emmanueli honorat, unamque illi glorificationem, quatenus Verbum caro factum est, destinat, anathema sit.

IX. Si quis unum Dominum IESUM CHRISTUM, per Spiritum Sanctum, tanquam per virtutem a sua alienam, glorificatum, aut vim et energiam ab eodem accepisse, qua immundos spiritus profligaret, aliaque inter homines miracula patraret, dixerit; neque illum ipsum Spiritum, per quem divina signa edebat, illius proprium extitisse professus fuerit, anathema sit.

X. *Confessionis* nostrae Pontificem et Apostolum factum esse Christum, Scriptura docet: *Obtulit enim semetipsum pro nobis Deo et Patri in odorem suavitatis.* Si quis igitur non ipsum Dei Patris Verbum, cum caro, et homo nobis similis factum est, Pontificem et Apostolum nostrum effectum dixerit; sed alterum quempiam diversum ab ipso, puta hominem qualemcumque ex muliere natum: aut si quis Christum non pro nobis tantum, sed pro seipso quoque sacrificium obtulisse dixerit (nulla enim oblatione egebat, qui peccatum nullum norat) anathema sit.

XI. Si quis Domini carnem vivificam, ipsiusque Verbi, quod ex Deo Patre est, propriam esse negaverit; dixerit autem alterius cuiuspiam esse a Verbo quidem distincti, ipsi nihilominus Verbo secundum divinitatis communicationem uniti: si quis, inquam, dixerit Domini carnem non esse vivificatam, eo quod propria est Verbi, quod omnia vivificare potest; sed hominis divinam tantum inhabitationem sortiri, anathema sit.

XII. Si quis inficiatur, Dei Verbum carne passum et crucifixum esse, mortemque carne gustasse; nec non primogenitum ex mortuis, factum esse; quatenus nimirum ut Deus vita et vivificans est, anathema sit. »

64.—*Eutyches*, anno Christi 448, postquam in Concilio Ephesino contra Nestorium optime decertaverat,

caeco abreptus zelo in contrariam haeresim lapsus est; quam sic exponit s. Leo Magnus ⁽¹⁾: «Verecundiam autem omnem eius (Eutychetis) perfidia abiecit, et quam gerebat fidelitatis pellem, in nostra sancta Synodo asserebat instanter dicens: Dominum nostrum Iesum Christum non oportere confiteri de duabus naturis post humanam susceptionem, cum a nobis unius substantiae et personae cognoscatur; neque carnem Domini coessentialem nobis subsistere, tamquam ex nobis susceptam, et coadunatam Deo Verbo secundum subsistentiam: sed dicebat, Virginem quidem, quae eum genuit secundum carnem, consubstantialem nobis esse, ipsum autem Dominum non suscepisse ex ea carnem consubstantialem nobis: et corpus Domini non esse quidem corpus hominis, humanum vero corpus esse quod ex Virgine; omnium Patrum expositionibus contrario sentiens.»

Adversus hanc haeresim insurgerunt *Eusebius Doryl.* ⁽²⁾, *Donnus Anthioc.* ⁽³⁾, *Theodoretus* ⁽⁴⁾ et s. Petrus Chrisologus, qui inter alias, brevem illam, sed apostolicam ad Eutychem rescripsit Epistolam, ubi legitur: *In omnibus autem hortamur te, ut his quae a Beatissimo Papa Romanae Civitatis scripta sunt, obedienter attendas; quoniam B. Petrus, qui in propria sede et vivit et praesidet, praestat quaerentibus fidei veritatem.* Praecipuus autem istius haeresis impugnator, damnatorque extat s. Leo Magnus, cuius scripta contra Eutychem magno aplausu recepta fuere ab omni Ecclesia; ita ut in Conc. Chalcedonsi, oecumenico IV, act. 4., omnes rev. episcopi clamassent: *Qui non consen-*

(1) Ep. ad Flavian. (P. 1.^a Conc. Chalc. p. 22).

(2) Apud Mansi VI, 651.

(3) Facund., Herm., *Def.* III, c. V, 3.

(4) Epp. 40, 79, 83, 86, 92, 101, 110 et 113.

tit epistolae ss. episcopi Leonis, haereticus est; et s. Gregorius Magnus aiebat: «Si quis contra harum quatuor synodorum fidem, et contra s. memoriae Leonis papae tomum atque definitionem aliquid unquam loqui praesumit, anathema sit.» Sunt eius opera contra Eutychem praestantiora:

- a) «Epistola ad Flavianum episcopum Constantino-
politano*m contra Euthichetis perfidiam et haeresim.*»
- b) «Ad Pulcheriam Augustam, eius zelum adversus
Eutychem sollicitans.»
- c) «Ad Iulianum episcopum, de eo quod Eutyches
spem christianam omniumque mysteriorum veritatem perimat.»
- d) «Ad Theodosium Augustum *contra pseudosynodum ephesinam.*»
- e) «Ad Episcopos Galliarum *de damnatione haereticorum.*»
- f) «Ad episcopos in Sancta synodo chalcedonensi
congregatos, *de custodiendis sanctorum Patrum statutis in concilio nicaeno, et de damnatione Eutychis.*
- g) «Epistola dogmatica Leonis PP. *Adversus Haerese*m* Eutychetis*⁽¹⁾.»

(1) Integra extat apud Hergenroëter *Hist. Eccl.* T. II, c. 2, n. 151.

LECTIO X.

Monothelismum perstrinxerunt Sophronius et Maximus.—Contra Iconoclastas insurrexit s. Ioannes Damascenus; contra Berengarium, Lanfrancus; contra Roscelinum, s. Anselmus, et contra Abaelardum s. Bernardus.—Novatores, sectatores et pseudophilosophi omnes nunc et in futurum existentes in ss. Patrum operibus fuere proscripti.

65.—Ariani, Apollinaristae, Nestoriani et Eutychiani ea posuerunt fundamenta, ex quibus voluntatum unitas in Christo manifeste fluit. *Theodorus* episcopus Pharanitanus, *Cyrus* patriarcha Alexandr., *Sergius* patriarcha Constant., et *Macharius* patriarcha Antiochenus, quorum scripta erronea in sexta Synodo generali referuntur et confutantur, vel auctores vel fautores extiterunt haeresis *Monothelistarum*. Monothelismus nascens *unicam* solum dicebat in Christo *operationem*, eamque veram: error Monothelismi in progressu fuit *unicam* quoque dicere in Christo *voluntatem*. Catholicam adversus hos errores fidem propugnarunt s. *Ioannes* Eleemosynarius, *Sophronius* patriarcha Hierosolim. ⁽²⁾, et s. *Maximus* Abbas ⁽³⁾, et sanctus *Martinus* Papa ⁽⁴⁾, quorum duo posteriores martyrium etiam pro vera doctrina subierunt.

66.—Post s. Maximum martyrem, acerrimum monothelismi impugnatores, philosophum ac theologum

(1) Epist. synodica (Vid. Mansi XI, 431.)

(2) Disput. cum *Pyrrho*.; Epist. ad *Petr.*; Epist. ad *Marin.* (Ap. Baron. t. VIII. app.)

(3) Vid. Mansi, X, 790: Lib. Synod.

nobilissimum, in eadem ecclesia graeca excelluit inter polemistas, et Maximum secutus est s. Ioannes Damascenus. Hic sese opposuit *Iconoclastarum* haeresi, una cum s. *Germano* ⁽¹⁾ patriarcha Constantinop. et *Gregorio II* ⁽²⁾ Papa. Iconoclastae, ita ex graeco vocabulo, quod *imaginem frangere* significat, dicti, cultum imaginum aperto bello petebant, easque confringendo, Ecclesiam in saec. VIII persecutione aequae immani ac imperatores gentiles devastarunt.

Cultus imaginum defensor invictus fuit s. *Ioannes Chysorroas*, filius Mansur, *Damascenus* patria et sit vulgo dictus, qui tempore Leonis Isauro imperatoris sapientissimas orationes scripsit pro vindicatione sacrarum imaginum ⁽³⁾; eleganter et docte refutans Iconoclastas dicentes «ea quae ad salutem nostram a Christo fuere mirabiliter gesta, vel a Sanctis contra diabolum effecta, imaginibus expressa proponi non oportere, ut illa colamus, miremur et imitemur» et imagines huiusmodi licitas esse probat. In *Vita sancti Stephani iunioris* pro sanctarum imaginum honore passi, et in *Libro de Haeresibus*, in quo Iconoclastarum error includit, hic magnus Theologus doctrinam catholicam mirifice exposuit atque pro viribus propugnauit.

De cultu Sacrarum Imaginum et Crucis etiam scripserunt Nicephorus, Dungalus, Theodorus Studita et Ionas Aurelianensis.

67.—*Berengarius*, archidiaconus Andegavensis, docuit in Eucharistia non esse verum Christi corpus

(1) S. Germ. patr. *Epist.* (Mign. PP. gr. t. 98. p. 256); *De haeres.* et *syn.* c. 42, p. 62 ed. Mai.

(2) Greg. II, *epist. ad Leon.* apud Mansi XII, 959-975.

(3) Orat. III *de Imaginibus*.

et sanguinem: deinde errorem istum revocavit, et edocuit corpus Christi esse etiam substantiam panis ⁽¹⁾; addiditque parvulos non esse baptizandos, sed adultos tantum. Cum Berengario haeresiarca disputavit *Lanfrancus* archiepiscopus Cantuariensis, eumque ita convincit, ut Berengarius librum suum in ignem iniecerit; sed eo ad vomitum redeunte scripsit idem Lanfrancus opera *In Psalm. David* et *In Epistt. ss. Pauli* contra sacramentarios. *Adelmannus* missit ad Berengarium epistolam valde eruditam *de veritate corporis Domini in sacrosancta Eucharistia*; et *Guitmundus*, episcopus *Aversanus*, scripsit «Libros III de corpore et sanguine Domini in Eucharistiae sacramento:» nec solum veritatem confirmavit, sed etiam argumenta contraria docte solideque destruxit. *Hugo* Lingonensis, *Durandus* Troarnensis, et *Algerus* Berengarium confutandum susceperunt.

68.—Theologia polemica exurgit splendida saeculo XI, ut iure meritoque hoc saeculum *dialecticum* appelletur. Etenim paulo post controversiam Lanfranci cum Berengario, s. *Anselmus Cantuariensis* libro «De Trinitate et Incarnatione contra Roscellinum,» valide refutavit sacerdotem hunc Compendiensem «*nominalismum* aperte proclamantem, audacterque docentem coexistentiam trium personarum in Deo esse *flatus vocis*; unam tantum existere personam, aut si loquendi usus ferret *tres esse deos*.» Anselmus porro summus philosophus, aequae ac theologus, adversus Roscellinum eiusque nominalismum surrexit, et eum «eiusque ⁽²⁾ sobolem aut parentem *empi-*

(1) Berengar. sunt haec verba: *Panis consecratus in altari amisit cilitatem, amisit inefficaciam, non amisit naturae proprietatem.*

(2) Perrone *Hist. Theol.* n. 44.

rismum ac *sensualismum* in pluribus operibus contrivit.»

69.—Guillelmi de Campellis, fundatoris scholae sancti Victoris prope Lutetiam, discipulus fuit celebris *Abaelardus*, cuius doctrinam ipsemet sic exponit ⁽¹⁾: «Eam esse communem naturam rerum, quae sunt generis eiusdem, ut eandem essentialitatem totam simul singulis suis inesse adstrueret individuis, quorum quidem nulla esset in re diversitas, sed sola multitudine accidentium varietas.» In theologicis *Abaelardus* rationem veluti ducem principem sibi elegit; in falsa proinde dogmata impegit de Trinitate, de Incarnatione et de gratia. Paulo post *Gilbertus Porretanus* docere incipit «divinam essentiam Deus non esse, sed qua Deus est; proprietates divinarum personarum realiter ab ipsis distingui personis; divinam naturam ⁽²⁾ minime carnem assumpsisse,» aliaque eiusmodi.

Sanctus Bernardus *Abaelardum* et *Gilbertum* exprobravit; istum profesionem doctrinae catholicae ab ipsomet Patre editam ut subscriberet consequutus fuit, et de illo, postquam refellit et impugnat nonnulla errorum capita, ita in *Epistola seu tractatu ad Innocentium II* loquitur: «Habemus in Francia novum de veteri Magistro Theologum, qui ab ineunte aetate sua in arte dialectica lusit, et nunc in Scripturis sanctis insanit, olim damnata et sopita dogmata, tam sua videlicet quam aliena suscitare conatur, insuper et nova addit: qui dum omnium quae sunt in coelo sursum, et quae in terra deorsum, nihil praeter solum nescio, nescire dignatur, ponit in coelum os suum, et

(1) Epist. 1.^a

(2) Perrone, *Ibid.* n. 46.

scrutatur alta Dei, rediensque ad nos refert verba ineffabilia, quae non licet homini loqui, et dum paratus est de omnibus rationem reddere, etiam quae sunt supra rationem et contra rationem praesumit, et contra fidem: quid enim magis contra rationem, quam ratione rationem conari transcendere? et quid magis contra fidem, quam credere nolle quidquid non possit ratione attingere?»

Feliciter s. Bernardus adversus hos novatores dimicavit, ac de Ecclesia catholica praeclare in his controversiis meritis est.

70.—Caeteras alias sectas et haereses, quarum in studium patristicum non commoramur, a praedictis quasi generibus omnes ortas esse docet haereseologia:

- a) *Felix* et *Elipandus* nestorianam haeresim de dualitate personarum in Christo surrexerunt;
- b) *Ioannes Scotus Erigena* ex origenianis placitis, ac neoplatonismo, circa dogmata fidei philosophatus est;
- c) *Petrobusiani* Manichaeorum deliria secuti sunt;
- d) *Wiclefus* suscitavit errores donatistarum;
- e) *Lutherani*, *Vigilantii* et *Pelagii* successeurs habentur; auctoritatem Ecclesiae reiiciunt cum Aëtio, Waldensibus, Marsilioque Patavino; libertatem vero examinis proclamant cum omnibus antiquis haereticis ⁽¹⁾.

(1) S. Hilarius sic se habet (*Ad Const.* II, 9): «Memento neminem haereticorum esse, qui se non secundum Scripturas praedicare ea, quibus blasphematur, mentiatur:» et Vincent. Lirin. scribit (*Comm.* c. 2): «Scripturam sacram pro ipsa sua altitudine non uno eodemque sensu universi (*haeretici*) accipiunt, sed eiusdem eloquia aliter, atque aliter alius interpretatur; ut pene *quot homines* sunt, *tot illinc sententiae* erui posse videantur. Aliter namque illam Novatianus, aliter Sabellius, aliter Donatus exponit; aliter Arius, Eunomius, Macedonius; aliter Photinus, Apollinaris, Priscillianus; aliter Iovinianus, Pelagius, Caelestius; aliter postremo Nestorius.»

- f) *Socinianismus* a Iudaeis, ab Ebionitis, a Sabellio et a Nestorio ortum habuit;
 - g) *Zwingliani* doctrinam sacramentariam Berengarii defenderunt;
 - h) *Ianseniani* instaurarunt haereses calvinianorum et praedestinatorum;
 - i) *Richeriani* disciplinam exteriorum, una cum dominio principum in res ecclesiasticas, extulerunt cum Eusebio Nicomediensi;
 - k) *Muncerus*, et post ipsum *I. I. Rousseau* pactum sociale ex haeretico Epiphane sumpserunt;
 - l) *Lokius* et *Fabricius* animam materialem cum Hermogene affirmarunt;
 - m) *Deistae* revelationem inficiantur cum Porphyrio, poenas aeternas cum Hermia haeretico, actus cultus externi cum Victorino;
 - n) Schola *hegeliana*, sive neoëclectica, Scotum Eriegenam antesignanum et patronum eius doctrinae agnoscere videtur;
 - o) *Rationalismus* theologicus in ipso protestantium sinu delitescens, saepe iam foras prodit, multiplicesque formas induit mysticismi, gnosticismi, sentimentalismi et transcendentalismi;
- Et sic de coeteris.

Obiectionibus philosophicis praesentis aevi respondent propterea Origenes, Tertullianus, s. Hieronymus et s. Augustinus. Iidem Scriptores et Patres, atque etiam s. Cyrillus argumenta nobis exhibent ad impugnandum *Indifferentismum* religiosum et novam incredulitatem. Traditionem Novatoribus omnium saeculorum opposuerunt ss. Barnabas, Clemens Romanus, Polycarpus, Ignatius et Irenaeus. Uno verbo, dum Patres luctari debuerint cum ethnicismo, iudaismo, haeterodoxia, imo et cum falsis fidelibus, factum

est ut philosophia, theologiaque Patrum polemica fuerit, suaque opera inserviant ad novatores, sectatores et pseudophilosophos omnes nunc et in futurum existentes debellandos; ut semper impleatur quod de Ecclesia priorum saeculorum aiebat s. Hilarius ⁽¹⁾: *Hoc Ecclesiae proprium est, ut tunc vincat, cum laeditur; tunc intelligatur, cum arguitur; tunc obtineat, cum deseritur.*

LECTIO XI.

Sancti Patres, qui Theologiam asceticam et moralem pertrectarunt.—Ss. Patres qui primum, sive in Orientali, sive in Latina Ecclesia, Theologiam recto eo ordine exposuerunt, quem deinde imitati sunt omnes scholastici doctores.

71.—*Ascetica* vocatur «illa theologiae disciplinae pars, quae media docet ad vitam virtutibus plenam atque perfectam comparandam.» A saec. XVII subdivisio existit Theologiae Moralis, seu practicae, una cum Mystica, Pastoralis, Canonica, etc.; sed primaevis patrologicis aetatibus seiunctim, et fine particulari et proprio, conditionem scilicet vitae monasticae regulandi, plerumque a doctoribus tractabatur.

Usus asceticum ss. Patrum sic Ios. Fessler elogio suadet ⁽²⁾: «Insignis usus Patrum fieri poterit pro Asceti, cum viri isti, sanctitate conspicui, qui praeclaris magistris et propria experientia diu multumque in scientia Sanctorum profecerant, persaepe in scriptis suis varia media optimamque methodum vitia debellandi, peccata vitandi, defectus sensim elimi-

(1) *De Trinit.* VII, 4.

(2) *Inst. Patr.* c. IV. § 43.

nandi, in virtute proficiendi, ad perfectam demum sanctitatem perveniendi describunt atque commendant. »

Difficile admodum est de seligendis operibus asceticis tradere regulam, cum maxima habeatur copia documentorum asceticorum apud ss. Patres ⁽¹⁾. Sufficiat annotare libros: *Cohort. ad gentes*, et *Paedagogus* Clementis Alexandrini; Epist. 55, 56 et 57 *ad Cornelium*, *De discip. et habitu Virginum*, et *De oratione Dominica* s. Cypriani; Epistolae *ad Dracont.* et *ad Marcell.* sancti Athanasii; *Regulae* s. Basilii; *Sermones* ascetici et *Testamentum* s. Ephraemi; *Epistolae* quamplurimae sancti Augustini; *Sermones* s. Leonis Magni, et opera fere omnia s. Bernardi et s. Bonaventurae: utque alia taceantur oportet in medium afferre, coronidis gratia, ea mirifica, quae de rebus asceticis ad christianam vitam sancte, pieque ducendam scripsit sanctus Franciscus Salesius, insignem videlicet, atque duodecim libris incomparabilem tractatum *De amore Dei*, opus aliud quod *Philothea* inscribitur, plurimasque epistolas quae ⁽²⁾ uberrimam etiam rei asceticae segetem suppeditant.

Indolem scriptorum asceticorum Ambrosius, monachus Camaldulensis, egregie in praefatione suae translationis latinae Operum s. Ephraemi depinxit hisce verbis, quae recitari merentur: «Peregrinum nuper offendi e Syria profectum ad nos, aetate lon-

(1) «*Asceticorum* vulgo *spiritualium Opusculorum*, quae inter Patrum opera reperiuntur, indiculus, christianae pietatis cultoribus ab asceta benedictino digestus» opus est *Lucae d' Achery* (Dacherii): Parisiis, 1648, in 4.º; 1671 edit. auctior.

«*Bibliotheca ascetica antiquo-nova*, hoc est, Collectio veterum quorundam opusculorum, quae hucusque in variis mss. codd. et biblioth. delituerunt» auct. *Bernardo Pez*: Ratisbonae, 1723-40, voll. 12 in 8.º

(2) Pius IX—Breve *confirm. Tit. Doct.* in honor. s. Franc. Salesii.

gaevum, statura procerum, sed iam senio incurvum, vultu placidum atque decorum, aspectu ipso denique et habitu sanctitatis insignia prae se ferentem, suffusum oculis lacrymas: sed ita ut ex eo ori, et nihil dignitatis detractum, et plurimum auctoritatis et gratiae videretur adiectum.... Captus tanta oris gratia et dignitate ardebam eum alloqui, eiusque familiari frui contubernio, sperans id, quod erat sane verissimum, ex eius collocutione me et utilitatis plurimum et voluptatis percepturum. Posita itaque paulisper verecundia, accedo propius senemque officiosissime saluto.... Ubi consedimus, ab ipso statim sermonis exordio animadverti senem meum divinarum rerum peritissimum, flagrantem eximiae pietatis affectu, ardore divinae charitatis incensum, sollicitum, intentum, pervigilem, torporem atque desidiam omni sermone lacescentem, compunctionis amicissimum, id quod illae eius adeo illustres lacrymae haud obscure significabant, remissionis ac noxiae securitatis inimicum, lenem, placidum, mitem, vitia ubique resecantem, laudantemque virtutes, affectus denique nostros ad amorem Dei saeculique contemptum, atque ad ambienda aeterna praemia, formidandaque supplicia potentissime remonentem. Deus bone, quid gaudii, quid solatii, quantumque emolumentum ex hospitis adeo insignis ore percepi, cum me dies ac noctes perpetua oratione alloqueretur. Nihil eius vel aspectu gratius, vel doctrina salubrius, vel consuetudine charius, iucundius, laetius dici, aut fingi potest ⁽¹⁾.»

72.—*Theologiam Moralem* «eam dicimus esse disciplinam, quae agit de actibus humanis, ut ordinem di-

(1) Apud Lamy Sanct. Ephraem, Syri Hinni et Sermoines: Mechliniae, 1882.

cunt ad ultimum finem secundum revelationis christianae principia ⁽¹⁾,» Theologiae moralis, quamquam tota est practica, tamen pro diverso fine, quem scriptor sibi proposuit, diverso modo tractari potest atque tractata est. Praeter dissertationem asceticam ss. Patrum, de qua locuti sumus, restant et divisio speculativa, seu proprie dicta *moralis*, et legislativa seu *canonica*.

Primis Patrum saeculis, ut in dogmatica, ita etiam in re morali, seu ethica christiana, non tam systematicam quamdam lucubrationem quaerere debemus, quam potius paraeneticas diversorum officiorum vel virtutum expositiones. Quum interrogati erant Patres a fidelibus, sententias quandoque scriptas circa mores efformandos dabant; cum vero de poenitentiae administratione agebatur, canones poenitentiales ipsi constituebant: interea in Conciliis ratio universa poenitentiae ac reconciliationis non semel constituta fuit.

Inter poenitentiae, ac proinde, Theologiae Moralis libros a Patribus editos, celeberrima est s. Petri Alexandrini martyris canonica *Epistola* scripta, ut fertur, anno 306. Sequuntur deinde, quae saepius cum canonicis epistolis, et inter caetera auctorum suorum Opera recusae sunt, s. Athanasii *ad Rufinianum*, sancti Basilii *ad Amphilochium*, s. Gregorii Nysseni *ad Letoium* epistolae ⁽²⁾, et insignis ea s. Gregorii Thaumaturgi, quam Trullana Synodus, canone 3.º, observare mandavit.

Poenentialia, Ritualis praeterea liber, et Codex Canonum, seu summa ⁽³⁾ eorum, quos laudati ss. Patres suis in epistolis praecitatis tulerunt, vel Concilia

(1) Lehmkühl *Theolog. Moral.* v. I, *Proleg.* § 1.

(2) Zachar. *Dissertatio* ad s. Alph. de Liguorio *Mor. Theol. proleg.*

(3) Eam exhibet Francolinus *De Poenit. disciplina* lib. I, cc. 4-5.

decrevere, sunt praecipui confessoriorum libri fere ad XIII saeculum. Sed in primo genere, seu parae-netico virtutum vel officiorum, praeclaros habemus huius aetatis libros, quorum nomina in catalogo subiungimus. «Saeculo XIII scientia ⁽¹⁾ omnis theologica effloruit, atque lumina illa ss. Thomam Aquinatem et Bonaventuram cum aliis insignibus viris praecessoribus et sectatoribus, tum quae ad dogma pressumptum, tum quae ad mores spectant, summo ingenii acumine indagare atque ordinare coeperunt. Igitur animi affectus, passionibus, habitus, virtutes et vitia perscrutabantur; eorum origines, progressus cohaerentiam ostendebant; virtutes et habitus supernaturaliter datos explorabant: quae omnia ut in 2.^a Sancti Thomae summam proponuntur, etiam nunc legentium admirationem movent atque doctorum virorum ingenia acuunt...

Medio autem saeculo XVIII, quum diversa sententiarum copiosissimus numerus multorum mentes perturbasset, rigidis sententiis constantias constringere tentaret, atque ex ipsis confessoribus quamplurimi inter ea, quae agere liceret, quae non, incertiores haerent: divina providentia, ut Pius IX dixit, Ecclesiae suae insignem et sanctum Doctorem s. *Alphonsum de Liguorio* providit, qui eximia prudentia atque doctrina in rebus moralibus praecipue instructus novam quasi lucem in tenebras discrepantium opinionum intulit, magnorum illorum virorum scriptis maxime insistens eorumque vestigia premens, qui saec. XVI et XVII scientiam theologiam illustraverant, ita tamen, ut quidquid solidi in recentioribus scriptis inveniret, studiosus reciperet.»

(1) Lehmkuhl t. II, app. II.

73.—In usum moralem et canonicum seligendi sunt ex ss. Patribus et Scriptoris ecclesiasticis, praeter Apostolicos inter quos maxima est commendanda lectio ss. Clementis Romani, Ignatii et Polycarpi, a Tertulliano scilicet incipiendo usque ad s. Alphonsum de Liguorio, utpote celebriores, ii qui hoc in catalogo, una cum suis praecipuis Operibus practicae Theologiae, inscribuntur:

**SS. Patres et Scriptores ecclesiastici insigniores in
Theologiae Moralis Iurisque Canonici scientia.**

	Opera moralia et canonica.	Auctores.
Saec. III.	«De Poenitentia»	Tertullianus.
	«De Oratione»	
	«De Poenitentia»	
	«De Velandis virginibus» . .	S. Cyprianus.
	«De Lapsis»	
	«De Mortalitate»	
	«De Opere et Eleemosyna» . .	
Saec. IV.	«De Bono patientiae»	S. Cyprianus.
	«De Habitu virginum»	
	«Moralia»	S. Basilii.
	«De Officiis»	S. Ambrosius.
Saec. V.	«De Virginibus»	
	«De Viduis»	
	«De Perfectione Christiana» .	S. Gregorius Nyssenus.
	«Hom. de Poenitentia» . . .	S. Ioannes Chrisostomus.
Saec. VI.	» «Ad populum Antiochenum»	
	«De Sacerdotio»	
	«Ad Theodorum lapsum» . . .	
	«De Compunctione»	S. Augustinus.
	«Speculum»	
	«De Mendatio»	
	«De Patientia»	
Saec. VI.	«De Bono coniugali»	S. Augustinus.
	«De Sancta Virginitate» . . .	
	«De Bono viduitatis»	
Saec. VI.	«Collectio Sacr. Can. ex Conciliis Eccl. Catholicae» . . .	Dionysius Exiguus.
	«Collectio Canonum»	Martinus Bracaricensis.
	«De quatuor virtutum Cardinalium differentia»	

	Opera moralia et canonica.	Auctores.
Saec. VII.	«Moralia in Iob.»	S. Gregorius Magnus.
	«Dialogi.»	
	«Homiliae in Ezechielem.» . .	
	«Homiliae in Evangelia.» . .	S. Isidorus Hispalensis.
	«Norma vivendi.»	
	«De conflictu vitiorum et virtutum»	
	«Liber quaestionum, sive expositionis Sacramentorum» .	
Saec. VIII.	«De Baptismo.»	Theodulfus.
	«Capitularia ad Parochos.» .	
	«De Virtutibus et vitiis.» . .	Albinus Alcinus.
	«De divinis Officiis.»	
Saec. IX.	«De Institutione Clericorum.»	Rabanus Maurus.
	«De Poenitentia.»	
	«De divinis Officiis.»	Remigius.
Saec. X.	«De Sacramento altaris.» . .	Stephanus Eduensis.
Saec. XI.	«Canon poenit. in mulier.» .	S. Fulbertus Carnotensis.
	«De Officiorum ecclesiasticorum varietate»	
	«Lib. II pro Gregorii VII decreto»	Anselmus Lucensis.
Saec. XII.	«De Baptismo parvulorum.» .	Petrus Cluniacensis.
	«De Sacrificio Missae.» . . .	
	«De peccato mortali et veniali.»	Riccardus a sancto Victore.
	«De gradibus charitatis.» . .	
	«Decretum, sive Concordia discordantium canonum.» .	Gratianus.
Saec. XIII.	«Comm. in Libr. Sentent.» . .	Alexander de Hales.
	«De Virtutibus.»	Albertus Magnus.
	«I. ^a 2. ^{ae} et II. ^a 2. ^{ae} Summae.» .	S. Thomas Aquinas.
	«Comm. in Mag. Sententiar.» .	S. Bonaventura.
	«Decretalium Libr. V.» . . .	S. Raymundus de Pennafort.
Saec. XIV.	«In quatuor libros Sentent. (Script. Oxoniens. et Scrip. Paris.)»	Ioannes Duns Scotus.
	«De defectu malorum cul-pae»	
	«In primum et secundum Sentent. libr.»	Aegidius Romanus.
	«In Orationem Dominicam.» .	
	«Decem praeceptorum Expositio.»	Nicolaus Liranus.

	Opera moralia et canonica.	Auctores.
Saec. XV.	«Opuscula».. . . .	Ioan. Gerson.
	«De Dignitate Ecclesiastica».. . . .	
	«De illustranda Conscientia».. . . .	
	«De Censuris».. . . .	S. Ioan. de Capistrano.
	«De Restitutione et Contractibus».. . . .	
	«De Matrimonio».. . . .	
	«Summa Theologica».. . . .	
	«De eruditione Confessorum».. . . .	S. Antoninus.
	«Comm. in Decretum Gratiani».. . . .	Ioan. de Turrecremata.
	«Summula Casuum».. . . .	Cardin. Caietanus.
Saec. XVI	«In Summ. S. Thomae».. . . .	Barth. Medina.
	«Comm. in I. 2. ^{ae} s. Thom.».. . . .	Ludovicus Molina.
	«De iustitia et iure».. . . .	Cardin. Franciscus Toletus.
	«De iustitia et iure».. . . .	Dominicus Soto.
	«De usuris».. . . .	
	«De cambiis».. . . .	
	«De simonia mentali».. . . .	
	«De furto».. . . .	
	«De homicidio casuali».. . . .	Aspilcueta Navarro.
	«De finibus humanorum actuum».. . . .	
Saec. XVII.	«Relect. in cap. <i>Novit</i> , in cap. <i>Accepta</i> etc.».. . . .	
	«Monita ad Confessarios».. . . .	S. Franciscus Salesius.
	«Theologia Moralis».. . . .	Laymann.
	«Ius Canonicum».. . . .	
	«Disputationes de s. Matrim. Sacramento».. . . .	Thom. Sanchez.
	«In Decalogum».. . . .	
	«Consilia moralia».. . . .	
	«De triplice virtute Theologica».. . . .	Francisc. Suarez.
	«De Sacramentis».. . . .	
	«De Censuris».. . . .	
Saec. XVIII.	«De Fide».. . . .	Lugo.
	«De Iustitia et iure».. . . .	
	«De Sacramentis in genere».. . . .	
	«Theologia dogmatica et moralis».. . . .	Natalis Alexander.
	«Prompta bibliotheca iuridica, canonica, etc.».. . . .	Ferraris.
	«De Synodo dioecesana».. . . .	
	«Casus Conscientiae».. . . .	Benedictus XIV.
	«Quaest. Canonic.».. . . .	
	«Theologia Moralis».. . . .	S. Alphonsus de Liguorio.
	«Homo Apostolicus».. . . .	

74.—Apostoli, eorumque discipuli numquam Theologiae Compendia data opera concinnarunt; sed dogmata sine ulla scholastica formula explicabant; ait enim divus Paulus ⁽¹⁾: *Et ego cum venissem ad vos, fratres, veni non in sublimitate sermonis, aut sapientiae, annuntians vobis testimonium Christi*; et s. Hieronymus ⁽²⁾ de Symbolo Apostolico dicit: *Symbolum fidei et spei nostrae, quod ab Apostolis traditum, non scribitur in charta et attramento, sed in tabulis cordis carnalibus*. Quamvis in Hermas libro, cui titulus *Pastor*, nonnulla reperiuntur ad quoddam systema accommodata, attamen totus sine methodo ac ineleganter exequitur. Doctores enim potius tunc solliciti fuerunt, ut Christi fideles doctrina apostolica instituerent, quam ut arte et methodo libros lucubrasent ⁽³⁾.

Saeculo II vertente, prima Traditionis scriptae argumenta, in quibus Theologi eas doctrinas exarabant, quas a maioribus divinitus afflatis perceperant, in Apologiis et Catechesibus apparuerunt; at saeculo insequenti, maiori quodam apparatu Theologia in scholis tradita fuit: a tempore Pantaeni, Clementis Alexandrini et Origenis incipit secerni *Indoctorum* Isagoge a Theologia *Perfectorum*. Huius dogmata tractandi methodus quarto et quinto saeculo aliquantulum immutata est; certumque invenitur sanctum Augustinum in omnibus tractatibus ad systematicam scribendi methodum prae ceteris proxime accessisse.

Labente iam saeculo VI systematice loquendi formae theologi ⁽⁴⁾ sese paulatim accommodaverant; atque id praecipue egit Boëtius Romanus, qui cum Aris-

(1) I. Cor. c. 2.

(2) Epist. 61 ad Pammachium.

(3) Aquila loc. cit.

(4) Idem, *Ibid.*

totelis studiosus esset, cumque nonnullos eius libros e greco sermone in latinum transtulisset, in quibusdam suis libris systematico ordine usus est; atque aliis exemplo fuit, ut quaedam compendia, ac systemata, quamvis rudia et impolita, excogitarent. SS. Isidorus Hispalensis et Gregorius Magnus sacrorum Librorum interpretationi operam navabant, atque humanarum literarum et philosophiae studia non prae-
 mittebant.

Sed vere primus scholasticus in Occidentali Ecclesia fuit Ioan. Samuel *Taion*, Caesaraugustanus episcopus, qui omnium antiquior *Summam* quamdam *theologicam* digessit libris quinque Sententiarum ⁽¹⁾; tamen s. Ioannes Damascenus ⁽²⁾, in Oriente, et s. Anselmus Cantuariensis ⁽³⁾, inter latinos, uti patres habentur Theologiae methodicae, seu primi dicuntur fuisse qui Theologiam scholastica methodo pertractarunt. Lanfrancus etiam ante s. Anselmum eam methodum usus fuit. Post s. Anselmum, Petrus Lombardus apparuit, Magister Sententiarum cognominatus, et hic vulgo ut scholasticorum parens perhibetur; cuius quoque aetate Theologiae scholasticae nomen sensim invaluit, et eius systema *Scholasticismus* appellatur.

75.—Haec proinde fuit systematica expositio totius doctrinae christianae:

(1) Agit in his libris: de Natura, seu de attributis Dei; necnon de Incarnatione, et de Pastoribus; deinde de ordinibus Ecclesiae, de virtutibus et vitiis; denique de iudiciis divinis, de tentationibus ac de peccatis, de damnatis, de extremo iudicio et de resurrectione (Nic. Ant. Bibl. hispan. Vet. T. I, lib. V, c. 8).

(2) Nat. Alex. *Hist. Eccl.* t. VI.

(3) Mabillon *De studiis Monast.* p. II, c. 6.

a) In Ecclesia Orientali:

Clemens Alexandr. (216).—*Paedagogi libri III.*

Origenes (254).—*De Principiis.*

Teognostus (282).—*Hipotiposis* ⁽¹⁾.

S. Gregorius Nyssenus (394).—*Oratio Catechetica magna.*

Theodoretus (458).—*Lib. V Haeret. Fabul.*

S. Ioannes Damascenus (754).—*Expositio accurata fidei orthodoxae.*

In Ecclesia Occidentali:

S. Augustinus (430).—*Enchiridion ad Laurentium.*

S. Fulgentius (533).—*Regula verae fidei.*

Iunilius (545).—*De partibus divinae legis.*

S. Isidorus Hispalensis (636).—*Originum seu etymologiarum ll. 20.*

Ioannes S. Taion (672).—*Lib. V Sententiarum.*

Lanfrancus (1089).—*In Epist. s. Pauli contr. Berengarium.*

S. Anselmus Cantuar. (1109).—*Monologium et Prosologium.*

Hugo de Sancto Victore (1141).—*Summa Sententiarum.*

Petrus Lombardus (1169).—*Lib. IV Sententiarum.*

Alexander Hallensis († 1245).—*Summa Theologiae.*

Albertus Magnus (1280).—*Comm. in libros Sentent.*

S. Bonaventura (1274).—*Comm. in Lib. Sententiarum.*

S. Thomas Aquinas (1274).—*Comm. in IV Sentent.; Summa Theolog.; Opusc. plura et diversa.*

(1) Apud Phoc. Cod. 106.

LECTIO XII.

De ss. Patribus, qui de Theologia pastorali, de Liturgia et de Historia Ecclesiastica scripserunt.

76.—Licet divisio vulgaris Theologiam ratione materiae distinguat in speculativam et practicam, vel, quod idem est, in *dogmaticam* et *moralem*, subdivisio tamen existit huius Theologiae purae practicae illa quae *Pastoralis* vocatur, ac definiri potest: *Scientia rerum, quae ad ministerium sacrum et animarum curam pertinent*. Praeter eos Scriptores qui ⁽¹⁾ lucubrationes suas «Theologiam Moralem» inscripserunt, complures etiam exstiterunt qui singularem illam partem, qua curae pastoralis officia docentur, tanquam propriam disciplinam nomine «Theologiae pastoralis» excoluere. Praeclaros huius studii labores possidemus; sed primis Patrum saeculis, ut in dogmatica et morali, ita etiam in pastoralis re, non tam systematicam seu scientificam, quam potius paraeneticam quaerere debemus munerum pastorum expositionem. Trifariam illam distributionem in disciplina pastoralis serius introductam ⁽²⁾, scilicet sacramentalem, ritua-lem et cathechisticam ss. Patres hic et inde pluribus in operibus tradiderunt. Sane ad pastorale magisterium quod attinet haec tria potissime pensanda esse s. Gregorius Magnus edocuit: *Ad culmen quisque regiminis qualiter veniat, atque ad hoc rite perveniens qualiter vivat, et bene vivens qualiter doceat.*

(1) Lehmkuhl *Theolog. Moral.* tom. I, ap. II.

(2) *Pastor catholicus* in 3 pp. distrib., auct. *Campetti*: Lugduni, 1668 in fol.

In patristica disciplina haud raro inveniuntur ea, quae ad clericorum tam secularium, quam regularium mores, privilegia, obligationes, sacramentorum sacramentaliumve susceptionem et administrationem ac poenas canonicas respiciunt; episcoporum, parochorum, omniumque animarum curam exercentium munera, necnon methodus ad ea rite adimplenda; instructiones complectentes varios et solidos modos iuvandi et consolandi diversorum statuum personas afflictas; industriae ad pastorale onus pie, fructuose ac secure obeundum; doctrinae generales et speciales de confessionibus rite ac utiliter excipiendis; regulae concionandi, exhortandi, catechizandi; omnia, uno verbo, quibus praelati et sacerdotes ad Dei gloriam, suamque et proximi salutem promovendam uti possunt et debent ⁽¹⁾. Homiliis atque Sermonibus alios ad sanctitatem ducendi, bonique pastoris munere defungendi viam ostendebant ss. Patres; et praesertim in Epistolis eorundem «inmensus fere thesaurus reperitur praeceptorum, principiorum, regularum, quibus uti oportet ad regimen animarum sive in universum ubi, ex. gr., Sancti Patres episcopis aut presbyteris, ad sacerdotii gradum nuper promotis, normam vivendi ac munus suum rite administrandi tradebant, sive in casibus difficilioribus, qui pro impetrando prudenti consilio Patribus, tum maxime sanctitatis et eruditionis laude florentibus, solvendi propositi fuerant ⁽²⁾.»

77.—Sunt autem in hac re ss. Patrum Opera generatim commendanda:

(1) Cs. Tobî. Lohner *Instructiones*;—Dilingae, 1739-49, vol. 11 in 8.º

(2) Fessler I, § 43.

S. Basilii «Regulae fusiores,» «Regulae breviores» et «Epistolae tres canonicae» ad Amphilochem.

S. Ambrosii Libri tres «De officiis ministrorum.»

S. Ioannis Chrysostomi «De sacerdotio» libri sex mirabiles.

S. Leonis Magni «Epistolae Decretales.»

S. Gregorii Magni «Liber pastoralis» et «Undecim responsiones ad totidem interrogationes s. Augustini Cantuariensis.»

S. Petri Damiani «Disceptatio Synodalis,» «Gratissimus Liber,» «De Horis Canonicis,» «De caelibatu Sacerdotum,» «De dignitate sacerdotali,» etc.

S. Bernardi «Epistola ad Ogerium;» et «Ad Eugen. pap. de Consideratione.»

S. Bonaventura «Confessionale.»

S. Francisci Salesii «Monita ad Confessarios;» «Tractatus de praedicatione divini Verbi,» etc.

S. Alphonsi de Liguorio «Homo Apostolicus,» «Riflessioni utili ai Vescovi, per la pratica di ben governare le loro Chiese,» «Vita et Uffici del Vescovo,» «Institutio Catechistica ad populum,» etc.

Multa eius generis Opera temporibus recentioribus, imo et recentissimis, praesertim a saec. XVIII cum haec disciplina speciali diligentia tractari incepit, typis edita sunt: praestantiora indicare sufficiat.

a) «De vita sacerdotali rite instituenda» a Dionysio Carthusiano († 1471).

b) «Institutiones Pastorum» et «Monitiones ad Clerum» auct. s. Carolo Borromaeo († 1584).

c) «Instructio sacerdotum ⁽¹⁾» auct. Card. Toletus, cardubens. († 1596).

d) «Praxis episcopalis ⁽²⁾» a Piasecio.

(1) Cum annotationibus Andreae Victorelli, Venetiis 1604.

(2) Venetiis, 1613 in 4.º

- e) «Stymulus Pastorum et sententiis Patrum concinnatus» per Bartholomaeum a *Martyribus* ⁽¹⁾.
- f) «Manuale parochorum ⁽²⁾» auct. *Engels* († 1674).
- g) «De legibus prudentiae episcopalis ⁽³⁾» a *Mara-viglia*.
- h) «Enchiridion parochorum» auct. *Berengo* ⁽⁴⁾.
- i) «De visitatione ss. Liminum» a *Lucidi*.
- k) «Ie buon Pastore nel secolo XIX ⁽⁵⁾» auct. *Dieulin*.
- l) «Tesoro del sacerdote,» et «Tesoro del catequista» auct. *Mach*.
- m) «Theologia pastoralis ⁽⁶⁾» a Ios. *Amberger*.

78.—Doctrinam fidei aliquando *Theologia* colligit ex liturgiis, et tunc, ratione fontis, *Liturgica* vocatur. Testes fidei liturgiae antiquae sunt, atque constituunt universae Ecclesiae publicum testimonium. Nihil est in Liturgia, quod non sit sanctum et pium; et praecipuos ritus ab apostolica traditione ac disciplina manare Patres antiquissimi confirmant, ut Iustinus, Tertullianus, Cyprianus, aliique modo unum, modo alterum ritum memorantes. In Liturgia nobis exhibentur ecclesiarum omnium affirmationes quoad leges, suffragia ac dogmata ⁽⁷⁾. Sanctus Augustinus ⁽⁸⁾

(1) Nunc denuo edidit Illmus. *Fessler*, iuxta exemplar a. 1572 Romae impressum: 1863.

(2) Edit. XV et optima, Salisburgi 1760, in fol.

(3) Augustae Taurinorum, 1678 in 4.º

(4) Apud *Scavini* I. pag. 85, edit. XIII.

(5) Opus ecclesiasticis maxime commendandum.

(6) Ratisbonae (4.^a edic.) 1883.

(7) «Pius IX Bulla *Ineffabilis* notat dogma Immaculae Conceptionis in sacra Liturgia laududum fuisse reconditum» Scavini, *Theolog. Moral.* III, tract. IX, n. 45.

(8) Epist. 217 (al. 107) *ad Vitalem*, n. 2.

confutavit doctrinam pelagianorum et semipelagianorum «precibus Ecclesiae, quae orat pro incredulis, ut eos Deus convertat ad fidem, et pro catechumenis, ut eis desiderium regenerationis inspiret, et pro fidelibus, ut in eo quod esse coeperunt, eius munere perseverent;» quia «*lex supplicandi legem statuit credendi.*» et in libro «De Dono perseverantiae ⁽¹⁾» exoptat, ut ignari et rudes fideles disputationes doctis relinquunt et sapientibus; *ipsi preces attendant, quas a primordiis suis habuit et habebit semper Ecclesia*; opusque sic absolvit: «Qui legunt haec, si intelligunt, agant Deo gratias; qui autem non intelligunt, orent...»

Contra ss. caeremoniarum apparatus, atque catholici cultus magnificentiam acriter pugnant protestantes ac rationalistae; quos tamen scite refutant catholici scriptores ⁽²⁾. Originem et significationem rerum liturgicarum in operibus ss. Patrum invenerunt isti; atque usus librorum liturgicorum in rebus theologicis, etiam priscis temporibus, vindicatus apparet innumeris criticis testimoniis ⁽³⁾. «Quod si primitus ⁽⁴⁾ non ita splendidus fuit nostrae Religionis cultus, ob saevientes persecutiones; semel tamen ac potuit Ecclesia sua libertate frui, illico coepit solemnes ritus inducere: scit enim homines ita esse comparatos, ut ad

(1) Cap. 23.

(2) De re Liturgica praecipue consul. sunt: a) Assemani *Codex liturgicus Eccles. univ.*, Romae 1749; b) Martene *De antiquis Ecclesiae ritibus*, Antwerp. 1763; c) Renaudot *Litt. orient. collect.*, Paris. 1716; d) Denzinger *Ritus Orientalium in administr. sacram.*, Herbip. 1863; e) Fornici, *Institutiones Liturgicae ad usum Seminarii Romani*; f) Cesari, *Cerimonie della Messa privata e solenne: Bologna*, 1864; g) *Bibliotheca liturgica* studio Pauli-Carli canonici: Brixiae, 1832; h) Patroni, *Lezioni di s. Liturgia*, Napoli 1881.

(3) Zaccharia. *Dissertatio de usu libr. liturg.*

(4) Scavini III, n. 45.

spiritualia difficilior assurgant sine externis administriculis.»

79.—Si igitur vix aliquod fidei dogma est, ex iis quae catholica profitetur Ecclesia, quod Liturgia non adstruatur; et auctoritas rituum contra eorum hostes melius statuta sit per antiquitatem Liturgiarum, ita ut quidquid occurrerit omnium consensu firmatum, velut Ecclesiae ipsius testimonium spectari debeat; utilissima sequitur, imo necessaria, ordine alphabetico, disposita notitia *Rerum liturgicarum*, de quibus strenue disputant novatores, et tamen earum usus sanctorum Patrum Operibus testatur.

Non recensebuntur Opera omnia Patrum et Scriptorum Eccl. ad s. Liturgiam spectantia; sed tantum insigniora, quae vel utilitate, vel eruditione, vel singularitate aliquo modo excellunt. En catalogus vel index tractatum eminentium inter reliqua liturgica Opera ss. Patrum:

Res liturgicae.	SS. Patres et Scriptores Eccl. qui de iis loquuntur.	Opera.
Agape.	S. Gregorius Magnus.	Epist. 71, l. 9.
	S. Hieronymus.	In Epitaphio <i>Fabiolae</i> .
Alleluia.	S. Augustinus.	Epist. 119 <i>ad Ianuar.</i>
	S. Gregorius Magnus.	Ep. 64; Ind. 2 <i>ad Ioann.</i>
	S. Isidorus Hispalensis.	Missa <i>Muzar.</i>
	S. Ignatius.	<i>Ad Philad.</i> n. 4.
	S. Irenaeus.	<i>Adv. Haeres</i> lib. IV, c. 18.
Altare.	Origenes.	Hom. 10 <i>in Ios.</i>
	S. Cyprianus.	Ep. 25 <i>ad Cornel.</i>
	Eusebius Caesar.	<i>Hist. Eccl.</i> lib. VII, c. 15.
Antiphonae.	S. Ignatius.	(Apud Socrat. <i>Hist. Eccl.</i>)
	Eusebius Caesar.	<i>Hist. Eccl.</i> lib. X, c. 4.
Aqua benedicta.	S. Ioann. Chrysostomus.	Hom. 71 <i>in Ioann.</i>
	S. Thomas.	In IV <i>Sentent.</i> d. 12, q. 1.
	S. Irenaeus.	<i>Haer.</i> lib. IV, c. 33.
Aqua cum vino miscenda in calice.	S. Cyprianus.	Ep. 63 <i>ad Caecilium.</i>
	S. Basilus.	<i>Liturgia.</i>
	S. Ignatius.	(Socrates <i>Hist. Eccl.</i>) lib. VI, c. 8.
	S. Hieronymus.	<i>De cant. noct.</i>
	S. Augustinus.	<i>Conff.</i> lib. IX, c. 6.
Cantus Eccl.	Socrates.	<i>Histor.</i> ibid.
	S. Gregorius Magnus.	<i>Sacramentarium.</i>
	S. Bernardus.	<i>De inter. domo,</i> c. 51.
	S. Thomas.	2. ^a , 2. ^{ae} , q. 91, art. 2.
Coeremon. vindicatio.	S. Augustinus.	Contra <i>Manicheos.</i>
Collecta (<i>Oratio</i>).. . . .	Gelasius, papa.	<i>Sacramentarium.</i>
	S. Gregorius Magnus.	Idem.

Res liturgicae.	SS. Patres et Scriptores Eccl. qui de iis loquuntur.	Opera.
Exorcismi.	S. Iustinus. Tertullianus. S. Cyprianus. S. Basilius. S. Alphonsus de Liguorio. S. Iustinus.	<i>Apolog.</i> brevior. <i>De Bapt.</i> c. 4; <i>Lib. de Coron.</i> Epist. 70. <i>De Spir. Sancto</i> , c. 27. <i>Opus Mor.</i> lib. III, n. 193. <i>Apologia</i> 1. ^a , n. 67.
Festa.	S. Gregorius Nyssen. S. Gregorius Magn. S. Augustinus.	<i>Vita Gregor. Taumat.</i> <i>Sacramentarium.</i> Lib. IV <i>de Trinit.</i> c. 5. <i>Sacramentarium.</i>
Festum Annuntiationis.	S. Gregorius Magn. S. Bernardus.	Serm. I in <i>Salve Regina</i> .
» Ascensionis.	S. Augustinus. S. Gregorius Turonensis. S. Gregorius Magn. S. Ildephonsus Toletan. S. Ioann. Damasc.	Serm. 267, c. 3; Epist. 44 (<i>al</i> 118). <i>De miraculis</i> , c. 4. <i>Sacramentar.</i> Serm. IV <i>de Assumpt.</i> Or. II in <i>Dormit. Deiparae</i> .
» Assumptionis.	Gregorius IX. S. Petrus Damianus. Fulbertus. S. Bernardus. S. Germanus. S. Leo Magnus. S. Gregorius Magn.	Decret. <i>Conquestus</i> . Serm. <i>de Assumpt.</i> Serm. II <i>de Nativit.</i> Serm. I in <i>Salve Regina</i> ; Ep. 174. Orat. I in <i>Dorm. Deip.</i> <i>Codex Sacram.</i> <i>Sacrament.</i>
» Circumcisionis.	I. Gerson.	Opera, t. IV, pag. 731.
» Desponsationis.	S. Cyrillus Hieros.	<i>Catech. mistag.</i> , 2, 3.
» Fer. V in Coen. Dom.: Oleum Cathecumen.	S. Ambrosius. S. Ioann. Chrysost.	Libri III de «Officiis Ministrorum.» Hom. in <i>Martyres</i> .

Res liturgicae.	SS. Patres et Scriptores Eccl. qui de iis loquuntur.	Opera.
Festum Fer. V in Coen. Dom.:		
Consecr. Chrism.	S. Basilius.	Lib. de <i>Spir. Sancto</i> , c. 27.
Ablutio Pedum.	S. Augustinus.	Ep. 54 (<i>al.</i> 118).
Tabernaculum.	S. Hieronymus.	In cap. XL <i>Ezechiel</i> . (1)
De nudand. altar.	S. Isidorus Hispal.	<i>De Officiis Eccl.</i> lib. I, c. 28.
» Fer. VI in Parasc.:	Rabanus Maurus.	<i>De Inst. Cleric.</i> lib. II, c. 36.
Adoratio Crucis.	S. Paulinus.	Epist. 31.
» Nativit. Domini.	S. Gregorius Nazianz.	Orat. 39 in <i>Epiphaniam</i> .
» » Tres Missae	S. Gregorius Nyssen.	In <i>Orat. funebr.</i> s. Basilii.
dicendae in Nat. Dom.	S. Ioan. Chrysost.	Serm. 35 in <i>Nat. Domini</i> .
» » »	S. Augustinus.	Ep. 55 (<i>al.</i> 119).
» » »	S. Damasus, papa.	Epist. <i>ad Illyricos</i> .
» » »	S. Gregorius Nazianz.	Serm. in <i>Christi Natal</i> .
» » »	S. Petrus Damianus.	Serm. III de <i>Nativit.</i>
» » »	Gregorius IX.	In Decret. <i>Conquestus</i> .
» » »	S. Bernardus.	Serm. I in <i>Salve Regina</i> .
» » »	S. Bernardinus Senens.	(<i>Instit. fest.</i>)
» » »	Gelasius, papa.	<i>Sacramentarium</i> .
» » »	S. Gregorius Magn.	Idem.
» » »	S. Gregorius Nazianz.	«Oratt. in Sanctum Pascha.»
» » »	Eusebius Caesar.	De <i>Vita Constantii</i> , lib. III, c. 18.
» » »	S. Augustinus.	Epist. 54.
» » »	S. Irenaeus.	«De Pasch. qq. et Respons. ad orth.» q. 115.
» » »	Tertullianus.	«De Corona Milit.»; «De idololatr.» c. 14.
» » »	Origenes.	Lib. VIII <i>cont. Cels.</i> , n. 22.

(1) Tabernaculum vocat *Pastophorium*.

Res liturgicae.	SS. Patres et Scriptores Eccl. qui de iis loquuntur.	Opera.
Festum Pentecostes..	S. Epiphanius..	«De Expos. Fidei,» 22.
	S. Ioan. Chrysost..	Hom. 63.
	S. Gregorius Nyss..	«De Occursu Domini.»
	S. Methodius..	Hom. de <i>Purific.</i>
» Purificationis et Bened. Candel..	S. Hieronymus..	In <i>Martyrol.</i>
	Gregorius IX..	In Decr. <i>Conquestus.</i>
	Ven. Beda..	In <i>Ephemeride.</i>
	S. Bernardus..	Serm. I in <i>Salve Regina.</i>
	S. Cyprianus..	Ep. 70 ad <i>Ianuar.</i>
Fons Baptism..	S. Basilius..	«De Spir. Sancto,» c. 27.
	S. Gregorius Turon..	<i>Hist.</i> , 320 et 516.
	S. Ignatius..	Apud Socrat. <i>Hist. Eccl.</i> VI, 8.
	S. Iustinus..	
	S. Cyprianus..	«De Orat. Dominica.»
	Tertullianus..	«De ieiunio,» 10.
Horae Canonic..	Origenes..	«De Oratione,» 12.
	Clemens Alexandr..	<i>Stromat.</i> VII, 7.
	S. Ioan. Chrysost..	Comm. in Epist. I ad <i>Tim.</i> ; Hom. 14.
	Cassianus..	«De cantu noct.»
	Eusebius..	<i>Hist. Eccl.</i> V, 28.
	S. Hieronymus..	Epp. ad <i>Laet.</i> , et ad <i>Demetr.</i>
	Tertullianus..	«De pudicitia» c. 7.
	S. Basilius..	Ep. 360 ad <i>Iulian.</i>
Imagines..	S. Gregorius Mag..	Lib. IX, ep. 9.
	Eusebius..	<i>Hist.</i> VII, 18.
	S. Ioan. Damasc..	Orat. III.
Incensationes..	<i>Anonymus</i>	«Const. Apostolicae.»

Res liturgicae.	SS. Patres et Scriptores Eccl. qui de iis loquuntur.	Opera.
Incensationes.	S. Basilius. S. Ephraem. <i>Anonymus.</i> S. Ioan. Chrysost. Eusebius Caesar.	«Liturgia.» Epist. et Serm. «Liturgia s. Iacobi.» «Liturgia.» <i>Hist. Eccl., VIII.</i>
Martyrologium.	S. Hieronymus. Ven. Beda. Tertullianus. Eusebius Caesar.	<i>Martyr. Rom.</i> <i>Martyrolog.</i> <i>Fug. imperfect.</i> «De vita Constantii,» 14.
Missae privatae.	S. Augustinus. S. Gregorius. S. Alphonsus de Liguor.	«De Civit. Dei» lib. 22, c. 8. Hom. 37 in <i>Evang.</i> <i>Theolog. Moral.</i> lib. VI.
Nomen in Bapt. impon.	S. Ioan. Chrysost. Tertullianus.	Hom. 13 in Ep. ad <i>Cor.</i> «De Oratione.»
Oratio dominica.	Origenes. S. Cyprianus. S. Iustinus.	«Liber de Oratione.» «De Orat. Dominica.» <i>Apologia</i> brevior, 65.
Osculum pacis.	Tertullianus. S. Cyrillus Hieros. S. Cornelius, papa.	«De Oratione,» 14. «Catech. Mist.» 5. Epist. ad <i>Fabianum.</i>
Ostiarius et alii min. ord.	S. Cyprianus. S. Gregorius Magnus. S. Isidorus Hispal.	Epist. 42. <i>Sacramentar.</i> <i>Etymol.</i> VII, 12.
Panis Azymus.	Alcuinus. Rabanus Maurus.	Ep. 69, edit. Chesniana. «Comm. in Sacr. Script.»
Patr. in Bapt.	Tertullianus.	«De Baptismo» c. 18.
Praefatium.	S. Cyprianus.	«De Orat. Dominica.»

Res liturgicae.	SS. Patres et Scriptores Eccl. qui de iis loquuntur.	Opera.
Praefatium..	S. Basilius..	«Liturgia.»
	S. Ioan. Chrysost..	«Liturgia.»
	S. Gregorius Magnus..	«Sacramentarium.»
	S. Leo Magnus..	Serm. 9 de <i>Ieiunio</i> .
Quatuor Temp..	S. Paulinus..	Epist. ad <i>Severum</i> .
	S. Gregorius Magn..	<i>Sacramentar</i> .
	S. Isidorus Hispal..	«De offic. Eccl.»
	Tertullianus..	«De Baptismo.»
Renunt. in Bap..	S. Cyrilus Hieros..	<i>Cateches</i> .
	S. Ioan. Chrysost..	Hom. VI in Epist. ad <i>Coloss</i> .
	Tertullianus..	«De Cor. Militum,» c. 4.
	Origenes..	Select. in <i>Ezechiel</i> . c. 9.
Signum Crucis..	S. Basilius..	«De Spir. Sancto,» c. 27, n. 66.
	S. Cyrillus Hieros..	<i>Cateches</i> . 4.
	Lactantius..	<i>Div. Inst.</i> IV, 27.
	S. Clemens Rom..	Epist. I ad <i>Cor.</i> , 4.
Templa..	<i>Anonymus</i>	<i>Const. Apostol.</i> II, 57.
	S. Ignatius..	Ad <i>Magnes.</i> , n. 7.
	Clemens Alexandr..	<i>Stromat.</i> VII.
	Tertullianus..	«De idololatria,» c. 7.
	S. Pius I..	Epist. ad <i>Iustum</i> Vienn.
	Origenes..	Hom. 10 in <i>Iosue</i> .
	Arnobius..	Lib. IV, p. 152.
	Lactantius..	Lib. II, c. 2.
	S. Cyrillus Hieros..	<i>Cateches</i> . 16, 2.
	S. Ioan. Chrysost..	Hom. 74 in <i>Math</i> .
	S. Hieronymus..	Epist. 27.

80.—*Historia Ecclesiastica* earum rerum est notitia, quae ad Ecclesiam pertinent: continuatio historiae sacrae Religionis et Ecclesiae, quam Moises exorsus est, et Lucas ultimo versu Actuum Apostolorum explevit. Aperit decretorum et institutionum ecclesiasticarum origines et causas, catholica dogmata, initium, progressum et proscriptionem omnium haeresum, martyrum passionem, actionem ss. Patrum, Ecclesiae magisterium, Conciliorum acta, Constitutiones Pontificum, et omnium saeculorum disciplinam, mores atque instituta. Nemo est qui non intelligat ad rectam Theologiae cognitionem magnopere interesse Ecclesiae Historiam exploratam habere; ita ut ratione fontium, et quatenus ex historicis monumentis doctrinam fidei eruit sacra disciplina, etiam *Theologia Historica* dicatur. Ad eam ss. Ecclesiae Patres atque Doctores frequentissime provocant; imo et inter Historiae Ecclesiasticae Scriptores nonnulli Patres numerantur.

81.—Priorum trium saeculorum integram historiam qui scriberet, nemo extitit: tantum habemus fragmenta. «Nihilominus ⁽¹⁾ quae Ecclesia toto eo tempore docuit, decrevit, constituit et gessit, quae vel adversa, vel prospera experta est, ea omnia ex ss. Ignatii, Polycarpi, Dionysii Alexandrini, aliorumque episcoporum epistolis, et apologiis, quae pro defensione religionis et christiani populi editae fuerunt, aliisque monumentis antiquitatis facile colligi et cognosci poterunt: at seculo quarto et deinceps multi scriptores Historiam Ecclesiasticam literis consigna-

(1) Vecchiotti *Inst. Can.* L. I, c. 5, § 74.

runt». Principem inter historicos locum tenet ⁽¹⁾ sanctus Hegesippus; cunctos autem longe multumque superavit Card. Caesar Baronius ecclesiasticorum Annalium parens merito appellatus: insigniores ex omnibus ss. Patribus et Scriptoribus ecclesiasticam Historiam narrantibus sunt sequentes:

(1) Cs. T. I, lect. 16, n. 86.

INDEX HISTORICORUM

Histor. Oriental.	Hist. Occident.	Opera Historica.	Terminus histor.
S. Hegesippus..		V lib. Hist. Eccl. (<i>Fragm.</i> apud <i>Euseb.</i>)	Ann. 150
Iulius Africanus.		Chronografia (<i>Fragm.</i> apud <i>Routh</i>)	» 221
Eusebius Caesariens.		Histor. Eccl. lib. X.	» 324
		Chronic. II lib.	» 330
		Chronici Eusebian. continuat.	» 381
	S. Hieronymus.	De vir. illustrib.	» 392
	Rufinus.	Hist. Eccl. lib. XII.	» 395
	Sulpicius Severus.	Hist. Sacr. lib. II.	» 400
	Orosius Hispanus.	Lib. VII hist. adv. pagan.	» 416
Hermias Sozomenus.		Hist. lib. IX.	» 423
Teodoretus Ciren.		Histor. Eccl. lib. V.	» 428
Socrates.		Hist. Eccl. lib. VII.	» 439
	S. Prosper.	Prosperi Chronicon.	» 455
	Gennadius Massil.	De viris Illust.	» 489
Theodorus Lect.		Hist. Sacr. lib. II.	» 527
	Cassiodorus.	Histor. tripart. lib. XII.	» 562
Ioannes Ephesius.		Hist. Eccl.	» 564
Evagrius.		VI lib. Hist. Eccl.	» 594
	S. Gregorius Turon.	Hist. Eccl. Francorum lib. X.	» 595
		Chronicon.	» 626
	S. Isidorus Hispal.	Histor. Gothor.	» 630
		Histor. Vandal., Suevorum.	» 634
		De Scrip. Ecclesiasticis.	» 636
	S. Ildephonsus Tolet.	De vir. illustribus.	» 660

Histor. Oriental.	Hist. Occident.	Opera Historica.	Terminus histor.
	Beda Venerabilis.	Hist. Eccl. Anglorum.	Ann. 731
	Paulus Diaconus.	In sacr. rer. germ. sept.	» 773
Dionysius Telmesius.		Annales.	» 775
Theophanes Isaaciens.. . . .		Hist. Bizant.	» 801
S. Nicephorus Constantinop.		Chronologia.	» 801
		Chronicon.	» 819
	Anasthasius Bibliotec.	Vitae Pontificum.	» 858
Metrophanes.		De factis Photii Epist. ad Patr. Emm.	» 870
	Luitprandus Diaconus.	De rebus gestis ll. 6.	» 960
	Sigebertus.	Chronologia historica.	» 1111
Ioann. Zonaras.		Lib. III Annalium.	» 1118
	Orderichus Vitalis.	Hist. Eccl. Lib. XIII.	» 1140
	Ptolomeus de Psidonibus.	Hist. ll. XXIV.	» 1312
	S. Antoninus.	Summa historialis.	» 1459
	Ioann. Trithemius.	Annales.	» 1516
	Coesar. Baronius.	Annales Eccl. a Raynaldo, Laderchio, Thei- ner, Pagi, Mansi continuat. in XXXVIII tom. usque ad.	» 1759
	Enr. Florez.	Hispania Sacra (cont. in XLVI vol. a Risco, Merino, Canal, etc.)	» »
	Fel. Amat.	Hist. Eccl. XII t.	» 1805
	Ioan. Adam. Moehler.	Hist. Eccl.	» 1838
	Ioann. Alzog.	Univers. Hist. Christian.	» 1872
	Card. Hergenroëther.	Hist. Eccl.	» 1876

LECTIO XIII.

Sancti Ecclesiae Patres, qui in eloquentia ac elocutionis puritate excelluere, quique poësim excoluerunt.—Quinam in oratione Panegyrica, in laudatione Funebris, in Homiliis et in Epistolis seligendi sunt ex Patribus graecis, et quinam ex latinis.

82.—Loquens s. Hieronymus ad Nepotianum de modo concionandi, sic se habet ⁽¹⁾: «Docente te in Ecclesia, lacrymae auditorum laudes tuae sint: sermo presbyteri Scripturarum lectione conditus sit. Nolo te declamatorem esse, et rabulam garrulumque sine ratione, sed mysteriorum peritum, et sacramentorum Dei tui eruditissimum. Verba volvere, et celeritate dicendi apud imperitum vulgus admirationem sui facere, indoctorum hominum est. Praeceptor quondam meus Gregorius Nazianz. rogatus a me ut exponeret quid sibi vellet in Luca (VI, 1) sabbatum *secundoprimum*, eleganter lusit: *Docebo te*, inquit, *super hac re in ecclesia: in qua mihi omni populo acclamante cogeris invitus scire quod nescis, aut certe, si solus taceris, solus ab omnibus stultitiae condemnaberis*. Nihil tam facile, quam vilem plebeculam et indoctam concionem linguae volubilitate decipere, quae, quidquid non intelligit, plus miratur... Homo audax interpretatur saepe quod nescit, et cum aliis persuaserit, sibi quoque usurpat scientiam... Audi igitur, ut beatus Cyprianus ait ⁽²⁾, non diserta, sed fortia: audi... patrem senio, qui te ab incunabulis fidei usque ad perfectam ducat aetatem, et per singulos gradus vi-

(1) In edit. Vall. 52, al. 2.

(2) Epist. 1 ad Donatum.

vendi praecepta constituens, in te ceteros erudiat... *Gloria Patris est filius sapiens* ⁽¹⁾... *Lege; disce quod doceas: obtine eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, ut possis exhortari in doctrina sana,* ⁽²⁾ *et contradicentes revincere*». Quid splendidius dici potest de eloquentia christiana, de utilitate Rhetoricae ad concionandum, deque ss. Patrum studio et imitatione ut quis ad elocutionis puritatem tuto perveniat, excolatque in salutem fidelium quae dedit ei natura?

83.—Veteres Ecclesiae Patres literarum cultores inveniuntur quamplurimi. Aristides *eloquentissimus* celebratur ab Eusebio ⁽³⁾ et s. Hieronymo ⁽⁴⁾; s. Dionysius Corinthius tantae eloquentiae fuit ut aliarum provinciarum episcopos erudiret ⁽⁵⁾; Lactantius «vir omnium suo tempore eloquentissimus» dicitur ⁽⁶⁾; sanctus Gregorius Nazianzenus «constantissimus veritatis praedicator» ⁽⁷⁾. Sanctus Gregorius Nyss. studio Rhetoricae tantum profecit, ut ob dictionis splendorem et iucunditatem «dulcis et illustris Ecclesiae fons» appellaretur ⁽⁸⁾.

De sancto Cypriano, asserit *Lactantius* ita fuisse ingenio facili et suavi, ut discerni vix possit, an ornatior in loquendo, vel in explicando faciliior, aut in

(1) *Prov.* X, 1

(2) *Ad Tit.* I, 9.

(3) *Hist. Lib.* IV, c. 3.

(4) *De Vir. ill.* c. 20; *Ep.* 70, 4.

(5) Euseb. IV, 23; Hieron. *Ibid.* 27.

(6) Euseb. in *Chronic.* ad an. Chr. 319; Hieronym. *epist.* 70, n. 5, et 84, n. 7.

(7) S. Agatho papa in *Ep. ad Augustos Imperat.* lecta in Conc. Const. III, act. 4.

(8) Phot. *Cod.* 61.

suadendo potentior quisquam fuerit. Sanctum Hilarium Pictav. vocat s. Hieronymus «latini sermonis tubam» et «latinae eloquentiae Rhodanum». Sanctus Ambrosius sic laudatus est a s. Augustino ⁽¹⁾: «De humilibus submisso, de mediocribus temperate, et de magnis sublimiter agit». Sanctus Ioannes Chrysostomus orbis universi lumen et doctor, incomparabilis ingenii vir summusque Orator exstitit, qui rem christianam plusquam alii omnes, tum qui praecesserunt, tum qui post illum floruerunt, eloquentiae ornamentis decoravit ⁽²⁾. Sanctus Pacianus, hispanus, clarus sermone, eloquentia floruit ⁽³⁾. Sanctus Augustinus «summus orator et deus pene totius eloquentiae» etiam ab adversariis vocatur ⁽⁴⁾: effectus miros huius eloquentiae ipse describit ⁽⁵⁾, utpote celeberrimus olim artis oratoriae profanae praeceptor, qui postea concionandi quoque artem docuit libb. *De Catechizandis Rudibus* et *De Doctrina Christiana*, explicans methodum fidelibus doctrinam fidei et morum optime proponendi ut «maximus orbis catholici magister ⁽⁶⁾». Sanctus Paulinus, egregius in literis doctor, rethorica facultate inclytus inter eius aevi primos ⁽⁷⁾. Sanctus Cyrillus Alex. a sancto Prospero ⁽⁸⁾ appellatus fuit «fidei catholicae constantissimus praedicator.» Sanc-

(1) Lib. IV de *Doctr. Christ.*

(2) S. Nilus lib. III, ep. 199; Theodoret. *Hist.* lib. V, 34.—Sanctissimus D. N. Leo XIII sanctum Ioannem Chrysostomum omnium oratorum catholicorum Patronum nuper declaravit.

(3) Hieron. *Catalog.* 106.

(4) Secundin. Manich. epist. ad August., 3.

(5) *De Doctr. Christ.* lib. IV.

(6) Petr. Cluniac. ep. ad s. Bernardum (inter epp. s. Bern. ep. 229), n. 13.

(7) Ausonii epist. 19, 25.

(8) *Contr. Collat.* c. 21, n. 2.

tus Petrus Ravennat. cognomine *Chrysologus* notus est ob insignem facundiam ⁽¹⁾.

Sanctus Leo Magnus «fuit dictionis ecclesiasticae Tullius, et in christiano pulpito Paulus ⁽²⁾». Sanctus Isidorus Hispalensis, iuxta s. Ildephonsum, «vir fuit decore pollens et ingenio, suavi loquendi facundia clarus» et ipsemet s. Ildephonsus «sapientia summus et eloquentia clarus» celebratur etiam a Iuliano Toletano; et s. Ioannes Damascenus vocatus fuit ab orthodoxis *Chrysoras* ob auream dicendi elocutionem.

84.—Formam quoque Poëseos in eloquentia excoluerunt plures ex ss. Patribus et Scriptoribus ecclesiasticis; ac cum Poësis potissimum comparetur sacra lectione et imitatione Poëtarum ecclesiasticorum, iuvabit cognoscere Patres, qui frequentius, et accuratius poëmata vel carmina scripserunt, sive sacra, sive moralia.

Poëtae inter ecclesiasticos eximii

A.—ECCLESIAE ORIENTALIS.

S. Ephraem.	Hymni 15 de «Paradiso terrest.»; «Hymni 46 adv. Haeres.», etc.
S. Gregorius Nazianzenus. . .	«Poëmata (3)», «Epigrammata», «Epitaphia».
Synesius.	«Hymni Decem».
Cosm. Melodus (<i>Cantor</i>). . .	«XIII hymni».
S. Ioann. Damascenus. . . .	«Hymni Sacri».
Theophanes Isaac.	«Carmina».
Metrophanes.	«Hymni».

(1) Agnelli, *Vita s. Petr. Chrysol.*

(2) Trithem. *de Script. Eccl.*

(3) Quadringenta et amplius hodie supersunt, in quibus fere 18000 versus continentur.

B.—ECCLESIAE OCCIDENTALIS.

S. Cyprianus	(Si Cyprianica sunt Carmina «Genesis», «Sodoma», et «ad Senatorem Apostatam»).
Lactantius.	«De Passione Domini» (4).
Iuvenius.	Quatuor ll. <i>Carmin.</i> , quibus Hist. Evang. complexus est.
S. Hilarius Pictav.	«Liber hymnorum»; «Hymnus matutinus», etc.
Marius Victorinus.	«Hymni tres de Trinitate» (2).
S. Damasus, papa.	«Quadraginta Epigrammata».
S. Ambrosius.	«Aeterne rerum Conditor», «Deus creator omnium» et alii.
Aurelius Prudentius.	«Cathemerinon» «Peristephanon» «Apotheosis», etc.
Ausonius.	«Epist. ad s. Paulinum».
S. Paulinus.	«Epp. ad Iovium» et «ad Ausonium»; «De nat. s. Felicis». etc.
Sedulius.	«Hymni duo de Christo»; «Carmina XI».
Sidonius Appollinaris	«Carmina XXIV».
S. Prosper.	«Carmen contra Ingratos» et alia.
S. Hilarius Arelat.	«Carmen in Natali Machabaeorum».
S. Ennadius.	«Poëmatum lib. duo».
Boëthius.	«De Consolatione» (partim carmine, partim prosa).
Venantius Fortunatus	«Vexilla» «Pange lingua.... lauream». «Carmina lib. undecim».
S. Gregorius Magnus.	«Hymni» in Officium Eccl. recepti.
Paulus Diaconus.	«Ut queant laxis....»
Ven. Beda.	«Carmen de Iustini martyrio».
Rabanus Maurus.	«Christe, Sanctorum decus....»
S. Petrus Damian.	«Ad Alexandrum papam» «Ad Hildebrandum» «Ad perennis vitae fontem».
Theodulphus Aurelian.	«Gloria, laus, et honor....» multaue alia.
Hermann. <i>Contractus</i>	«Alma Redemptoris».
Hildebertus.	«Carmina Sacra».
S. Thomas. Aquinas.	«Pange lingua.... corporis myst.»; «Verbum supernum»; «Sacris solemnis», «Lauda Sion».
S. Bonaventura.	«Sententiae Sententiarum carmine digestae».

85.—Sed in eloquentia patristica cum applicatione ad sacram Oratoriam commorando, scire oportet:

(1) «Della poesia de ss. Padri Greci e Latini» ne primi seculi della Chiesa—Neapoli 1714, in 8.º—scripsit Sebastiaus Paullus, lucensis.

(2) Qui tamen metro non ligantur.

a) Patres seu Eccl. Scriptores, qui praecepta bene dicendi suis in Operibus nobis tradiderunt;

b) Patres et Scriptores Eccl. oratores excellentes in quovis elocutionis genere, quique in praedicationis arte consulendi sunt;

c) Exempla varia imitationis ss. Patrum ex praestantissimis Oratoribus sacris desumpta;

d) Quosnam ex Patribus tum graecis, tum latinis seligendos esse, archetypi ad instar in oratione Pannegyrica, in laudatione Funebris, in Homiliis, in Catechesibus, in Epistolis, etc.

86.—a) Magna dicendi vis in paucis invenitur; et cum eloquentiam non natura, sed disciplina pariat, licet ad summum eius apicem quis pervenerit—ait Chrysostomus ⁽¹⁾—ab illa certe destituetur, nisi assidue studio et exercitatione illam excoluerit. Praecepta porro huiusmodi artis hausimus ex elegantissimis aetatis aureae Patribus, necnon ex quibusdam Theologis, bene dicendi regulas opportune in scholis docentibus.

Inter ss. Patres praecipui Rhetores fuerunt: Sanctus Ioannes Chrysostomus ⁽²⁾, s. Augustinus ⁽³⁾, s. Gregorius Magnus ⁽⁴⁾, s. Franciscus Salesius ⁽⁵⁾ et s. Alphonsus de Liguorio ⁽⁶⁾:

Ex Theologis, peritissimi sunt in hac disciplina:

(1) *De Sacerdotio*, lib. V, c. 5.

(2) *Ibid.* ll. IV et V.

(3) *De Doctr. Christ.* lib. IV.

(4) *De Cura Pastoralis.*

(5) *Tractatus de praedicatione divini Verbi.*

(6) «Selva di materie predicabili;» «Breve istruzione degli Esercizi di missione;» «Lettera ad un Religioso, ó ve si tratta del modo di predicare.»

Ludovicus Granatensis, s. Franciscus Xaverius, s. Carolus Borromaeus, s. Franciscus Borgiae, s. Ignatius de Loyola, Aquaviva, aliique notissimi.

b) Cum oporteat semper in promptu habere selectissima documenta, quae subinde possint imitari, luculentissimi Patres exhibentur, quorum elocutio ita speciatim moderatur:

1. *Ut veritas pateat:*

Graeci: S. Iustinus, *Clemens Alexandr.*, s. Athanasius, s. Ephraem et s. Cyrillus Hierosolymitanus.

Latini: S. Irenaeus, *Tertullianus*, s. Pacianus, sanctus Hieronymus, s. Isidorus Hispalensis et s. Thomas Aquinas.

2. *Ut veritas placeat:*

Graeci: S. Gregorius Nyssenus, s. Cyrillus Alexandr., *Theodoretus* et s. Ioannes Damascenus.

Latini: S. Cyprianus, s. Hilarius, s. Augustinus, *Salvianus*, s. Gregorius Magnus, s. Leander, s. Ildephonsus et s. Bonaventura.

3. *Ut veritas moveat:*

Graeci: S. Basilius, s. Gregorius Nazianzenus, sanctus Ioannes Chrysostomus et s. Isidorus Pelusiota.

Latini: *Lactantius*, s. Ambrosius, s. Leo Magnus, sanctus Bernardus, s. Franciscus Salesius et s. Alphonsus de Liguorio.

c) Ex rhetorica imitatione provenit ut optimo cuique auctori similes in dicendo evadant scriptores neotherici: sic multum attulit ad eloquentiam praestantissimorum Ecclesiae Oratorum imitatio ss. Patrum, ex quibus illi sententias suas eruerunt sublimiores, calami sive oris ductus elegantissimos. Exempli gratia:

Oratores praestantiss. Sententiae. (4)

Masillon: «El justo puede condenar confiadamente en los demás, lo que él se prohíbe á sí mismo: sus instrucciones no se avergüenzan de su conducta.»

Flexier (loquens de Iuda Macab.): «Murió sepultado en su propia gloria.»

Bossuetus (loquens de anglico rege Enric.): «Semejante á una columna maciza, que permanece inmóvil cuando cae sobre ella el mismo edificio que sostenía.»

Fenelonius: «Ese sepulcro se abrirá; esos huesos se unirán y reanimarán para decirme: ¿por qué vienes tú á mentir por mí, que jamás mentí por nadie?»

SS. Patrum verba.

Tertullianus: Ne dicta, factis deficientibus, erubescant.»

S. Hieronymus (ad Nepocian.): «Non confundant opera tua sermonem tuum.»

S. Ambrosius (de Eleaz.): «Cuius elephantis ruina inclusus, magis quam oppressus, suo est sepultus triumpho.»

S. Hieronymus (ad Heliod.): «In te omnis domus inclinata recubuit.»

S. Ioann. Chrisost. (Serm. de ss. Petr. et Paul.): «Verae columnae sunt isti, qui fidei tectum sustinent et gestant.»

S. Hieronymus (In mort. Blaexillae): «Videbatur mihi tunc clamare de coelo: non agnosco vestes; amictus iste non est meus...»

d) De quocumque argumento agere si quis in sua praedicatione voluerit, oportet ut Opera ss. Patrum, post s. Scripturam, veluti aliam fontem habeat, e quo utilem rerum copiam depromere possit. Quod studium ut commodius efficiatur, hanc Patrum ordinationem, data sua speciali eloquentia, placet exhibere dispositam:

1) In oratione *Panegyrica* seligendi sunt optimi magistri: Sancti Basilius, Gregorius Nazianzenus,

(1) Cum linguae gallicae peritia fortasse tirones, licet non omnes, destituti sint, in vernacula oportet exhibere exempla novae eloquentiae.

Gregorius Nyssenus, Ambrosius, Ioannes Chrysostomus, Gaudentius, Augustinus, Leo Magnus, Petrus Chrysologus et Bernardus.

2) In laudatione *Funebri*: SS. Gregorius Nazianzenus, Gregorius Nyssenus et Ambrosius.

3) In *Homiliis*: Origenes, ss. Cyrillus Hierosolymitanus, Basilius, Ioannes Chrysost., Hieronymus, Chromatius, Cyrillus Alexandrinus, Maximus Taurinensis et Gregorius Magnus.

4) In *Sermonibus doctrinalibus et moralibus*: SS. Gregorius Nyssenus, Amphilocheus, Pacianus, Ephraem, Augustinus, Leo Magnus, Petrus Chrysol., Avitus et Caesarius Arelatensis.

5) In *Serm. de Festis Domini*: SS. Gregorius Nyssenus, Gaudentius, Augustinus, Leo, Maximus, Fulgentius Ruspensis, Caesarius et Bernardus.

6) Demum, in *Catechesibus*: SS. Cyprianus, Cyrillus Hierosol. et Augustinus.

LECTIO XIV.

Parallela patristica.—*Ratione examinis, opportunum videtur conferre Leonem Magnum Petro Damiano; Petrum Chrysologum Bernardo; Basilium Bonaventurae; Hieronymum et Augustinum Thomae Aquinati, et Ioannem Damascenum Anselmo Cantuariensi.*

87.—Finis ut imponatur Patristicae generali, reliquum est *parallelis* studere viam certissimam, qua ad Theologiam universam Patrum facile pervenitur.

Parallelum idem est ac comparatio; et fit quando duo vel plures ss. Patres in aliquo conferuntur, quod illis commune est. Omnium subsidiorum Theologiae Patristicae praestantior nullum est, quam haec sanc-

torum Patrum collatio, quae quidem multifariam fieri potest, videlicet:

- 1) a pari genere Operum, sive argumentorum;
- 2) a similitudine indolis, et styli;
- 3) ab aequali studio, voluptate, amore;
- 4) ab aequipollenti scientia, doctrina, aestimatione;
- 5) ab identitate servitii, utilitatis, effectus; etc.

Parallela inter omnes comparatitios Patres, ab iis modis potissimum tractanda, tironibus in Patristica Theologia commendantur. Ratione vero examinis, utque singula capita singillatim enucleentur, non erit abs re tres aliquos, aut quatuor cum aliis ex praestantissimis Doctoribus nunc conferre.

88.—I. *SS. Leo et Petrus Damianus.* Ecclesiae Doctores ambo, ille post Sixtum III Romanus pontifex (440-461), hic S. R. E. Cardinalis et Ostiensis Episcopus a Stephano IX creatus († 1072), similitudine ad invicem accedunt. Uterque *Sermones* quamplurimos, *Epistolas* non paucas et *Opuscula* nonnulla stylo fluente, in *Sermonibus* magis artificioso, quam naturali scripserunt: cogitata sublimia et sententias ingeniosas in amoena dictione habent, licet aliquando etiam nonnihil intricata deprehendantur ⁽¹⁾. In iis, quae spectant ad Ecclesiam, eiusque caput romanum Pontificem, tuto sunt audiendi. *Epistolae* et *Sermones* s. Leonis, *Sermones* et *Epistolae* s. Petri Damiani vel solae sufficiunt ad romani Pontificis primatum probandum et confirmandum, eiusque iura undequaque illustranda. Accedit ad eorum literarum

(1) Cs. in s. Leon. *Dupin* T. IV, p. 163; in s. Petr. Dam. *Hergenröther*, III, n. 222.

momentum simul augendum, quod de nobilissimis, simillimisque agant argumentis, vel enim fidei nostrae dogmata confirmant, vel iisdem scriptis Ecclesiae praxis et vita innotescit aut ritus in cultu adhibiti exponuntur. Hoc enim principaliter in utroque notandum: inflexibilem constantiam in urgendo *munus conservandae catholicae visibilisque Ecclesiae unitatis concreditum non esse supremis rerum publicarum moderatoribus*, id est, «nullam principibus laicis competere potestatem in Ecclesia» iure naturae, iure positivo divino, neque iure ecclesiastico. Praeceptores morum itaque ambo sunt, praedicatores fidei, magistri canonum, ut eorum scriptis, tanquam ex fonte quodam puriori doctrinam Ecclesiae disciplinamque haurire possimus.

89.—II. *SS. Petrus Chrysologus et Bernardus.*
 Coutuntur hi perillustres Ecclesiae Doctores indole pulcherrima, styloque oratorio in dicendo semper opportuno. De s. Bernardo sit se habet Mabillon ⁽¹⁾: «In eius scriptis elucet ingenium natura nobile, generosum, excelsum, sed humanum, civile et honestum. Eloquentia quasi congenita, sine fuco; non sine ornamento, sed nativo. Stylus pressus, oratio vivax, dictio propria, cogitatus sublimes, affectus pii, lepores sponte nascentes, totus sermo unum Deum ac coelestia spirans. Ardet, non urens, sed inflamans. Pungit et stimulat, non ut irritet, sed ut moveat. Corripit, increpat, non ut detrahat, sed ut attrahat. Arguit, minatur, terret; sed amando, non indignando. Blanditur, sed non adulatur: laudat, sed non extollit. Urget blande, praestringit absque molestia; de-

(1) In praef. edit. Oper. s. Bern.: Paris. 1690.

lectat, recreat, placet. Quippe oratio eius—inquit Sixtus Senensis—ubique dulcis et ardens, ita delectat, et ardens incendit, ut suavissima eius mel et lac verborum fluere, et ex ardentissimo eius pectore ignitorum affectuum incendia erumpere videantur.» Similis est imago eloquentissimi s. Petri Crysologi.

Hic vere dulcissimus praedicator stylum supra aevum suum tersum atque elegantem professus est: os tamen dissertum, ingeniumque foecundissimum «modo ⁽¹⁾ gravis et severus docet, modo floridus assurgit et recreat animos; modo concitus est brevesque cito claudit sententias; modo periodum flectit et ut fluvius multis membris confluentibus cum cordis exultatione, quin et concitationibus exundat... licet vero declamandi studio nonnunquam indulgeret, aulam quippe Imperatoris et graeculos delicatiores illuc confluentes respiciens, haud raro tamen ad plebis captum se demisit, planiori et simpliciori sermone adhibito, ut omnibus omnia factus, rudioribus quoque debitum persolveret officium». Valet s. Bernardum *melifluum* appellare: valere debet et Chrysologum *dulcissimum* distinguere. En istius circa sacram Orationem nonnulla verba: «Quod est odor naribus, hoc est auribus sermonis ornatus; quod dat panis vitae, hoc scientia dat salutem. Seponenda est ergo eloquentiae voluptas, quando scientiae deponitur fortitudo ⁽²⁾». «Populis populariter est loquendum; communio compellenda est sermone communi; omnibus necessaria dicenda sunt more omnium; naturalis lingua chara simplicibus, doctis dulcis; docens loquatur omnibus profutura; ergo hodie imperito verbo veniam

(1) D. *Mita* in fronte Serm. s. Petr., n. 40.

(2) Serm. VIII.

dent periti ⁽¹⁾. Eius Sermonum liber egregius «*super topazium et aurum obrizum practiosus*» aestimatus a coaetaneis fuit ⁽²⁾.

Petrus Chrysologus et *Bernardus* vix ulli oratorum christianorum, praesertim in styli suavitate et moderatione, secundi sunt.

90.—III. *SS. Basilus et Bonaventura*. Vitam monasticam in Ponto *Basilus Magnus* coluit primus et instituit. Etenim in solitudine professione monasticae vitae obstrictus, et animae puritati et corporis castigationi sedulo studio incumbens, s. Gregorio Nazianzeno suam vivendi rationem describit, atque solitudinis adiumenta ad pietatem exponit ⁽³⁾: hic et ille «ex lege Ecclesiae seu modo ecclesiastico philosophari decreverunt»; inde a saeculo IV enim *philosophiae christianae* nomine, aut simpliciter *philosophiae* vocabulo apud ss. Patres et Scriptores catholicos studium perfectionis christianae, quod maxime in solitudine aut in monasteriis tunc viguit, plerumque intelligendum venit ⁽⁴⁾. *Basilus* a monachis rogatus scripsit *Moralia*; quo in Opere ⁽⁵⁾, quaecunque sparsim in Novo Testamento interdicta aut approbata inveniebat, ea studiose in regulas quasdam compendiaras pro vitae norma collegit. Vitae monasticae partim scripto, partim viva voce leges tradidit; principia vitae spiritualis perfecte explicavit; opera ascetica, quae pertinent ad mores formandos, multa et varia conscripsit. Tantam porro eius Regulae consecutae sunt

(1) Serm. XVIII.

(2) Anonym. Mellicensis *De Script. Eccl.* c. 28.

(3) *Epist.* II.

(4) Sozomenus, lib. VI, c. 17.

(5) Fessler, I, p. 477.

auctoritatem, ut tanquam perfectionis christianae exemplar omnibus numeris absolutum in omnibus ecclesiae graecae monasteriis hodiedum vivendi legem constituent.

Basilius Monachorum in Oriente moderator et rector, archetypus exstitit *seraphici Bonaventurae*, qui dum totius Ordinis Minorum fungitur Ministri generalis officio, pro restauranda sensim collapsa Franciscanae familiae disciplina, multa ⁽¹⁾ gessit, multa tulit, multa suscepit, alios adiit, alios accersivit, alios monuit, alios arguit, obsecravit et increpavit in omni patientia, et singulis totus factus, omnibus, toti Ordini et Ecclesiae profuit.

In mystica Theologia, in ascetica, in regulis tradendis christianae perfectionis, in vitae religiosae defensione aemulatur cum s. Basilio Magno seraphicus s. Bonaventura.

91.—IV. *SS. Hieronymus, Augustinus et Thomas Aquinas.*

a) *Hieronymus.—Augustinus.*—Dum in christianae Theologiae epocha dogmatico-polemica sacra haec disciplina in Oriente progrediebatur, suum apicem pertingebat in Occidente, virtute, scientia et labore ss. Hieronymi Stridonensis, et Aurelii Agustini, qui episcopus Hipponensis fuit in Africa. Ille, in exponendis Scripturis *doctor maximus*, eruditione linguarumque peritia insignis; iste, ingenii acumine ac vi omnium philosophorum primas, *doctorum aquila* merito ab universo dictus orbe.

Hieronymus, sicut Rufinus, veluti ss. Hilarius atque Ambrosius, doctrinam orientalium secutus est:

(1) *Annat. Patrol. s. Bonavent.*

latini interpretes graecis commentariis cum usi sint nec raro «captivos (Graecorum) sensus in suam linguam victoris iure transposuerint» ut ait ipse Hieronymus ⁽¹⁾. *Augustinus* vero in schola africana formatus, magistros motu proprio sibi instituens Patres occidentales, libertate summa, formaque originali progreditur, ita ut eius doctrinam «thesaurum ac promptuarium vere vocaberis ⁽²⁾, ex quo deinceps divitias theologicae, imo philosophicae scientiae, compararunt sibi omnes; vel saltem, si eidem impense studerent, comparare possunt». *Hieronymus*, acerrimo praeditus ingenio, in disciplinis liberalibus apprime eruditus, nullum fere totius orbis christiani scriptorem intactum reliquit: dogmata eius adeo pura sunt, ut Ecclesia nunquam non signiferum ducemque sanae fidei eum habuerit; doctrina autem morum perfectissima atque sublissima est... «sed maxime Epistolae eius multiplici doctrina refertae spirituali scientia abundant, vivam ingenii virtutumque ipsius imaginem referunt, arcanumque mentis habitum et pectoris ignem repraesentant, quem nec ipse praesens facile exhiberet» ⁽³⁾. *Augustinus* quietus et magis reflectens suis in scriptis manifestatur. Ingenii namque felicitas in eo prorsus erat incomparabilis, «sive ⁽⁴⁾ spectes acumen etiam obscurissima quaeque facile penetrans, sive capacis memoriae fidem, seu vim quamdam mentis infatigabilem, qua principia firmissima ac foecundissima substruens, ex iisque ineluctabili rationis robore consequentias innumeras ad extre-

(1) *Ad Pammach.* epist. LVII, 6.

(2) Schouppe, *Elem. Theol.* I, n. 181.

(3) *Erasm. Roterod.* lib. XI, epist. 1 ad Leon. papam.

(4) *Mamert. Claud.* «De statu animae» lib. II, c. 9.

mam usque eliciens, tantum proficit, ut universae doctrinae eius partes interna quadam affinitate iungantur apteque inter se veluti unius systematis membra cohaereant». *Hieronymus* adeo praeclare rem suam egit, ut vir doctissimus⁽¹⁾, qui totum se eius studio devoverat, asserere non dubitaverit, *neminem unquam post homines natos nec sacrarum arcana rerum altius investigasse, nec luculentius ex tota antiquitatis memoria atque omni disciplinarum genere exposuisse*. Tanta etiam fuit *Augustini* doctrinae copia, scientiaeque praestantia, ut *nemo alius*—scribit Fessler⁽²⁾—*principia fidei christianae in gremio Ecclesiae catholicae reposita melius explicuerit ac illustraverit; nemo cunctas fidei materias plenius pertractarit; nemo tot adversarios fidei, destructis omnibus eorum rationibus, penitius prostraverit*.

Iure meritoque «*Aurelius Augustinus et Hieronymus columnae et firmamenta Ecclesiae Catholicae*» vocantur⁽³⁾.

b) *Thomas Aquinas*.—*Augustinus*.—«Non alia virtus⁽⁴⁾ stantem Angelum a ruina potuit custodire, nisi illa quae lapsum hominem post ruinam potuit reparare. Una est in utroque operata gratia; in hoc ut surgeret, in illo ne caderet; in illo ne vulneraretur, in isto ut sanaretur; ab hoc infirmitatem repulit, illum infirmari non sivit: illius esca, istius medicina». Haec s. Fulgentii verba videtur mihi scripta esse ad parallelum s. Augustinum inter et s. Thomam, in quantum possibile est, instituendum.

(1) *D. Vallarsi* in *Opp. s. Hieron. T. VII, p. I.*

(2) *Inst. Patr. I, p. 435.*

(3) *A. P. Orosio* in «*Apolog.*» (*Galland. T. IX, p. 157.*)

(4) *S. Fulg. l. 2 ad Trasim. c. 3.*

«Mira illa Angelici mentis claritate obscura quaeque exposuit D. Thomas, et abstrusos Patrum, praesertim Augustini sensus luce donavit; quod experientia didici: nec dubium quin alii. Contingit in controversiis, inspecta sola s. Augustini littera, mentem obrui fluctibus difficultatem, nec apparere viam ad emergendum; totam vero procellam sedari, et occurrere portum, ubi intente quaeritur, et tandem invenitur, quid Angelicus Doctor tradiderit: ipse enim miti ac suavissimo interpretationis genere divum Augustinum exponit ⁽¹⁾». Velut axioma in scholis tenetur *Ad Augustinum non iri tuto nisi per Thomam*. Alexander VII ⁽²⁾ vocat «Inconcussa tutissimaque sanctorum Augustini, Thomae dogmata».

92.—V. SS. *Ioannes Damascenus* et *Anselmus Cantuariensis*. Maximopere laudandus est s. *Ioannes Damascenus* ex eo, quod primus nobis reliquerit integrum Theologiae christianae systema nitide dispositum, collectumque ex innumeris fere ss. Patrum scriptis, adeo ut simul sit locuples traditionis promptuarium, in quo nihil reperire sit, quod vel ab oecumenicis synodis sancitum non fuerit, vel a probatis Ecclesiae magistris acceptum. Id enim proposuerat sibi ⁽³⁾, ut sua nequaquam aut nova cuderet, sed veterum potius placita variis in voluminibus sparsa in unum opus theologicum congereret. «Cum vero laudabili sollertia ⁽⁴⁾ praestantissima quaeque de singulis dogmatibus ex variis Patribus afferat, ut eadem perspicue accurateque exponat, solide probet, apte

(1) Card. de Aguir. t. III, prol. 2.

(2) Brev. an. 1660 Doctt. Lovan.

(3) *Lequien* in prolog. Lib. *Exp. accur. Fidei Orthodoxae*.

(4) *Hurter*. «Sanct. Patr. Opusc.» XLI, praef.

illustret, sagaciterque defendat, nemo est, qui non videat, quantae utilitatis, quantique pretii sit s. Doctoris opus *Expositio accurata Fidei Orthodoxae*. Ipse primus universam Theologiam recto ordine comprehendit; imo certas etiam voces, seu terminos huic disciplinae proprios invenit.

Sanctus *Anselmus*, post magistrum suum Lanfrancum vestigiis Damasceni insistens, factus est norma omnium theologorum, qui sacras literas scholastica methodo tradiderunt. Propter vitae sanctitatem et doctrinae praestantiam inter Ecclesiae doctores numeratur. Hanc doctrinae excellentiam quae reliquit opera testantur, nam in iis ingenii acumen, disserendi vim, contemplationis profunditatem veramque catholicam sapientiam nemo non miratur. Et certe, prae ceteris Patribus latinis s. Augustinum est assecutus, multumque contulit ad promovendam theologiam, quam dicunt speculativam ⁽¹⁾. Primus omnium demonstrationem etiam invenit existentiae Dei mere ontologicam.

Ioannes Damascenus inter orientales et Anselmus Cantuariensis apud latinos, prout Patres habentur scholasticae Theologiae.

(1) *Kleutgen*, Theolog. t. ult. introd. n. 5.

THEOLOGIAE PATRISTICAE

PARS SECUNDA

PATRISTICA SPECIALIS

LECTIO XV.

SS. Patrum Theologia de Religione christiana: de Revelatione, et de Fide et Ratione..

§ I.

DE RELIGIONE CHRISTIANA

93.—I. *Religionis notio.*

Tertullianus ⁽¹⁾ iam Religionis nomen utebatur dicens: «Videte enim, ne et hoc ad *irreligiositatis* elogium concurrat adimere libertatem *religionis* et interdicere optionem divinitatis, ut non liceat mihi colere quem velim, sed cogar colere quem nolim.» Originem, usumque vocis Religionis, ita explicat Lactantius: *a)* «Diximus nomen *religionis* a vinculo pietatis esse deductum quod homines sibi Deus *religaverit* et pietati constrixerit, quia servire nos ei ut domino et obsequi ut patri necesse est ⁽²⁾»; *b)* «Illud primum (coniungi cum Deo) *religio* dicitur ⁽³⁾»; *c)* «Hac

(1) Apolog. XXIV.

(2) *Inst.* IV, 28.

(3) *Ibid.* VI, 10.

conditione gignimur, ut generanti nos Deo iusta et debita obsequia praebeamus, hunc solum noverimus, hunc sequamur. Hoc vinculo pietatis obstricti Deo *religati* sumus, unde ipsa religio nomen accepit ⁽¹⁾».

II. *Religionis nomen speculative importat scientiam Dei, et practice honorem Deo tributum.*

Ad primum valent eiusdem Lactantii ⁽²⁾ verba: «In sola enim religione, id est, in summi Dei notione sapientia est». Quod apertius docet Salvianus ⁽³⁾ dicens: *Religio scientia est Dei.*

Alterum etiam Lactantius affirmat scribens ⁽⁴⁾: «Idem Deus est, qui et intelligi debet, quod est sapientiae, et *honorari*, quod est religionis: sed sapientia praecedit, religio sequitur, quia prius est Deum scire, consequens colere».

III. *Religionis origo:*

Haec est Tertulliani doctrina: a) «Animae a primordio conscientia Dei dos est ⁽⁵⁾»; b) «Testimonium animae naturaliter christianae ⁽⁶⁾»; c) «Nos unum Deum colimus, quem omnes naturaliter nostis ⁽⁷⁾»; d) «Haec est summa delicti nolentium recognoscere, quem ignorare non possunt ⁽⁸⁾».

IV. *Religionis necessitas:*

Sic aiebat s. Thomas ⁽⁹⁾: «Deo reverentiam et honorem exhibemus *non propter seipsum*, quia ipse est gloria (intrinsicam et essentiali) plenus, sed *propter*

(1) Ibid. IV, 28; VII, 8.

(2) *Ira Dei*, XXII.

(3) *Avar.* II, 9.

(4) *Inst. divin.* IV, 4.

(5) Marc. I, 10.

(6) *Apolog.* XVII.

(7) *Ad Scapul.* I.

(8) *Apolog.* Ibid.

(9) 2.^a 2.^{ae} q. 81, art. 7.

nos, quia ex hoc, quod Deum reveremur et honoramus, mens nostra ei subiicitur et in hoc eius perfectio consistit ⁽¹⁾. Quaelibet enim res perficitur ex hoc, quod subditur suo superiori, sicut corpus per hoc, quod vivificatur per animam».

V. *Religio vera Christianismus est:*

a) «Deum colimus per Christum» scripsit Tertullianus ⁽²⁾; et alio in loco ⁽³⁾: «Ubi enim apparuerit esse veritatem et disciplinae et fidei christianae, illic erit veritas Scripturarum et expositionum et omnium traditionum christianarum».

b) «Christiana disciplina a novatione Testamenti... a redemptione carnis, id est, Domini passione censetur. Nemo perfectus ante repertum ordinem fidei; nemo christianus ante Christum coelo resumptum; nemo sanctus ante Spiritum Sanctum de coelo repraesentatum» subdit ipsemet Tertullianus ⁽⁴⁾.

c) «Sola religio christiana est proprie, vere et autonomastice dicenda religio ⁽⁵⁾ ».

VI. *Christiana Religio societati humani generis convenientissima existit.*

Hoc docet s. Augustinus ⁽⁶⁾: «Qui doctrinam Christi adversam dicunt esse reipublicae, dent exercitum

(1) «Quum dicitur, *Deo honorem exhibemus non propter seipsum, ly propter* non denotat causam finalem, sed terminum utilitatis. Constat namque quod colimus Deum propter seipsum ut finem: alioquin perversus ordo esset uti fruendo, sed non propter ipsius Dei, sed nostri utilitatem, ita quod nec augmentum gloriae nec quodcumque aliud, Deo ex nostro cultu acerescere possit, de quo scriptum est: *Bonorum nostrorum non indiges*» (Vid. Comm. Card. Caietani in h. l.)

(2) *Apolog.* XXI.

(3) *Praescript.* XIX.

(4) *Pudic.* XI.

(5) *Gerson.* contr. Grab. prop. II.

(6) *Epist.* 138.

talem, quales doctrina Christi esse milites iussit; dent tales provinciales, tales maritos, tales coniuges, tales parentes, tales filios, tales dominos, tales servos, tales reges, tales iudices, tales denique debitorum ipsius fisci redditores et exactores, quales esse praecepit doctrina Christi, et audeant eam dicere adversam esse reipublicae».

§ II.

DE REVELATIONE.

94.—Vera Religio divinitus nobis data est per supernaturalem revelationem. «Ad visionem (beatificam Dei)—docet s. Thomas ⁽¹⁾—homo pertingere non potest, nisi per *modum addiscentis a Deo doctore*; secundum illud (Ioan. VI, 48), qui audivit a Patre et didicit, venit ad me».

De *Revelationis* notione, possibilitate, existentia, utilitate, necessitate et cognoscibilitate haec est sanctorum Patrum doctrina:

95.—a) «Ubi defecerit ratio, ibi est fidei aedificatio» ait s. Augustinus ⁽²⁾. Idem statuit s. Thomas ⁽³⁾ hac solida argumentatione: «In quolibet cognoscente modus cognitionis consequitur modum propriae naturae; unde alius modus cognitionis est angeli, hominis, et bruti animalis secundum quod eorum naturae diversae sunt...; sed homini ad consequendum ultimum finem additur aliqua perfectio super propriam naturam, scilicet gratia. Oportet igitur, quod etiam

(1) 2.^a 2.^{ae} q. 2. a. 3.

(2) *Serm.* 247, n. 2.

(3) *Contr. Gentes* lib. III, c. 152.

super cognitionem naturalem hominis addatur in ea aliqua cognitio, quae rationem naturalem excedat, et haec est cognitio fidei».

b) «Triplex est cognitio hominis de divinis. Quorum *prima* est, secundum quod homo *naturali lumine rationis* per creaturas in Dei cognitionem ascendit; *secunda* est, prout divina veritas intellectum humanum excedens *per modum revelationis* in nos descendit, non tamen quasi demonstrata ad videndum, sed quasi sermone prolata *ad credendum*; est *tertia*, secundum quod mens humana *elevatur* ad ea, quae sunt revelata, *perfecte intuenda*» ⁽¹⁾.

c) «Si Deo non credimus—verba sunt s. Ambrosii ⁽²⁾—cui credimus?... Si boni viri dicerent, nefas putaremus non credere». Et ante illum s. Cyprianus ⁽³⁾ scripsit: «Si tibi vir gravis et laudabilis aliquid polliceretur, haberes utique pollicenti fidem, nec te falli aut decipi ab eo crederes, quem stare in sermonibus atque in actibus suis scires: nunc Deus tecum loquitur et tu mente incredula perfidus fluctuas».

d) «Quam indignum ut humanis testimoniis de aliis credamus, Dei oraculis de se non credamus» habet s. Ambrosius ⁽⁴⁾; et iterum ⁽⁵⁾: «Coeli mysterium doceat me Deus ipse qui condidit, non homo qui seipsum ignoravit». Quod quidem pulchre s. Hilarius ⁽⁶⁾ ita declarat: «Cum de rebus Dei erit sermo, concedamus cognitionem sui Deo, dictisque eius pia veneratione famulemur: idoneus enim sibi testis est, qui nisi per se cognitus non est».

(1) Idem, *ibid.* IV, 1.

(2) Lib. IV in Luc. n. 71.

(3) *De Mortalitate*, n. 6.

(4) Lib. I *de Abraham*, c. III, n. 21.

(5) *Epist.* 28.

(6) *De Trinit.* lib. I, n. 18.

e) «Haec est saluberrima auctoritas, haec prius mentis nostrae a terrena inhabitatione suspensio, haec in Deum verum ab huius mundi amore conversio. Sola est auctoritas, quae commovet stultos, ut ad sapientiam festinent. Quandiu intelligere sincera non possumus, auctoritate quidem decipi miserum est; sed certe miserius non moveri. Si enim Dei providentia non praesidet rebus humanis, nihil est de religione satagendum. Sin vero et species rerum omnium, quam profecto ex aliquo verissimae pulchritudinis fonte manare credendum est, et interior nescio quae conscientia Deum quaerendum Deoque serviendum meliores quosque animos quasi publice privatimque hortatur; non est desperandum ab eodem ipso Deo auctoritatem aliquam constitutam, quo velut grado certo innitentes attollamur in Deum. Haec autem, seposita ratione, quam sinceram intelligere difficillimum stultis est, dupliciter nos movet, partim miraculis, partim sequentium multitudine»: ita se habet s. Augustinus ⁽¹⁾.

f) I. Miraculum est «manifestativum divinae virtutis et veritatis» ait s. Thomas ⁽²⁾. «Vera miracula non possunt fieri nisi virtute divina; operatur enim ea Deus ad hominum utilitatem» ⁽³⁾. «Semper miracula sunt vera testimonia eius, ad quod ordinantur» ⁽⁴⁾.

«Quaecumque miracula sive per angelos sive quocumque modo ita divinitus fiunt... fieri ipso Deo in illos operante credendum est» inquit s. Augustinus ⁽⁵⁾.

II. «Idoneum testimonium divinitatis veritas di-

(1) Lib. de utilit. credendi, c. XVI.

(2) De potent. q. 6, a. 5.

(3) Idem 2.^a 2.^{ae} q. 178, a. 2.

(4) Ibid. ad 3.

(5) De Civit Dei, X, 12.

vinationis» de prophetiae efficacia dicebat Tertullianus ⁽¹⁾. Sanctus Hieronymus ⁽²⁾ ita de hoc sentit: «Simpliciter accipiamus, quod nullus cogitationum secreta cognoscat nisi solus Deus». Sanctus Thomas ⁽³⁾ autem sic: «Prophetia non est ex natura, sed ex dono Spiritus Sancti. Prophetica cognitio potest esse de futuris dupliciter, uno modo secundum quod sunt in seipsis, alio modo secundum sunt in suis causis: praecognoscere autem futura, secundum quod sunt in seipsis, est *proprium divini intellectus*, cuius aeternitati sunt omnia praesentia».

De vaticiniorum eventu, seu de veritate prophetiarum, satis est dicere cum s. Augustino ⁽⁴⁾: «Nos, quia omnia ista completa sunt, sicut ea in libris legimus, qui longe, antequam haec complerentur, conscripti sunt, ubi omnia futura dicebantur, et praesentia iam videntur, aedificamur ad fidem, ut etiam illa, quae restant, sustinentes et perseverantes in Domino *sine dubitatione ventura credamus*».

§ III.

DE FIDE ET RATIONE.

96.—Perpetuus Ecclesiae Catholicae consensus tenet et tenet duplicem esse ordinem cognitionis, non solum principio, sed obiecto etiam distinctum: principio quidem, quia in altero naturali ratione, in altero fide divina cognoscimus; obiecto autem, quia praeter ea, ad quae naturalis ratio pertingere potest, cre-

(1) *Apolog.* c. 20.

(2) *In Ierem.* c. 17.

(3) 2.^a 2.^{ae} q. 172, a. 1.

(4) *De catechiz. rudib.*, c. 24.

denda nobis proponuntur mysteria in Deo abscondita, quae nisi revelata divinitus, innotescere non possunt. Fides supra rationem est; nulla tamen unquam inter fidem et rationem vera dissensio esse potest ⁽¹⁾.

97.—Haec autem doctrina in Sanctorum Patrum scriptis sic magnificatur:

1) Dicit enim s. Augustinus ⁽²⁾: «Quod scimus, debemus rationi; quod credimus auctoritati». Et alio in loco ⁽³⁾: «Proprie quippe cum loquimur, id solum scire dicimur, quod mentis firma adhaesione comprehendimus. Cum vero loquimur verbis consuetudini aptioribus... non dubitamus dicere scire nos, et quod percipimus nostris corporis sensibus et quod fide dignis credimus testibus, dum tamen *inter haec et illud quid distet* intelligimus».

2) S. Hilarius ita ⁽⁴⁾ scribit: «A Deo discendum est quid de Deo dicendum sit: quia nonnisi se auctore cognoscitur». «Non subeunt ingenia nostra in coelestem scientiam; neque incomprehensibilem virtutem sensu aliquo infirmitas nostra concipiet. Ipsi Deo de se credendum est; et iis quae cognitioni nostrae tribuit, obsequendum» ⁽⁵⁾.

3) Ipsemet s. Augustinus ⁽⁶⁾ haec habet: «Credimus ut cognoscamus; non cognoscimus ut credamus. Quod enim cognituri sumus, nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit. Quid est enim fides nisi credere quod non vides? Fides ergo

(1) Conc. Vatic. *Const.* I, cap. IV.

(2) *De util. cred.*, n. 11.

(3) *Retract.* I, 14.

(4) *De Trinit.* lib. V.

(5) *Ibid.* lib. IV.

(6) *Tract.* 40 *in Ioannem*.

est quod non vides credere, veritas quod credidisti videre».

4) «Rationem praeveniat fides» ait s. Ambrosius ⁽¹⁾. «Nisi credideritis, non intelligetis; crede, ut intelligas», docet s. Augustinus ⁽²⁾. Et s. Gregorius Magnus subdit ⁽³⁾: «Quae apparent, iam fidem non habent, sed agnitionem: nec fides habet meritum, cui humana ratio praebet experimentum».

5) «Si consideramus in fide rationem formalem obiecti, nihil est aliud, quam veritas prima. Non enim fides assentit alicui, nisi quod est a Deo revelatum»: verba sunt Doctoris Angelici ⁽⁴⁾. Sanctus Augustinus certitudinem fidei appreciative summam, infallibilem, divinam hanc refert in formulam ⁽⁵⁾: *Deus.... mentiri non potest*. Item ⁽⁶⁾: «Facilius dubitarem vivere me, quam esse veritatem quam audiui in corde».

6) «De substantiis immaterialibus—ait s. Thomas ⁽⁷⁾—secundum statum viae nullo modo possumus scire *quid est*, non solum per viam naturalis cognitionis, sed nec etiam per viam revelationis, quia divinae revelationis radius ad nos pervenit secundum modum nostrum.... per sensibilia. Et sic restat, quod formae immateriales non sunt nobis notae cognitione *quid est*, sed solum cognitione *an est*, sive naturali ratione sive etiam ex revelatione, quae est per similitudines a sensibilibus sumptas. Est tamen sciendum, quod de nulla re potest scire *an est*, nisi quoquomo-

(1) *De Abrah.* I, 3.

(2) *De liber. arbitr.* I, 2; *Serm.* 118, 1.

(3) *Homil.* 26.

(4) 2.^a 2.^{ae} q. I, a. 1.

(5) *De Civit. Dei* XXII, 25.

(6) *Confess.* VII, 10.

(7) Sup. Boët. *De Trin.* Sect. II. q. 2. a 3.

do de ea sciatur *quid est*, vel cognitione perfecta, vel cognitione confusa».

7) Idem Angelicus Doctor sic se expressit ⁽¹⁾: «Oportuit mentem evocari in *aliquid altius*, quam ratio nostra in praesenti possit pertingere, ut sic disceret aliquid desiderare.... quod totum statum praesentis vitae excedit. De *rebus* nobilissimis quantumcunque imperfecta cognitio maximam perfectionem animae confert; et ideo, quamvis ea, quae supra rationem sunt, ratio humana plene capere non possit, tamen multum sibi perfectionis acquiritur, saltem ea qualitercunque teneat fide».

8) Dicit s. Hilarius ⁽²⁾: «Fidem non nudam et *inopem rationis* Apostolus reliquit». Addit s. Petrus Chrysologus ⁽³⁾: «Habet quidem simplicitas innocentiae suae gratiam, habet fidei suae fructum; *scientiae praeonium* habere non potest». Concluditque laudatus s. Thomas ⁽⁴⁾: «Cum gratia non destruat naturam, sed perficiat, naturalis *ratio serviat fidei*, sicut et naturalis inclinatio voluntatis subsequitur charitati».

9) Denique, ipse s. Thomas ⁽⁵⁾ ita alloquitur: «Triplaciter in sacra doctrina philosophia uti possumus. *Primo ad demonstrandum ea, quae sunt praeambula fidei*, quae necessaria sunt in fidei scientia, et ea quae naturalibus rationibus de Deo probantur, ut Deum esse, Deum esse unum, et huiusmodi vel de Deo, vel de creaturis in philosophia probata, quae fides supponit. *Secundo ad notificandum per aliquas similitudines ea, quae sunt fidei*, sicut Augustinus in libris de Tri-

(1) *De Ver.* q. 14, a 2. *Cont. Gent.* I, 5.

(2) *De Trinit.* XII, 20.

(3) *Serm.* 166.

(4) 1.^a q. 1, a. 8.

(5) *Sup. Boët.* init.

nitatem utitur multis similitudinibus ad manifestandam Trinitatem. *Tertio ad resistendum his, quae contra fidem dicuntur*, sive ostendendo esse falsa, sive ostendendo non esse necessaria. Tamen utentes philosophia in sacra Scriptura possunt dupliciter errare. Uno modo, *utendo his, quae sunt contra fidem*, quae non sunt philosophiae, sed potius error vel abusus eius. Alio modo, *ut ea, quae sunt fidei, includantur sub metis philosophiae*, ut si nihil aliquis credere velit nisi quod per philosophiam habere potest, cum e converso philosophia sit ad metas fidei redigenda secundum illud Apostoli ⁽¹⁾: *in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi*».

LECTIO XVI.

De Ecclesia Catholica, et de Romano Pontifice.

§ I.

DE ECCLESIA CATHOLICA.

98.—«Ubi fuerit Christus, ibi *catholica* est Ecclesia» dicit ⁽²⁾ s. Ignatius martyr: tenendumque est nomine hoc veram Ecclesiam ab haeticorum coetibus distingui, iuxta praeclarissima hac de re ss. Patrum effata. Ita s. Pacianus barcinonensis ⁽³⁾ scribit: «Sub apostolis, inquires, nemo *catholicus* vocabatur. Esto, sic fuerit, vel illud indulge. Cum post apostolos haereses exstitissent diversisque nominibus columbam Dei atque reginam lacerare per partes et scin-

(1) II Cor. 10.

(2) Epist. ad Smyrn. n. 8.

(3) Epist. ad Sympronian. 1.^a, nn. 3-4.

dere niterentur, nonne cognomen suum plebs apostolica postulabat, quo incorrupti populi distingueret unitatem, ne intemeratam Dei virginem error aliquorum per membra laceraret? Nonne appellatione propria decuit caput principale signari? Ego forte ingressus populosam urbem hodie, cum marcionitas, cum appollinariacos, cataphrygas, novatianos et ceteros huiusmodi comperissem, qui se christianos vocarent, quo cognomine congregationem plebis meae agnoscerem, nisi *catholica* diceretur?... *Christianus* mihi nomen est, *catholicus* vero cognomen: illud me nuncupat, istud ostendit; hoc probor, inde significor». Idem tenet s. Augustinus ⁽¹⁾ his verbis. «Ab haeretico nomine noster populus hac appellatione dividitur, cum *catholicus* dicitur».

99.—Si Patres audiuntur, solus coetus fidelium, qui communione sociatur romano Pontifici, solet dici catholicus. «Fidem suam quam vocat?—quaerit s. Hieronymus ⁽²⁾—Eamne qua romana pollet Ecclesia, an illam quae in Origenis voluminibus continetur? Si romanam responderit, *ergo catholici sumus*». Et s. Optatus ⁽³⁾ ait: «Cum probatum est *nos esse in Ecclesia sancta catholica*, apud quos et symbolum Trinitatis est, et *per cathedram Petri, quae nostra est*, per ipsam ceteras dotes apud nos esse».

100.—De Ecclesia *Catholico-Romana*, sola vera Christi Ecclesia, ss. Patres ita sentiunt: *a)* circa essentialem Ecclesiae notionem; *b)* originem divinum;

(1) *De vera Relig.*, c. 6.

(2) Lib. I c. *Rufinum*, n. 4.

(3) Lib. II de *schism. donat.*, n. 9.

c) prioritatem, notorietatemque in ordine ad Scripturam novi Testamenti; d) necessitatem; e) singularitatem in salutem conferendam; f) notas unitatis, sanctitatis, catholicitatis et apostolicitatis; g) visibilitatem, indefectibilitatem, auctoritatem et infallibilitatem; h) pulchritudinem, demum, et triumphum almae Ecclesiae Dei.

a) Sanctus Irenaeus ⁽¹⁾: «Ubi enim est Ecclesia, ibi et Spiritus Dei; et ubi Spiritus Dei, ibi Ecclesia et omnis gratia». «In hanc (Ecclesiam) quasi in depositarium dives plenissime Apostoli contulerunt omnia, quae sunt veritatis, ut omnis, quicumque velit, sumat ex ea potum vitae. Haec est enim vitae introitus; propter quod oportet quae sunt Ecclesiae cum summa diligentia diligere, et apprehendere veritatis traditionem» ⁽²⁾.

b) Sanctus Augustinus ⁽³⁾: «Ecclesia catholica sola est corpus Christi. Extra hoc corpus neminem vivificat Spiritus Sanctus... de illis scriptum est (Iud. v. 19): qui seipsos segregant, animales, Spiritum non habentes... *Qui ergo vult habere Spiritum Sanctum, caveat foris ab Ecclesia remanere*».

c) «Non christiani nullum ius capiunt—tradit Tertullianus ⁽⁴⁾—christianorum literarum. Ad quos merito dicendum est: Qui estis? Quando et unde venistis? Quid in meo agitis, non mei? Mea est possessio, olim possideo, prior possideo, habeo origines firmas ab ipsis auctoribus, quorum fuit res. Ego sum haeres apostolorum; sicut caverunt testamento suo, sicut fidei commiserunt, sicut adiuraverunt ita teneo». «Quis

(1) Lib. IV, 24.

(2) Ibid. III, 4.

(3) *Epist.* 185, 50.

(4) *Scorpiac.* c. 37.

nunc medullas Scripturarum magis nosset quam ipsa Christi schola? quos et sibi discipulos adoptavit, omnia utique edocendos, et nobis magistros adornavit, omnia utique docturos» (1).

d) «Quisquis ab Ecclesia segregatus adulterae iungitur, a promissis Ecclesiae separatur; nec perveniet ad Christi praemia qui reliquit Ecclesiam Christi: *alienus est, profanus est, hostis est, habere non potest Deum patrem, qui Ecclesiam non habet matrem*» declarat s. Cyprianus (2).

e) Sanctus Fulgentius (3) sic se habet: «Firmissime tene et nullatenus dubites, non solum paganos, sed etiam iudaeos, haereticos et schismaticos, qui extra Ecclesiam catholicam praesentem finiunt vitam, in ignem aeternum ituros».

f) I. «Unum Ecclesiae corpus est... per fidei unitatem, per caritatis societatem», inquit s. Hilarius (4).

II. «Ecclesia Christi est sancta—verba sunt divi Thomae (5)—et sanctificantur fideles huius congregationis: *Primo* quia sicut Ecclesia, cum consecratur, materialiter lavatur, ita et fideles loti sunt sanguine Christi. *Secundo* ex inunctione: quia sicut Ecclesia inungitur, sic et fideles spirituali inunctione unguntur, ut sanctificentur. *Tertio* ex inhabitatione Trinitatis: nam ubicunque Deus inhabitat, locus ille sanctus est; unde Psalm. 92, 5: *Domum tuam decet sanctitudo, Domine*».

III. «Catholicam facit Ecclesiam—affirmat s. Op-

(1) Ibid. c. 12.

(2) *De unit. Eccl.* c. 6.

(3) *De fide ad Petr.*, c. 38.

(4) In psalm. 125, 5.

(5) *Exposit. Symb. Apost.* XXXII.

tatus ⁽¹⁾—simplex et verus intellectus in lege, singulare ac verissimum Sacramentum, et unitas animorum». «Sola igitur catholica Ecclesia est, quae verum cultum retinet» exclamat Lactantius ⁽²⁾. Illa omnium «prior mundum replevit» ait ⁽³⁾ Tertullianus.

IV. «Traditionem itaque Apostolorum in toto mundo manifestatam in omni Ecclesia adeat respicere omnibus, qui vera velint videre, et habemus enumerare eos, qui ab Apostolis constituti sunt episcopi et successores eorum usque ad nos, qui nihil tale docuerunt, neque cognoverunt, quale ab his deliratur... Ubi ergo charismata Domini, ita est discere veritatem apud quos est ea, quae est ab Apostolis Ecclesiae successio»: ita s. Irenaeus ⁽⁴⁾. Et Tertullianus ⁽⁵⁾ sic raciocinatur: «Ceterum si quae haereses audent intersetere se aetati apostolicae, ut ideo videantur ab Apostolis traditae, quia sub Apostolis fuerunt, possumus dicere: Edant ergo origenes Ecclesiarum suarum; evolvant ordinem episcoporum suorum, ita per successiones ab initio decurrentem, ut primus ille episcopus aliquem ex Apostolis vel apostolicis viris, *qui tamen cum Apostolis perseveraverit*, habuerit auctorem et antecessorem. Hoc enim modo Ecclesiae Apostolicae census suos deferunt; sicut Smyrnaeorum Ecclesia Polyćarpum ab Ioanne collocatum refert; sicut Romanorum Clementem a Petro ordinatum edit; proinde utique et ceterae exhibent quos ab Apostolis in episcopatum constitutos apostolici seminis traduces habeant. Configant tale aliquid haeretici... Si

(1) I, 12.

(2) *Inst. divin.* IV, 30.

(3) *C. Marc.* V, 19.

(4) III, 3-26.

(5) *De Praesc.* c. 32-37.

haec ita se habent, ut veritas nobis adiudicetur, quicumque in ea regula incedimus, quam *Ecclesia ab Apostolis*, Apostoli a Christo, Christus a Deo tradidit, constat ratio propositi nostri, definientis non esse admittendos haereticos ad ineundam de Scripturis provocationem, quos sine Scripturis probamus ad Scripturas non pertinere».

g) I. «Ecclesia plena est fulgore ab oriente usque ad occidentem» tenet Origenes ⁽¹⁾; et s. Ioannes Chrysostomus ⁽²⁾ sic se exprimit: «Facilius est solem extinguere, quam Ecclesiam deleri».

II. «Nihil Ecclesiae par est. Ne mihi commemores muros et arma: muri enim deteruntur, Ecclesia vero nunquam senescit. Muros barbari demoliuntur, Ecclesiam ne daemones quidem vincunt. Quod haec non sint iactantiae verba res ipsae testantur. Quot Ecclesiam oppugnarunt ipsique perierunt! Ecclesia vero coelos transcendit. Talis est Ecclesiae magnitudo: vincit impugnata» ⁽³⁾.

III. «Dominus noster, cuius praecepta metuere et servare debemus, Episcopi honorem et Ecclesiae suae rationem disponens in Evangelio loquitur et dicit Petro: *Ego dico tibi*.... Inde per temporum et successionum vices Episcoporum ordinatio et Ecclesiae ratio decurrit, ut Ecclesia super Episcopos constitutur, et omnis actus Ecclesiae per eosdem praepositos gubernetur» affert s. Cyprianus ⁽⁴⁾.

IV. «Sola Ecclesia—scribit s. Ambrosius ⁽⁵⁾—veritatem pio affectu possidet». Et alio in loco ⁽⁶⁾:

(1) Hom. in *Math.*

(2) Hom. IV in cap. 60 *Isaiae*.

(3) Idem *Orat. post. Eutrop. capt. habita*, n. 1.

(4) Epis. 27 (al. 33).

(5) In *Psal.* 118.

(6) Epist. II, 1.

«Ecclesia inter tot mundi freta, tanquam supra Apostolicam aedificata petram, immobilis manet et *inconcusso perseverat fundamine*». Additque s. Hieronymus ⁽¹⁾: «Ex quo intelligimus, Ecclesiam usque ad finem mundi concuti quidem persecutionibus, sed *nequaquam subverti*; tentari, non superari». Et s. Augustinus ⁽²⁾ sit se exhibet: «Ipsa est ecclesia sancta, ecclesia una, ecclesia vera, Ecclesia catholica, contra omnes haereses pugnans; pugnari potest, *expugnari tamen non potest*. Haereses omnes de illa exierunt, tanquam sarmenta inutilia de vite praecisa; ipsa autem manet in radice sua».

h) «Navigat Ecclesia ⁽³⁾ instructa fidei gubernaculo felici cursu super seculi huius mare, habens gubernatorem Deum, remiges angelos, portans omnium sanctorum choros, erecta in medio salutari arbore crucis, in qua evangelicae fidei velis suspensis, flante Spiritu Sancto ad portum paradisi et securitatem quietis aeternae deducitur».

§ II.

DE ROMANO PONTIFICE.

101.—Plures ss. Patres ea tribuunt b. Petro epitheta, quae nonnisi suprema auctoritate praedito competere possunt, videlicet: *primum Apostolorum* ⁽⁴⁾, *caput Apostolorum* ⁽⁵⁾, *principem Apostolatus* ⁽⁶⁾, *ianito-*

(1) In *Amos.*, 9, 14.

(2) *De Symb.* ad Catech. serm. I, 6.

(3) Hom. 23 in Math. 8, inter oper. spur. s. Ioan. Chrys.

(4) *Augustin.* Tract. LVI in Ioan.

(5) *Optat.* II, 3.

(6) *Hilar.* in Math. VII.

rem coeli ⁽¹⁾, *fundamentum Ecclesiae* ⁽²⁾, *pastorem Ecclesiae* ⁽³⁾, *petram infrangibilem* ⁽⁴⁾, *petram fidei*, etc.

Primatum honoris et iurisdictionis in universam Ecclesiam Christum Petro contulisse; Petrum in sua sede vivere adhuc, praesidere et regere Ecclesiam; successores in Petri primatu alios non esse nisi Romanos Pontifices; naturam, iura, necnon dotes Rom. Pontificis primatus solemniter testantur ss. Patres: sicque adductis nonnullorum verbis comprobare placet.

102.—a) «Bono unitatis b. Petrus praeferri Apostolis omnibus meruit», ait s. Optatus ⁽⁵⁾; «Propterea —subsequitur s. Hieronymus ⁽⁶⁾—inter duodecim unus eligitur, ut *capite constituto* schismatis tolleretur occasio». Et in alio loco ⁽⁷⁾ subdit: «Ecclesiae enim salus in summi Sacerdotis dignitate pendet, cui si non exsors quaedam et ab omnibus eminens detur potestas, tot in Ecclesia efficientur schismata quot sacerdotes».

b) «Petrus semper in propria sede et vivit et praesidet, ut praestet quaerentibus fidei veritatem» inquit s. Petrus Chrysologus ⁽⁸⁾; cui consona sunt haec verba a Patribus dicta in Concilio Ephesino, act. III ⁽⁹⁾: «Nulli dubium, imo saeculis omnibus notum est, quod sanctus beatissimusque Petrus, Apostolorum princeps

(1) *Id.* in Psalm. 131.

(2) *Chrysost.* Hom. de debit. n. 3.

(3) *August.* c. Faust. XXII, 70.

(4) *Origen.* (Cs. *Teof. Ruinaud.* «Corona aurea super caput rom. Pont.» t. X).

(5) *Contr. Parmen.* VII, 4.

(6) *Adv. Iovin.* I, 14.

(7) *Adv. Lucif.* n. 9.

(8) *Ad Euthych. presb.* (inter Epp. Leon. Pap., ep. 25).

(9) Apud Mansi, IV, 1295.

et caput, fideique columna, et Ecclesiae catholicae fundamentum a Domino nostro Iesu Christo claves regni coelestis accepit, solvendique et ligandi potestas ipsi data est, qui *ad hoc usque tempus et semper in suis successoribus vivit et praesidet et iudicium exercet*». Concluditque sic s. Leo Magnus ⁽¹⁾: «Petrus in accepta fortitudine petrae perseverans, suscepta Ecclesiae gubernacula non relinquit». «Petrus sedi suae praeesse nunquam desinet» ⁽²⁾. «*Ut omnes proprie regat Petrus, quos proprie regit et Christus*» ⁽³⁾.

c) Ipsemet s. Leo Magnus ita ⁽⁴⁾ loquitur: «Beatissimus Petrus, princeps Apostolici ordinis, *ad arcem Romani destinatur imperii*, ut lux veritatis, quae in omnium gentium revelabatur salutem, efficacius se ab ipso capite per totum mundi corpus effunderet». Et expressius s. Thomas ⁽⁵⁾ scribit: «Ut Dominus suam potestatem magis ostenderet, *in ipsa Roma*, quae caput mundi erat, etiam *caput Ecclesiae suae statuit* in signum perfectae victoriae, ut exinde victoria derivaretur in universum mundum». «Ad hanc enim (Romanam) Ecclesiam—antea dixerat s. Irenaeus ⁽⁶⁾—propter potiore principalitatem necesse est omnes convenire Ecclesias, hoc est eos, qui sunt undique fideles, in qua semper ab his, qui sunt undique, conservata est ea, quae est ab Apostolis traditio».

Episcopus Romanus «Episcopus episcoporum» «Pontifex maximus» vocatur a Tertulliano ⁽⁷⁾. «To-

(1) *Serm.* III.

(2) *Serm.* V.

(3) *Serm.* IV.

(4) *Serm.* I *de App. Petr. et Pauli*.

(5) III., q. 35, a. 7.

(6) *Contr. Haeres.*

(7) *De pudicit.* c. 1.

tius orbis Romani caput—inquit s. Ambrosius ⁽¹⁾—Romanam Ecclesiam, atque illam sacrosanctam Apostolorum fidem ne turbari sineret obsecranda fuit clementia vestra; inde enim in omnes venerandae communionis iura dimanant». Et s. Optatus ⁽²⁾ ait: «Negare non potes, scire te in urbe Roma Petro primo cathedram episcopalem esse collatam, in qua sederit Apostolorum omnium caput Petrus, unde et Cephas appellatus est; *in qua una cathedra unitas ab omnibus servaretur*, ne ceteri Apostoli singulas sibi quisque defenderet, ut iam schismaticus et peccator esset, qui contra singularem cathedram alteram collocaret. Ergo cathedram unicam, quae est prima de dotibus, sedit prior Petrus; cui succedit Linus.... Damaso Siricius, hodie qui noster est socius; cum quo nobiscum totus orbis commercio formaturum in una communionis societate concordat».

d) Sanctus Hieronymus sic ad Damasum papam alloquebatur ⁽³⁾: «Ego nullum primum, nisi Christum sequens Beatitudini tuae, id est, cathedrae Petri, communione consocior. Super illam petram aedificatam Ecclesiam scio. Quicumque extra hanc domum agnum comederit, profanus est. Si quis in Noë arca non fuerit, peribit regnante diluvio.... Quicumque tecum non colligit, spargit: hoc est, qui Christi non est, Antichristi est.... Obtestor Beatitudinem tuam.... ut mihi literis tuis, apud quem in Syria debeam communicare, communices».

Sanctus Bernardus ⁽⁴⁾ ad Eugenium III scribit: «Habent episcopi assignatos greges singuli singulos,

(1) Ep. XI, 4.

(2) II, 3.

(3) Epp. 15-16.

(4) *Epist.* n. 8.

ipsi universi crediti uni unus. Et nec modo ovium, sed et pastorum ipse unus omnium pastor ».

Sanctus Thomas sic ⁽¹⁾ naturam, iuraque auctoritatis pontificiae discernit: «Ubicunque sunt multa regimina ordinata in unum, oportet esse aliquod universale regimen super particularia regimina; alias non posset esse colligatio ad unum. Et ideo cum tota Ecclesia sit unum corpus, si ista unitas debet conservari, oportet quod sit aliqua potestas respectu totius Ecclesiae super Episcopalem potestatem, haec est potestas Papae ».

e) «Commune erat omnibus—dicit s. Leo Magnus ⁽²⁾—periculum de tentatione formidinis, et divinae protectionis auxilio pariter indigebant, quoniam diabolus omnes agitare, omnes cupiebat elidere; et tamen *specialis a Domino Petri cura suscipitur, et pro fide Petri proprie supplicatur, tanquam aliorum status certior sit futurus, si mens principis victa non fuerit.* In Petro ergo omnium fortitudo munitur, et divinae gratiae ita ordinatur auxilium, ut *firmitas, quae per Christum Petro tribuitur, per Petrum Apostolis conferatur*». Sanctus Bernardus ad Innocentium II scribit ⁽³⁾: «Oportet ad vestrum referri Apostolatum pericula quaeque et scandala emergentia in regno Dei, *ea praesertim, quae de fide contingunt.* Dignum namque arbitror ibi *potissimum resarciri damna fidei, ubi non possit fides sentire defectum.* Haec quippe huius praerogativa Sedis. Cui enim alteri aliquando dictum est: *Ego pro te rogavi, etc.*? Ergo, quod sequitur a Petri successore exigitur: *Et tu aliquando conversus confirma fratres tuos*».

(1) In IV, Distinct. 24. q. 4, a. 1.

(2) Serm. IV, 3.

(3) Epist. ad eundem,

LECTIO XVII.

De Verbo Dei scripto et tradito.

§ I.

DE SACRA SCRIPTURA

103.—I. *Sacrae Scripturae dignitas, existentia et divisio.*

Sanctus Clemens Romanus ⁽¹⁾ sic fideles adhortabatur: «Scripturas diligenter inspicite, quae *Spiritus Sancti vera sunt oracula*. Attendite, in illis nihil iniustum neque perversum scriptum esse». Et s. Ioannes Chrysostomus dignitatem Scripturarum, quia Deum ipsum, aeternam veritatem, habeant auctorem, docet ⁽²⁾ his verbis: «Deus humani generis conditor, ab initio per se ipsum hominibus loquebatur; sed quia sua familiaritate postea indigni facti fuerunt, iterum suam erga illos amicitiam innovare volens, quasi longe absentibus *litteras mittit*, conciliaturus sibi universam hominum naturam: et has quidem litteras dedit Deus....» Alio in loco ⁽³⁾ haec habet: «Omnes enim Scripturae non a servis, sed ab universorum Domino Deo scriptae et missae sunt».

Scripturae *Libri sacri*, *Litterae sanctae* ⁽⁴⁾, *divinae Litterae* ⁽⁵⁾ *divini Codices* ⁽⁶⁾, *Biblioteca divina* ⁽⁷⁾ sunt

(1) I *Corinth.* n. 45.

(2) *In Genes.* hom. II, n. 2.

(3) *In Galat.* I, 8.

(4) Tertull. *Apolog.* 22.

(5) Lact. *Inst. div.* V, 2.

(6) Augus. *Serm.* 199.

(7) Hieronym. *Catalog.* n. 75.

appellatae. Cur autem libri hi speciali modo *sancti* vel *sacri* dicantur, Patrum sententias complexus, docet s. Thomas ⁽¹⁾: «primo quidem quia a Spiritu Sancto sunt inspirati; secundo quia sancta continent; tertio quia sanctificant, iuxta illud Ioannis ⁽²⁾: *sanctifica eos in veritate; sermo tuus verus est*».

«Verum Scriptura omnis in duo testamenta divisa est: illud, quod adventum Christi antecessit, id est, Lex et Prophetæ, Vetus dicitur; ea vero, quæ post resurrectionem eius scripta sunt, Novum Testamentum nominantur.... sed tamen diversa non sunt, quia Novum Veteris adimpletio est, et in utroque idem testator est Christus» aiebat Lactantius ⁽³⁾.

104.—II. *Canon s. Scripturæ.*

«Canon ecclesiasticus constitutus est, ad quem certi prophetarum et Apostolorum libri pertineant» verba sunt s. Augustini ⁽⁴⁾. Idem declarationem hanc exhibet alio in libro ⁽⁵⁾: «In canonicis Scripturis *ecclesiarum catholicarum* quam plurium auctoritatem sequatur interpres, inter quas sane illæ sint, quæ *apostolicas sedes habere* et epistolas accipere meruerunt....: in eis vero quæ non recipiuntur ab omnibus, præponat eas, quas plures gravioresque accipiunt, eis quas pauciores minorisque auctoritatis ecclesiae tenent. Si autem alias invenerit a pluribus, alias a gravioribus haberi.... aequalis tamen auctoritatis eas habendas puto».

Libros deuterocanonicos in omnium ecclesiarum

(1) *In Rom.* I, 2, lect. 2.

(2) Cap. XVII.

(3) *Div. Inst.* IV, 20.

(4) *Contr. Crescon.* II, 31.

(5) *De Doctr. Christ.* II, 8.

usu fuisse, ex ss. Patrum testimoniis, hinc et inde omnibus in suis operibus dispersis, quae longum esse conferre, clarissime elucet ⁽¹⁾. Canon s. Augustini ⁽²⁾, qui ita incipit: «Totus autem Canon Scripturarum his libris continetur...» idem est cum canone catholicorum, sive Concilii Tridentini ⁽³⁾: quod si in hoc, ut in reliquis catalogis occidentalibus, Baruch omittitur, id nihil admirationis habet, quia in latinis codicibus eius liber cum Ieremiae vaticiniis et Threnis erat coniunctus ⁽⁴⁾. Exinde ut laudatus s. Doctor ita se habeat ad calcem Canonis Vet. Testamenti: «His quadraginta quatuor libris T. V. terminatur auctoritas».

Speciatim de canone N. Testamenti notatu digna est sententia Origenis in illo loco ⁽⁵⁾, in quo libros sacrae Scripturae tubis comparat, ad quarum sonum Ierichuntis muri corruerunt: «Veniens Dominus noster Iesus Christus, cuius prior ille Iesus Nave designabat adventum, mittit sacerdotes Apostolos suos portantes tubas ductiles, praedicationis magnificam coelestemque doctrinam. Sacerdotali tuba primus in 'Evangelio' *Matheus* increpuit, *Marcus* quoque, *Lucas* et *Ioannes* suis singulis tubis sacerdotalibus cecinerunt. *Petrus* etiam 'duabus epistolarum' personat tubis, *Iacobus* quoque et *Iudas*; addit nihilominus *Ioannes* adhuc tuba canere per 'epistolas' suas et 'Apocalypsim' et *Lucas* describens 'Apostolorum gesta'. Novissime autem ille veniens, qui dixit: Puto autem, quod Deus

(1) Cs. *Bellarminus* «De Verbo Dei» I, 8-15; *Huetius* «Demonst. Evang.» pr. IV; *Malou* «Lect. s. Bibl.» II; Card. *Franzelin* «De Tradit. et Script.» p. 412.

(2) *De Doctr. Christ.* II, 8, 13.

(3) Sess. IV.

(4) Cornely *Cursus Script.* c. II, n. 40.

(5) *In Ios.* hom. VII, 1.

nos novissimos Apostolos ostendit, et in 'quatuordecim epistolarum' suarum fulminans tubis muros Iericho et omnes idololatriae machinas et philosophorum dogmata usque ad fundamenta deiecit».

105.—III. *De modo ac extensione inspirationis Scripturae.*

1. «Sacri Libri— ait Tertullianus—sunt Spiritu divino inundati» ⁽¹⁾ et «divinae voces» ⁽²⁾. Participacionem instrumentalem hominum eorumque cum *Auctore principe* relationem hoc modo explicat ⁽³⁾ s. Augustinus: «Cum isti scripserunt, quae ille ostendit ac dixit, *nequaquam dicendum est, quod ipse non scripserit*; quandoquidem membra eius id operata sunt, quod dictante capite cognoverunt. Quidquid enim ille de suis factis et dictis nos legere voluit, hoc scribendum illis tanquam suis manibus imperavit. Hoc unitatis consortium quisquis intellexerit, non aliter accipiet, quod narrantibus discipulis Christi in Evangelio legerit, quam si ipsam manum Dei, quam in proprio corpore gestabat, scribentem conspexerit».

2. Iuxta s. Basilium ⁽⁴⁾ nihil inutile est in sacra Biblia: «singuli sermones, syllabae, apices, puncta in divinis Scripturis plena sunt sensibus». Circa quod scribit s. Hieronymus ⁽⁵⁾: «Non adeo me hebetis fuisse cordis et tam crassae rusticitatis, ut aliquid de dominicis verbis aut corrigendum putaverim aut non divinitus inspiratum». «Nec putemus—subsequitur sanctus Doctor ⁽⁶⁾—in verbis Scripturarum esse Evange-

(1) *Apolog.* c. 18.

(2) *Ibid.* 20.

(3) *De consens. Evangel.* I, 54.

(4) In «Hexaem.» hom. 10.

(5) Ep. 57 *ad Marcell.*

(6) In *Galat.* I, 11.

lium, sed in sensu; non in superficie, sed in medulla; non in sermonum foliis, sed in radice rationis»: et alio in loco ⁽¹⁾ subdit: «Alii syllabas aucupentur, tu quaere sententias...; obtrectatores mei quaerant et intelligant, non verba in Scripturis considerata, sed sensus.» «Multa in Scripturis sanctis dicuntur iuxta opinionem illius temporis» ⁽²⁾.

Et sic se habet s. Augustinus ⁽³⁾: «Ego eis solis Scripturarum libris, qui iam canonici appellantur, didici hunc timorem honoremque deferre, ut nullum eorum auctorem scribendo aliquid errasse firmissime credam, ac si aliquid in eis offendero libris, quod videatur contrarium veritati, nihil aliud quam vel mendosum esse codicem, vel interpretem non assecutum esse quod dictum est, vel me minime intellexisse non ambigam».

106.—IV. *Ad solam Ecclesiam spectat Scripturae dogmatica interpretatio; humanae industriae restat interpretatio scientifica, iuxta sensum et normam Ecclesiae.*

a) Scribit enim s. Irenaeus ⁽⁴⁾: «Oportet, quae sunt Ecclesiae cum summa diligentia diligere, et apprehendere veritatis traditionem». «Ibi discere ⁽⁵⁾ oportet veritatem, apud quos est ea, quae est ab Apostolis Ecclesiae successio: hi enim et fidem nostram custodiunt... et *Scripturas sine periculo exponunt*». Dicit praeterea Tertullianus: «Fides in regula posita est» ⁽⁶⁾. Regulam fidei vocat s. Augustinus ⁽⁷⁾ eam,

(1) Ep. ad Pammach. LVII, 6.

(2) In Jerem. 28, 10.

(3) Epist. 82.

(4) Lib. III, 4.

(5) IV, 26.

(6) De Praesc. c. 14.

(7) De Doctr. Christ. III, 1.

«quam de Scripturarum planioribus locis et Ecclesiae auctoritate percepit».

b) Vincentius Lirinensis ⁽¹⁾ sic loquitur: «Propter difficultates et vanas, quibus Scripturae dicantur interpretationes, multum *necesse est*... ut propheticae et apostolicae interpretationis linea *secundum ecclesiastici et catholici sensus normam* dirigatur». Notabilissima porro sunt haec s. Augustini ⁽²⁾ verba: «Cum divinos libros legimus, in tanta multitudine verorum intellectuum, qui de paucis verbis eruuntur et sanitate catholicae fidei muniuntur, id potissimum deligamus, quod certum apparuerit eum sensisse, quem legimus; si autem hoc latet, id certe quod circumstantia Scripturae non impedit et cum sana fide concordat; si autem et Scripturae circumstantia pertractari ac disceptari non potest, saltem id solum, quod fides sana praescribit. Aliud est enim, quid potissimum scriptor senserit, non dignoscere; aliud autem a regula pietatis errare».

§ II.

DE SACRA TRADITIONE

107.—I. *Traditionis notio et existentia.*

a) «Traditio auctrix, consuetudo confirmatrix, fides observatrix» dixit Tertullianus ⁽³⁾.

Divina Traditio, sive Verbum Dei non scriptum, a ss. Patribus vocatur *Mens et sensus Christi* ⁽⁴⁾, *praedicatio veritatis* ⁽⁵⁾, *regula veritatis immobilis* ⁽⁶⁾, *regula*

(1) Comm. I, 2.

(2) *Genes. ad lit.* I, 21.

(3) *De Cor. milit.* c. 4.

(4) S. Ignat. *ad Ephes.* 3.

(5) S. Iren. III, 3.

(6) Idem I, 9.

fidei ⁽¹⁾, *regula sanitatis* ⁽²⁾, *ecclesiastici et catholici sensus norma* ⁽³⁾. Sanctus Vincentius Lirinensis ita ⁽⁴⁾ Traditionis notionem explicat: «Quid est depositum? Id est, quod tibi creditum est, non quod a te inventum; quod accepisti, non quod excogitasti; rem non ingenii, sed doctrinae; non usurpationis privatae, sed publicae traditionis; rem ad te perductam, non a te prolatam; in qua *non auctor debes esse, sed custos*; non institutor, sed sectator; non ducens, sed sequens... catholicae fidei talentum inviolatum, illibatumque conserva».

b) Existentia Traditionis probatur his s. Basilii ⁽⁵⁾ verbis: «Dogmata, quae in Ecclesia praedicantur, *quaedam* habemus e doctrina *scripto prodita*, *quaedam* *rursus ex Apostolorum traditione* in mysterio occulto recepimus. Quorum utraque parem vim habent ad pietatem; nec in his quisquam contradicit, qui sane vel tenuiter expertus est. Nam si consuetudines, quae scripto proditae non sunt, tamquam non multum habentes momenti, conemur reiicere; et ea damnabimus, quae in Evangelio necessaria ad salutem habentur: imo potius ipsam praedicationem ad nudum nomen contrahimus».

108.—II. *Traditionis auctoritas.*

Haec sunt verba s. Irenaei ⁽⁶⁾: «Nonne oporteret in antiquissimas recurrere Ecclesias... et ab eis de praesenti quaestione sumere, quod *certum* et re liquidum

(1) Tertull. *De veland. virg.* 1.

(2) S. August. *in Ioan.* tract. 18.

(3) Vinc. Lir. *Comm.* c. II.

(4) *Ibid.* c. XXVII.

(5) Lib. *de Spir. Sancto*, c. 27.

(6) III, 3, 4.

est?²» Haec sunt dicta Tertulliani: «Quid praedicaverint Apostoli, *non aliter probari* debet... nisi per easdem Ecclesias, quas ipsi Apostoli condiderunt» ⁽¹⁾. «Quod traditum erat, id erat *verum*, ut ab iis traditum, *quorum fuit tradere*» ⁽²⁾. «Si apostolicus, cum Apostolis sentito; si tantum christianus es, crede quod traditum est: si nihil istorum es, merito dixerim, *morere*» ⁽³⁾.

Sanctus Hieronymus Traditionis valorem declarat ⁽⁴⁾ dicens: «Quae per traditionem in Ecclesia observantur *auctoritatem scriptae legis* usurpant». Sanctus Augustinus sic se habet ⁽⁵⁾: «Consuetudo illa, quae opponebatur Cypriano, ab Apostolorum *traditione exordium sumpsisse* credenda est, *sicut multa, quae universa tenet Ecclesia*, et ob hoc *ab Apostolis praecepta bene creduntur, quamquam scripta non reperiantur*». Nec minus explicite ait ⁽⁶⁾ s. Petrus Chrysologus: «Fidem, quam credimus et docemus non attramento, sed spiritu, commendamus pectori, non chartae; damus memoriae, non libro».

109.—III. *Traditionis criteria.*

a) «Quod apud multos unum invenitur, non est erratum, sed traditum»: regula est Tertulliani ⁽⁷⁾.

b) «Quod universa tenet Ecclesia, nec Conciliis institutum, sed semper retentum est, ab ipsa apostolica traditione manare rectissime creditur»: est sancti Augustini ⁽⁸⁾.

(1) *De praescript.* c. 21.

(2) *De carn. Christ.* c. 20.

(3) *Ibid.*

(4) *Adv. Lucif.*, n. 3.

(5) *De Bapt.* V, 23.

(6) *Serm.* LX.

(7) *De praesc.* c. 28.

(8) *De Bapt. contr. Donat.* Lib. IV, c. 24.

c) Illud est verum et catholicum «quod semper, quod ubique, quod ab omnibus creditum est»; et

d) «Sequemur universalitatem... si hanc fidem veram esse fateamur, quam tota in orbe terrarum confitetur Ecclesia» docet s. Vincentius Lirinensis ⁽¹⁾.

LÆCTIO XVIII.

De Deo Uno et Trino.

§ I.

DE DEO UNO

110.—Patristica Theologia Deum definit *summum magnum, summum bonum, summum pulchrum*. a) Sic Tertullianus scribit ⁽²⁾: «Quantum humana conditio de Deo definire potest, id definitio, quod et omnium conscientia agnoscet: Deum *summum esse magnum*, in aeternitate constitutum, innatum, infectum, sine initio, sine fine.... *summum magnum*, et forma, et ratione, et vi, et potestate». b) «Nemo sanctus, nemo bonus, nisi solus Deus... quia *per se* est bonus» ait Bernardus ⁽³⁾. c) Et cum Hilarius ⁽⁴⁾ scripsisset: «Atque ita pulcherrimus Deus est confitendus, ut neque intra sententiam sit intelligendi, neque extra intelligentiam sentiendi», subiungit idem Hipponensis Episcopus ⁽⁵⁾: «Quia omne *pulchrum* a summa pulchritudine est, quod Deus est».

(1) *Comm.* II.

(2) *Marc.* I. 3-5.

(3) *De gratia Dei*, serm. III.

(4) *De Trinit.* I, 7.

(5) *Lib. de Divers.* LXXXIII. q. 44.

«Deus est *inenarrabilis*» ait s. Irenaeus ⁽¹⁾. «Non enim facile nomen, quod tantae excellentiae conveniat, potest inveniri» locutus fuit s. Augustinus ⁽²⁾.

111.—I. *De existentia, unitate, et essentia Dei.*

1. Inesse nobis aliquam Dei ideam ingenitam ⁽³⁾ probatur: 1.º ex s. Iustino ⁽⁴⁾ dicente: «Dei appellatio nomen non est, sed rei inenarrabilis naturae omnium indita opinio»; 2.º ex Clemente Alexandr. id ipsum ⁽⁵⁾ confirmante: «Omnibus instillatus est quidam divinus sensus, qua de causa vel inviti quidem fatentur unum esse Deum ab interitu alienum, et ingenitum»; 3.º ex Tertulliano sic ⁽⁶⁾ loquente: «Haec est summa delicti nolle recognoscere quem ignorare non possunt: multis ex animae ipsius testimonio comprobemus, quae licet corporis carcere pressa, licet institutionibus pravis circumscripta, licet libidinibus ac concupiscentiis evigorata, licet falsis diis exancillata, cum tamen resipiscit, ut ex crapula, ut ex sommo, Deum nominat: hoc solo nomine quia proprio Dei veri».

a) Omne genus humanum, et cuiuscumque conditionis populi agnoverunt Deum esse et existere. Dicit Minutius Felix ⁽⁷⁾: «Audio vulgus dum ad coelum manus tendunt, nihil alium quam *Deum* dicunt, et *Deus magnus est*, et *Deus verus*, et sic *Deus dede-*

(1) IV, 20.

(2) *Doctr. Christ.* I, 5.

(3) «Notio Dei innata dici potest eo sensu, quod nobis ex natura insit magna Dei cognoscendi facilitas. Non autem proprie et stricte loquendo dicenda est innata, seu ingenita ab ortu, et se habens in modum actus... (Schoupe, *Element. Theolog.* tract. V, c. 1, n. 31).

(4) *Apol. mai.*

(5) *Orat. exhort. ad Gent.*

(6) *Apol.* c. 17.

(7) In Octav.

rit». Lactantiusque ⁽¹⁾ gentilibus obiicit illud populi gentilis: «Nam et cum iurant, et cum obstant, et cum gratias agunt, non Iovem aut deos multos, sed *Deum* nominant, *adeo ipsa veritas cogente natura etiam ab invitis pectoribus erumpit*».

b) Omnes creaturae Deum esse et existere clamant. Augustinus dicit ⁽²⁾: Pulchrum est coelum, sed pulchrior est fabricator coeli». «Quid loquar—inquit Minutius ³⁾—apte disposita recta montium, collium flexa, porrecta camporum, quidve animantium loquar adversus sese tutelam multiformem....? Mari intende, lege stringitur...; aspice Oceanum, refluit reciprocis aestibus; vide fontes, manant venis perennibus; fluvios intueri, eunt semper exercitis lapsibus.... Ipsa praecipue formae nostrae pulchritudo Deum fatetur artificem».

c) Ordo mundi mirabilis nec tacet Deum esse. Mundus ipse—ait Augustinus ⁽⁴⁾—«ordinatissima sua mutabilitate, et mobilitate, et visibilium omnium pulcherrima specie, quodammodo tacitus, et factum se esse, et nonnisi a Deo ineffabiliter atque invisibiliter magno, et pulchro, fieri se potuisse proclamat».

d) Ipsa natura existentiam Dei exigit, iuxta illud praedicti Lactantii: «Natura, qua dicitur orta esse omnia, si consilium non habet, efficere nihil potest: si autem efficiendi, aut generandi potens est, habet ergo consilium, *et propterea Deus sit*, necesse est; nec alio nomine appellari potest ea vis, in qua inest et providentia excogitandi, et solercia potestasque faciendi».

(1) Lib. II, c. 1.

(2) *De Genes. ad liter.* lib. I, c. 11.

(3) *Ibid.*

(4) *De Civ. Dei*, lib. IV, c. 4.

2. Unicum esse Deum constat ex ss. Patribus tum graecis, tum latinis. Sanctus Epiphanius ⁽¹⁾: «Num deorum multitudinem putaverunt, qui vere cultum Trinitati offerunt? profecto non sic... unam deitatem novit Ecclesia, unus est Deus veritatis Pater, Pater perfectus in substantia, Filius perfectus in substantia, Spiritus Sanctus perfectus in substantia; *una deitas, unus principatus*». Divus Augustinus ⁽²⁾: «Maledictus, qui indivisam Trinitatem Patris, et Filii, et Spiritus Sancti non confitetur: maledictus, qui propria nomina personarum, tres deos confitetur». Iuvat etiam duorum Apologetarum afferre sententias, maxime ad revincendos Marcionitas et Manicheos, circa unitatem Dei conscriptas: 1.^a est Tertulliani ⁽³⁾, *Deus, si non unus est, non est*. 2.^a vero est s. Athanasii ⁽⁴⁾. *Deos multos admittere, inquit, idem est ac nullum agnoscere*.

3. «Quidquid de Deo utcumque sentitur, non qualitas est, sed essentia» scribit ⁽⁵⁾ s. Leo Magnus; additque s. Ioannes Damascenus ⁽⁶⁾: «Universum id quod est, tamquam immensum quoddam et infinitum essentiae pelagus, Deus complexu suo continet»: sic sancti Patres describunt divinam naturam.

Praeterea, iidem tribuunt Deo *aseitatem*, non ut aliam quamcumque perfectionem, sed velut expressum Dei characterem et quodammodo differentiam constitutivam; ita scribit in hoc s. Hilarius ⁽⁷⁾: «Admiratus sum plane tam absolutam de Deo significa-

(1) Haer. 57.

(2) *Serm.* 6 de tempore.

(3) *Lib.* II *contr. Marcionem*.

(4) *Contr. Manich.*

(5) *Ep.* 93, c. 5.

(6) *De fide orthod.*, c. 12.

(7) *De Trin.* lib. I.

tionem, quae naturae divinae incomprehensibilem cognitionem, aptissimo ad intelligentiam humanam sermone loqueretur. *Non enim aliud magis proprium Deo, quam esse, intelligitur*».

112.—II. *De divinis attributis.*

a) Attributa Dei negativa sex in operibus sanctorum Patrum numerantur: simplicitas, nimirum, infinitas, immutabilitas, incomprehensibilitas, ineffabilitas et invisibilitas.

1. Compositionem realem phisicam omnem a se Deum excludere, docent s. Augustinus et Theodoretus. Ille asserens non esse compositum ex subiecto et qualitate accidentali: «Accidens ⁽¹⁾ non solet dici, nisi quod aliqua mutatione eius rei, cui accidit, amitti potest»; iste affirmans Deum compositum non esse ex materia et forma: «si autem Deus spiritus est, simplex igitur, incompositus, et figuram non recipiens» ⁽²⁾.

Nullam esse in Deo compositionem nequidem metaphisicam et logicalem ex sententiis ss. Patrum etiam eruitur. *Pseudo-Dionysius*, sive auctor *Theologiae mysticae* docet ⁽³⁾ Deum non esse «aut ens, aut substantiam, aut quid a nobis conceptibile, sed super ens, sed super substantiam»; igitur omnimode simplicissimus. Sanctus Cyrillus Alex. ⁽⁴⁾ huic suffragatur veritati dicens: «Alienum est a ratione genus in Deo ullum nominare, quandoquidem nulla res omnino cum ipso est, aut ante ipsum»; et s. Leo M. ⁽⁵⁾ fusiori calamo eandem probat veritatem: «Nemo, in-

(1) Lib. V *de Trinit.* c. 4.

(2) Quest. XX *in Genes.*

(3) Cc. IV, et V.

(4) Dialog. II *de Trinit.*

(5) *Epist.* XCIII.

quit, hominum veritas, nemo sapientia, nemo iustitia est, sed multi participes sunt veritatis, et sapientiae, atque iustitiae; solus autem Deus nullius participationis indigus est, de quo quidquid digne, ut quocunque sentitur, non qualitas est, sed essentia; incommutabili enim nihil accedit, nihil deperit, quia esse illi quod est sempiternum, semper est proprium».

2. Infinitum quoad essentiam et omni modo esse Deum sic ss. Patres propugnant. Auctor lib. *de Divinis Nominibus* ⁽¹⁾ ait: «Deus non quovis modo est ens, sed simpliciter et infinitus, totum esse in se pariter complexus et antecipans». Eandem propugnat fidem sanctus Gregorius Nyssenus ⁽²⁾: «Neque maior, inquit, neque minor fit, vel accessione, vel decessione, quippe incrementum illud quod in maius fit in infinito locum non habet». Sic s. Augustinus de Deo loquitur ⁽³⁾: «Illocalis, interminus, incircumscriptus, nusquam finitus».

3. Mutabilitatem neque substantiae, neque temporis, vel loci, vel quantitatis, sive perfectionis, sive operationis in Deo non reperiri, doctrina unanimis est Patrum Ecclesiae. Sanctus Hilarius Pictav. ⁽⁴⁾ ait de Deo: «De mutatione non novus est, qui origine caret, ipse est, qui quod est, non aliunde est; in se est, ad se est, suus ipse est, et ipse sibi omnia». Sanctus Augustinus ita se habet ⁽⁵⁾: «Nihil enim accidens in Deo, quia nihil mutabile aut amissibile». Et s. Gregorius Magnus ⁽⁶⁾ inquit: «Quia in Deo mutabilitas non venit,

(1) Cap. V.

(2) *Contr. Eunom.* lib. XII.

(3) Lib. *Medit.* c. 29.

(4) In Ps. II.

(5) Lib. II *de lib. arb.*, c. 17.

(6) Lib. XII *Moral.*, c. 17.

nulla eius lumen umbra vicissitudinis intercedit».

4. Incomprehensibilem esse Deum probatur ex sancto Augustino ⁽¹⁾ dicente: «Attingere aliquantulum mente Deum, magna beatitudo est; comprehendere autem omnino impossibile»; et ex divo Gregorio M. ⁽²⁾: «Excelsior itaque coelo est, quia ipsi quoque electi spiritus visionem tantae celsitudinis perfecte non penetrant».

5. Ineffabilitatem Dei etiam adstruunt ss. Patres. Divus Basilius ⁽³⁾ ait: «Natura divina, ut in se ipsa est, nullis nominibus, quaecumque excogitari possunt, exprimitur»; et s. Augustinus ⁽⁴⁾: «Quid quaeris, ut ascendat in linguam, quod in cor non ascendit?»

6. De invisibilitate Dei fatentur Patres: I. Deum a nemine unquam videri posse oculis corporis. Ait enim s. Cyrillus Hier. ⁽⁵⁾: «Carneis quidem oculis cerni Deus non potest; nam incorporeum sub corporeos oculos cadere nequit»; subditque s. Augustinus ⁽⁶⁾: «Hoc autem oculus videre corporis, neque nunc potest, neque tunc (in coelo) poterit». II. Deum ab intellectu creato, per solas naturae vires, non posse videri intuitive. «Mens nostra—scribit Origenes ⁽⁷⁾—ipsum per se Deum, sicut est, non potest intueri»; et s. Ambrosius ⁽⁸⁾: «In potestate nostra non est eum videre, sed in potestate illius est apparere»; concluditque d. Augustinus ⁽⁹⁾: «Non est ab anima, sed supra animam, quod eam facit beate vivere».

(1) Serm. 38 *de verb. Dom.*

(2) *Ibid.*

(3) *Epist.* 80.

(4) In *Ps.* 85.

(5) *Cateches.* VIII.

(6) *Epist.* 92 (al. 62).

(7) *De princip.* lib. I, c. 1.

(8) In c. I *Luc.*

(9) *De Civit. Dei*, lib. XIX, c. 25.

b) Atributa Dei positiva iuxta ss. Patres sunt 1) visibilitas, 2) aeternitas, 3) immensitas, 4) sanctitas, 5) sapientia, 6) providentia, 7) misericordia et 8) iustitia.

1) Intellectus creatus gratia adiutus et elevatus, potest videre Deum intuitive. — «Qui vident Deum — inquit s. Irenaeus ⁽¹⁾ — infra Deum sunt, percipientes eius claritatem... *participatio autem Dei est videre Deum*». Similia scribit s. Augustinus ⁽²⁾: «Negare non possumus Filios Dei visuros Deum». Conclusio- nem hanc ex professo docet s. Thomas ⁽³⁾ his verbis: «*Cum ultima hominis beatitudo in altissima eius operatione consistat, quae est clara divinae essentiae visio per intellectum, constat intellectum creatum Deum posse videre per essentiam*».

2) «Quis alius Dei census, quam aeternitas? Qui alius aeternitatis status, quam semper fuisse et futurum esse ex praerogativa nullius initii, et nullius finis?» verba sunt Tertulliani ⁽⁴⁾.

3) «Dei proprium hoc est, non solum *ubique* esse, sed etiam *intueri* omnia et *audire*» ait Theophilus Antiochenus ⁽⁵⁾. «Nonne — inquit Origenes ⁽⁶⁾ — ubique est Deus? nonne ipse dixit: *Coelum et terram ego repleo?*» Et s. Ambrosius ⁽⁷⁾ sic effatur: «Omnipotens Deus omnem credendus est penetrare et implere locum».

4) Sanctus Augustinus ⁽⁸⁾ enarrat omnes *sanctita-*

(1) IV, 37.

(2) *Epist.* 148.

(3) 1.^a p., q. 12, art. 1.

(4) *Contr. Hermog.* c. 4.

(5) Lib. II *ad Autol.*

(6) Hom. 12 *in Genes.*

(7) *De Symh. Apost.* c. 22.

(8) *Med.* c. 29.

tis dotes, et quidem Deo maxime convenientes his verbis: «O summe optime (inquit ad Deum), omnipotentissime, misericordissime, pulcherrime, et fortissime, stabilis, incomprehensibilis, invisibilis omnia videns, immutabilis omnia mutans, immortalis, inlocalis, interminus, incircumscriptus, nusquam finitus, inaeestimabilis, ineffabilis, inscrutabilis, immotus omnia movens... nunquam novus, nunquam vetus, innovans omnia, et in vetustatem deducens superbos, et nesciunt; semper agens, semper quietus, colligens et non agens, omnia portans sine onere, omnia implens sine inclusione, omnia creans, protegens, nutriendus et proficiens, quaerens cum nihil desit tibi: amans nec aestuans, zelans et securus es: poenitet te et non doleres; irasceris et tranquillus es: opera mutas, sed non consilium: recipis quod non invenis, et nunquam amisisti: nunquam inops, et gaudes lucris: nunquam avarus, et usuras exigis: Deus es sine qualitate, *et ideo vere et summe bonus*». Et in libro VIII *de Trinitate* ⁽¹⁾ ait de Deo: «Haec est veritas et simplex bonum; non enim est aliud aliquid quam ipsum bonum, ac per hoc etiam *summum bonum*».

5) Scientiam esse unum ex Dei attributis excellentissimum probatur ex s. Irenaeo ⁽²⁾ dicente: «Deus cum sit *totus mens*, totus *ratio*, et totus spiritus operans, et totus *lux*, et semper idem, et similiter existens, etc.»; et ex s. Augustino ⁽³⁾ sic alloquente Deum; «Lux, a qua omnis lux; lumen, a quo omne lumen.... *Lux cui omnes tenebrae lumen, cui omnis obscuritas lux*: lux supra quam non obnubilat caecitas, quam caligo non hebetat, quam tenebrae non offuscant, quam nulla

(1) C. 3, n. 5.

(2) II, 47.

(3) *Soliloq.* 13.

obstantia claudunt, quam nunquam separat aliqua umbra: lux *quae illuminas omnia tota simul, semel et semper*; absorbe me in tuae claritatis abyssum, ut videam undique te in te, et me in te».

6) Nullum esse, ex omnibus Dei attributis, vel Deo dignius, vel homini amabilius divina *providentia* concluditur ex doctrina Patrum, qui providentiam Dei duplicem distinguunt: I. unam, quae bona ad vitam naturalem fovendam suppeditat, et naturalis dicitur; II. alteram, quae confert media ad salutem conducentia, et vocatur supernaturalis.

I. «Si est Deus—inquit Lactantius ⁽¹⁾—*utique providens est*». Origenes (*contra Celsum* lib. VI) probat cuncta suavi gubernari providentia Dei his ex Apostoli ⁽²⁾ verbis: *Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia*; «quibus, inquit, ostendit principium subsistendi rerum omnium in eo quod dixit, *ex ipso*; conservationem autem cum ait, *per ipsum*; finem denique cum dicit, *in ipso*». Providentiam s. Fulgentius Ruspensis probat ⁽³⁾ ex bonitate Dei: «Nisi summe bonus esset, non se gubernandis rebus quoque infimis praestitisset».

Sanctus Isidorus Hispalensis ⁽⁴⁾ divinae providentiae delineat effectus hac mirifica oratione: *Quanto enim in hoc saeculo frangimur, tanto in perpetuum solidamur; quanto in praesenti affligimur, tanto in futuro gaudebimus: si hic flagellis atterimur, purgati in iudicio inveniemur. Semper Deus hic vulnerat, quos ad salutem perpetuam parat; et sic, divina dirigente Providentia, iustis omnia cooperantur in bonum.*

(1) Lib. II, c. 5.

(2) Rom. XI, 36.

(3) De fide ad Petr. c. 3.

(4) Synon. lib. I.

II. Dari providentiam *generalem*, quae vult omnes et singulos homines salvos fieri, deducitur ex his sancti Ignatii ⁽¹⁾ verbis: «Amatorem hominum, affirmat, esse Deum nostrum, et velle omnes salvos fieri et ad agnitionem veritatis venire; propter quod et solem oriri facit super bonos et malos, et pluit super iustos et iniustos». S. Ioannes Chrysost. ⁽²⁾ sic loquitur: «Quantum in Deo est, omnes salvos esse voluit». Et s. Prosper ⁽³⁾ concludit: «Qui dicit quod non omnes homines velit Deus salvos fieri, sed certum numerum praedestinatorum, durius loquitur quam loquendum est de altitudine inscrutabilis gratiae Dei, qui et omnes vult salvos fieri, atque ad agnitionem veritatis venire.»—Providentiam *specialem*, quae det operari salutem, suffragatur ⁽⁴⁾ S. Augustinus: «Non solum Deus—ait—*posse nostrum donavit atque adiuvat, sed etiam velle et operari operatur in nobis*: non quia nos non volumus, aut nos non agimus, sed quia sine ipsius adiutorio nec volumus aliquod boni, nec agimus». —*Specialissimam* providentiam, quae det actu et finaliter operari salutem, docet idem s. Augustinus ⁽⁵⁾: «Tanto, inquit, amplius datur per Iesum Christum Dominum nostrum, quibus id dare Deo placuit, ut non solum adsit, sine quo permanere non possumus, etiam si velimus; verum etiam tantum ac tale sit ut velimus. Fit quippe in nobis per hanc Dei gratiam in bono recipiendo, et perseveranter tenendo, non solum posse quod volumus, verum etiam velle quod possumus». «Nunc vero sanctis in regnum Dei per

(1) Ep. ad *Philadelph.*

(2) Hom. II in *Epist. ad Hebr.*

(3) *Resp. ad obiect. Gallor.*, sent. 8.

(4) Lib. I de *Gratia Christi*, c. 25.

(5) *De correp. et grat.* XI, 32-34.

gratiam praedestinatis, non tantum tale adiutorium perseverantia datur; sed tale, ut his perseverantia ipsa donetur».

7) Misericordiam docet s. Thomas ⁽¹⁾ esse in Deo *secundum effectum, non secundum passionis affectum.... tristari ergo de miseria alterius non competit Deo; sed repellere miseriam alterius, hoc maxime ei competit.*

8) «Cum omnia nostra—inquit ipsemet Doctor ⁽²⁾—ex Deo sint, nec quisquam quidpiam dederit, pro quo sibi a Deo retribuat, iure in ipso iustitia commutativa non est»; sed in Deo est formaliter iustitia distributiva in proemium bonorum et malorum vindictam, iuxta illud s. Ioann. Chrys. ⁽³⁾: «Aversatur malos, laudat iustos....; quoniam iustus Dominus, et iustitias dilexit, hoc est Dei eximium, quae iusta sunt admittere, aequitatem amplecti....: Deus enim omnia intuetur, *iuste iudicat*, et non solum iudicat, sed etiam ad opus reducit».

113.—III. *De voluntate Dei praedestinante et reprobante.*

Deus est intelligens, ergo et volens ⁽⁴⁾. Voluntatem duplicem distinguunt ss. Patres in Deo, unam beneplaciti, signi vero alteram. Explicans s. Ioannes Chrysostomus ⁽⁵⁾ illa verba, *Secundum beneplacitum voluntatis suae*, ait: «Ubique enim beneplacitum est voluntas antecedens. Nam est alia voluntas. Velut voluntas prima est, ut ne qui peccaverunt, pereant. Voluntas secunda, ut qui mali sunt facti, pereant.

(1) 1.^a Quaest. 21, a. 3.

(2) *Ibid.* art. 1.

(3) Expos. in Ps. X.

(4) Cs. s. Thom. I *contr. Gentes*, c. 72.

(5) Hom. I in *Epist. ad Ephesios*.

Non enim illos necessitate impulsus poenis afficit, sed ex voluntate sua. Eiusmodi aliquid et in Paulo videmus, ut cum dicit: *Volo omnes homines esse sicut et me ipsum*. Rursus: *Volo adolescentiores nubere, filios procreare*. Beneplacitum ergo primum voluntatem nominat, nempe vehementem voluntatem; voluntatem cum cupiditate coniunctam, quae et firma animi persuasio dicitur». Divus Thomas ⁽¹⁾ ex professo idem docet, et sic loquitur: «Deus *antecedenter vult* omnem hominem salvari, sed *consequenter vult* quosdam damnari secundum exigentiam iustitiae suae»; item ⁽²⁾: «In Deo distinguitur voluntas proprie et metaphorice dicta: voluntas enim proprie dicta vocatur voluntas beneplaciti; voluntas autem metaphorice dicta est voluntas signi, eo quod ipsum signum voluntatis voluntas dicitur».

a) *Praedestinatio* apud s. Augustinum ⁽³⁾ his verbis sic delineatur: «Praedestinatio quippe a praeveniando et praevidendo, vel praeordinando futurum aliquid dicitur. Et ideo Deus, cui praescientia non est accidens, sed essentia fuit semper et est, quidquid antequam sit, sic praescit, et propterea praedestinat, quia quale futurum sit, praescit. Ideo et Apostolus, *nam quos praescivit*, inquit, *praedestinavit*. Sed non omne quod praescit, praedestinat. Mala enim tantum praescit: bonum vero et praescit et praedestinat. Quod ergo bonum est, praescientia praedestinat, id est, priusquam sit in re, praeordinat. Hoc cum ipso auctore esse coeperit, vocat, ordinat, disponit: unde et sequitur, *nam quos praedestinavit*,

(1) I part., q. 19, art. 6.

(2) *Ibid.* art. 11.

(3) *Hypognostic.* c. 2, l. 6.

hos et vocavit. Iam igitur apertius disseramus quid loquamur, quomodo erga humanum genus praescientia sua et praedestinatione Deus generaliter in quo non est iniquitas, utatur? Massae itaque humani generis, quae in Adam et Evae praevagatione damnabilis, mortalisque facta est, non conditione divina, generaliter, sed ex debito poenae excruciatumque gehennae debentur: venia vero non merito, sed Dei iusti iudicis misericordiae largitate confertur. Quia ergo iustus et misericors Deus praesciusque est futurorum, et ex hac damnabili massa, non personarum acceptione, sed iudicio aequitatis suae irreprehensibili, quos praescit gratuita misericordia praescit, praeparat, id est, praedestinat ad vitam aeternam, caeteros autem, ut praedixi, debita poena punit, quos ideo punit, quia quid erant futuri praescivit, non tamen puniendos ipse fecit, vel praedestinavit, sed tantum, ut dixi, in damnabili massa praescivit. Quod si a me quaeris scire, cur ita duos Deus differentes faciat, si personarum acceptor non est, quia aut generaliter punire debet iustitia, aut misericordia liberare? contende cum Paulo; immo si audes, argue Paulum, qui dixit, Christo in se loquente, *o homo, tu quis es qui respondeas Deo?* »

Dari praedestinationem consulto docet s. Doctor in toto libro, cuius titulus est *De praedestinatione Sanctorum*, aitque c. 17: *Electi sunt ante mundi constitutionem ea praedestinatione, in qua Deus sua facta futura praescivit.* Sanctus Fulgentius ⁽¹⁾ Augustini inhaerens vestigiis de veritate praedestinationis sic effatur: *Praedestinavit ergo Deus Sanctos suos, et ad gratiam vitae bonae, et ad gratiam vitae aeternae.* Sub-

(1) Lib. III.

scribit s. Gregorius Magnus ⁽¹⁾: «Ipsa quoque perennis regni praedestinatio, ita est ab omnipotenti Deo disposita, ut ad hanc electi pio labore perveniant.»

b) Deum decrevisse excludere a gloria illos solum quos in peccato lethali morituros praevidit, laudatus Augustinus tenet dum ⁽²⁾ exclamat, dicens: «Bonus est Deus; iustus est Deus: potest aliquos sine bonis meritis liberare, quia bonus est; non potest quemquam sine malis meritis damnare, quia iustus est». Sanctus Prosper ⁽³⁾ hanc tenet doctrinam: «Quia, inquit, Dei praescientiam non latuit, nec fefellit, sine dubio talem nunquam elegit»; et alio loco ⁽⁴⁾ ait: *Quia praesciti sunt casuri, non sunt praedestinati*. Confirmat hanc doctrinam sic s. Thomas ⁽⁵⁾: «Voluit igitur Deus hominibus, quantum ad aliquos quos praedestinat, representare suam bonitatem per modum misericordiae parcendo, et quantum ad alios quos reprobatur per modum iustitiae puniendo; et haec est ratio quare Deus quosdam eligit, et quosdam reprobatur. Et hanc causam assignat Apostolus ⁽⁶⁾ dicens: *Volens Deus ostendere iram, id est, vindictam iustitiae, et notam facere potentiam suam, sustinuit, id est, permisit, in multa patientia vasa irae, apta in interitum*».

§ II.

DE DEO TRINO

114.—Sequentia fidei dogmata circa sanctissimae Trinitatis mysterium probantur ex ss. Patrum doc-

(1) I *dialog.* c. 8.

(2) Lib. III *contr. Julian.*, c. 18.

(3) In resp. *ad 2.^{am} obiect. Gallorum.*

(4) Resp. 12 *ad obiect. Vincent.*

(5) 2.^a 2.^{ae} q. 6, a. 5.

(6) *Ad Rom.* IX.

trina: *a)* dari mysterium; *b)* tres esse in una eademque essentia divina Personas subsistentes; *c)* primam Personam esse per se Deum, principium non de principio; *d)* Filium esse Patri consubstantialem; *e)* Spiritum Sanctum esse verum Deum a Patre Filioque procedentem; et *f)* dari missionem Personarum divinarum.

a) Sanctus Epiphanius initio seu proëmio libri *adversus haereses* sic loquitur: «Valde timeo, ut qui moliar opus non vulgare. Et invoco ipsum sanctum Deum, et unigenitum ipsius Filium Iesum Christum, et sanctum ipsius Spiritum.... Adam protoplastus formatus est, non circumcisisus.... Non autem erat idololatra, et *novit Patrem Deum, et Filium, et Spiritum Sanctum*». Theodoretus ⁽¹⁾ sic effatur: «Qui dicit, *audi, Israel, Dominus Deus tuus, Dominus unus est*, et unitatem docet, et Trinitatem significat.»—«Impossibile est—ait s. Thomas ⁽²⁾—per rationem naturalem ad cognitionem Trinitatis divinarum personarum pervenire». «Quod si intellectu capi non potest—concludamus cum d. Augustino ⁽³⁾—fide teneatur, donec illucescat in cordibus ille, qui ait per Prophetam: *nisi credideritis, non intelligetis*».

b) «Unitas enim in Trinitate intelligitur, et Trinitas in unitate cognoscitur» aiebat s. Iustinus ⁽⁴⁾. Sanctus Athanasius *adversus Arianos* ⁽⁵⁾ idem confessus est his verbis: «Qui unum dicit Deum, duo proficitur; eo ipso quod Pater et Filius divinitate sint unum». «Nos unum Deum, non numero, sed natura, profite-

(1) *Serm.* II de princip.

(2) 1.^a, q. 32. a. 1.

(3) Lib. VII *de Trin.* c. ult.

(4) In *Ecthesi*.

(5) Orat. V.

ri: quidquid numero unum dicitur, hoc revera unum non est, neque natura simplex» suffragatur s. Basilius⁽¹⁾. «Adoremus— inquit s. Ambrosius⁽²⁾—Patrem et Filium et Spiritum Sanctum; in Filio Patrem, in Spiritu autem Sancto, aut Patrem et Filium intelligentes: distinguentes antequam coniungamus, et iungentes antequam dividamus, *unitatem in Trinitate venerantes, et Trinitatem in unitate confitentes*». In expositione huius magni mysterii distinguitur s. Augustinus, cuius sunt⁽³⁾ haec verba: *In Patre unitas, in Filio aequalitas, in Spiritu Sancto unitatis aequalitatisque concordia: et tria haec unum omnia propter Patrem, aequalia omnia propter Filium, connexa omnia propter Spiritum Sanctum*.

c) «In sua deitate Pater proprie Pater est» loquitur s. Athanasius⁽⁴⁾. Subscribit s. Fulgentius⁽⁵⁾ dicens: «*Unus est Deus, Deus Pater*, qui solus essentialiter de seipso unum Filium genuit».—Sanctus Gregorius Nazianz. sic se habet⁽⁶⁾: «Proprium eius qui principio caret, nomen est Pater». Audiendus de hoc momento s. Augustinus⁽⁷⁾ dicens: «Pater principium non de principio; Filius principium de principio; sed utrumque simul: non duo, sed unum principium». Nosterque Prudentius sic⁽⁸⁾ cecinit: «Visibilis de fonte Deus, non ipse Deus fons visibilis; cerni potis est, qui nascitur, at non innatus cerni potis est».

d) Constat etiam Verbum esse Deum ex tradi-

(1) *Epist.* 141.

(2) *In Symb. App.* c. V.

(3) *De Doctr. Christ.* I, 5.

(4) *Orat. II contr. Arianos.*

(5) *De fid. ad Petr.*, c. 1.

(6) *Orat.* 36.

(7) *Lib. III contr. Maxim.*, c. 27.

(8) *Apotheos.* seu de divinitate *contr. Nost. haeres.*

tione Patrum. Agmen ducet s. Barnabas in epistola quae eius circumfertur nomine, in qua sic de Verbo loquitur: «Ad extremum docens Israel, atque tam magna prodigia et signa faciens.... tunc palam fecit se esse Filium Dei. Nisi enim venisset in carne, quomodo servati fuisset nos homines?» Et iterum: «Habes interim de maiestate Christi quomodo omnia in illo et per illum facta sunt: cui sit honor, virtus et gloria nunc et in saecula saeculorum». Sanctus Clemens Romanus ⁽¹⁾ subdit: *Unum Deum habemus et unum Christum, et unum Spiritum gratiae infusum in nos.* Dominus Pater,—scribit ⁽²⁾ s. Polycarpus—Dominus noster Iesus Christus, et ipse sempiternus Pontifex, Dei Filius Iesus Christus aedificat nos in fide et veritate». Testimonium s. Athanasii ⁽³⁾ egregium hoc est: «Fidem a maioribus traditam retinent, eam Patres illi scribendo petierunt qui Nicaeae congregati sunt: et ne illos tollerent qui contra eam novi aliquid moliantur, totus fuit *pro Verbi divinitate* confessio, ita ut nec altitudo, nec profunditas, nec persecutio poterit illos separare ab hac fide».

Praesens dogma mirabiliter s. Ambrosius ⁽⁴⁾ corroborat dum in illa Evangelistae verba *In principio erat Verbum*, haec subiungit: «Erat apud Deum, *erat, erat, erat*, ecce quater erat; ubi impium invenit quod non erat? Alibi quoque Ioannes in Epistola sua dicit, quod erat in principio, indefinite tenditur *erat*, quidquid excogitaveris *erat Filius*; omnes autem haereses hoc capite brevi noster piscator exclusit, quod enim erat in principio, non includitur in tem-

(1) I *ad Cor.* n. 20.

(2) *Ad Philip.* n. 9.

(3) *Orat.* I.

(4) Lib. I de fide *ad Gratianum*.

pore, non principio praevenitur; *ergo Arius conticescat*; quod autem erat apud Deum, non commixtione confunditur, sed manentis Verbi apud Patrem solida perfectione distinguitur, *ut Sabellius obmutescat*. Et Deus erat Verbum, non ergo in prolatione sermonis hoc Verbum est, sed in illa coelestis designatione virtutis, *ut confutetur Photinus*; quod vero erat in principio apud Deum sempiternae divinitatis in Patre et Filio insuperabilis unitas edocetur, *ut erubescant Eudoxius et Eunomius*; postremo, cum omnia per ipsum facta dicantur, ipse conditor Novi utique Testamenti et Veteris designatur, *ut Manichaeus locum tentationis habere non possit* ».

c) Spiritum Sanctum non esse nudam Dei efficaciam et accidentem, sed personam per se subsistentem, inter alios docet s. Basilius ⁽¹⁾: «Iam vero, ait, de Spiritu Sancto communes nostrae sententiae cuiusmodi sint expendamus... Spiritus Dei dictus est, spiritus veritatis qui a Patre procedit, spiritus rectus, principalis, Spiritus sanctus, *quae postrema propria est illius ac peculiaris appellatio*... Quapropter et Dominus ut animum, qui putat Deum in loco adorandum, doceat eum incomprehensibilem, et incorporeum esse». Et s. Gregorius Nazianz. non absimili modo de eodem Sancto Spiritu loquitur ⁽²⁾: «Si Spiritus adorandus non est, quomodo me Deum per Baptismum efficit? Si autem adorandus, an non colendus et venerandus? Si porro venerandus; an non Deus? Unum uni cohaeret, ac vero aurea quaedam et salutaris est haec catena».

Spiritum Sanctum esse Patri et Filio consubstan-

(1) *De Spir. Sancto*, c. 9.

(2) *Orat.* 17.

tialem sic propugnat sanctus Cyrillus Alex. ⁽¹⁾: «Spiritus Sanctus in ipso Deo essentialiter est, et inseparabiliter ex eo prodit... hinc enim habes ex Salvatoris substantia Spiritum Sanctum esse, nec alienum ab unius deitatis essentia». «Si ergo mens Christi vocatur, quomodo erit creatura?... Si ergo Spiritu Sancto inhabitante in nobis Deus est qui inhabitat: quomodo Spiritus non erit Deus?» ⁽²⁾

Spiritum Sanctum a Patre Filioque procedere, utque ab uno adaequato principio, probatur 1) ex s. Ambrosio dicente ⁽³⁾: «Spiritus Sanctus, cum procedit a Patre et Filio, non separatur a Patre, non separatur a Filio»; 2) ex s. Augustini verbis ⁽⁴⁾: *Patendum est Patrem et Filium esse principium Spiritus Sancti, non duo principia*; et ex s. Anselmo ita affirmante ⁽⁵⁾: «Sicut non credimus Spiritum Sanctum esse de hoc unde duo sunt Pater et Filius, sed de hoc in quo unum sunt; ita non dicimus duo eius principia, sed unum principium».

f) Sic defendit d. Thomas ⁽⁶⁾ missionem Filii Dei a Patre: «Missio igitur divinae personae convenire potest secundum quod importat ex una parte processionem originis a mittente; et secundum quod importat ex alia parte novum modum existendi in alio, sicut Filius dicitur esse missus a Patre in mundum, secundum quod incepit in mundo esse per carnem assumptam, et tamen ante in mundo erat».

De Spiritus Sancti missione sic se habet Angeli-

(1) Lib. 13 *Thesauri*, c. 1.

(2) *Ibid.* c. 2.

(3) Lib. I *de Spir. Sanct.*, c. 16.

(4) Lib. V *de Trinit.*, c. 4.

(5) *De proces. Spir. Sanct.* Opusc., c. IX.

(6) Q. 43, art. 1.

cus Doctor ⁽¹⁾: «Conveniens fuit, ut etiam invisibiles missiones divinarum personarum secundum aliquas visibiles creaturas manifestarentur. Aliter tamen Filius, et Spiritus Sanctus. Nam Spiritu Sancto in quantum procedit ut amor competit esse sanctificationis huius auctorem; et ideo Filius visibiliter missus est tanquam sanctificationis auctor, sed Spiritus Sanctus tanquam sanctificationis indicium».

LECTIO XIX.

De Creatione Angelorum, Mundi et Hominum.

115. —Deum esse omnium rerum ea usam *efficientem* proclamat s. Augustinus ⁽²⁾ scribens: «Quomodo negare poterimus Deum etiam nunc operari cuncta quae creantur, cum Dominus dicat: *Pater meus usque nunc operatur*». Rationem dat d. Thomas ⁽³⁾: «Oportet, ait, quod ab illo cui nihil est causa essendi, sit omne illud quod quocumque modo est. Deum autem supra ostendimus huiusmodi ens esse, cui nihil sit causa essendi: ab eo igitur est omne quocumque modo est». —Esse Deum causam rerum omnium *exemplarem* propugnat idem Doctor Angelicus ⁽⁴⁾ his verbis: «Manifestum est quod ea quae naturaliter fiunt, determinatas formas consequuntur: haec autem formarum determinatio oportet quod reducatur, sicut in primum principium, in divinam sapientiam, quae ordinem universi excogitavit, qui in rerum distinctio-
ne consistit». —Causam *finalem* omnium creaturarum

(1) *Ibid.* art. 7.

(2) *Epist.* 146.

(3) *Lib. II contr. Gent.* c. XV, n. 1.

(4) *I p. q.* 44, a. 3.

Deum esse idem s. Doctor sic ⁽¹⁾ probat: «Primo agentis, quod est agens tantum, non convenit agere propter acquisitionem alicuius finis; sed intendit solum communicare suam perfectionem, quae est eius bonitas. Et unaquaeque creatura intendit consequi suam perfectionem, quae est similitudo perfectionis et bonitatis divinae. Sic ergo divina bonitas est finis rerum omnium».

§ I.

DE ANGELIS.

116.—«Spiritus autem—ait s. Augustinus ⁽²⁾—Angeli sunt; et cum spiritus sunt, non sunt Angeli; cum vero mittuntur, fiunt Angeli. Angelus enim officii nomen est, non naturae. Quaeris nomen huius naturae, spiritus est; quaeris officium, Angelus est. Ex eo quod est, spiritus est: ex eo quod agit, Angelus est».

I. *De existentia et natura Angelorum.*

a) Idem s. Augustinus, qui modo supradicto nomen Angeli intelligit, sic ⁽³⁾ de Angelorum existentia praedicat: *Esse angelos novimus ex fide... nec inde dubitare fas nobis est.* Sanctus Gregorius Magnus ⁽⁴⁾ dicit: *Esse, testante sacro eloquio, scimus Angelos, Archangelos, Virtutes, Potestates, Principatus, Dominationes, Thronos, Cherubim atque Seraphim.* Concluditque sanctus Bernardus ⁽⁵⁾: «Credimus sane et indubitata fide tenemus divina Angelos praesentia et visione beatos sine fine laetari».

(1) *Ibid.* a. 4.

(2) In Ps. CIII, *serm.* I, n. 15.

(3) In Ps. CII.

(4) Hom. XXXIV in *Evang.*

(5) *Serm.* I in *fest. s. Michaelis.*

b) «Fecit Deus—ait s. Ioannes Chrysostomus ⁽¹⁾—Angelos et Archangelos, ac reliquas *incorporeas substantias*». Concinit s. Gregorius Nyssenus ⁽²⁾, in-
 quiens: «Omnis creatura realis partim in corpoream, partim in incorpoream naturam divisa est; est autem angelica quidem incorporea, altera vero species nos homines sumus». His accedit Eusebius Caesariensis ⁽³⁾, ita loquens: «Cum Deus vellet divitiarum suarum thesauros pluribus impertiri, essetque iamiam omnem rationalem creaturam in lucem producturus, incorporeas ut quasdam atque intellectuales divinas potestates, Angelos atque Archangelos *materiae expertes, et ex omni parte puros spiritus* produxit».

c) «Cum bona voluntate, id est, cum amore casto, quo illi adhaerent, Deus Angelos creavit, simul in eis et condens naturam et largiens gratiam» scripsit s. Augustinus ⁽⁴⁾.

II. *De Angelis custodibus.*

Origenes ⁽⁵⁾ egregium hoc profert testimonium: «Intelligitur esse et alius Pauli Angelus, sicut est Petri; et alius alterius Apostoli; et singulorum per ordinem». Sanctus Athanasius ⁽⁶⁾ sic loquitur: «Angeli quidem sursum, deorsumque commeantes, ministros se praebent». Similia profert s. Basilius ⁽⁷⁾: «Quod autem, inquit, unicuique fidelium adsit Angelus tanquam paedagogus aliquis et pastor, vitam gubernans, nemo contradicat qui Domini verborum meminerit

(1) Lib. I *ad Stag.*

(2) *In Orat. dom.*, 4.

(3) *Demonst. Evang.* lib. IV, c. 10.

(4) *De Civit. Dei*, lib. XIII, c. 9.

(5) *Hom. in Num.*

(6) *Orat. II contr. Arian.*

(7) Lib. III *contr. Eunom.*

dicentis: *Ne contemnatis unum ex iis pusillis, quoniam Angeli eorum semper vident faciem Patris mei qui in coelis est*». Eidem assentit veritati s. Hieronymus ⁽¹⁾ his verbis: «Magna dignitas animarum, ut unaquaeque habeat, ab ortu nativitatis, in custodiam sui angelum delegatum».

III. *De plurimorum angelorum lapsu et poena.*

a) Haec verba sunt Tertulliani ⁽²⁾: «Quomodo de angelis quibusdam, sua sponte corruptis, corruptior gens daemonum evaserit damnata a Deo cum generis auctoribus, et cum eo quem diximus principe, apud Literas sanctas ordine cognoscitur».

b) «Placuit universitatis creatori atque moderatori Deo ut, quoniam non tota multitudo angelorum Deum deserendo perierat, ea quae perierat in perpetua perditione maneret; quae autem cum Deo illa deserente perstiterat, de sua certissima cognita semper futura felicitate secura gauderet» docet s. Augustinus ⁽³⁾; cui accedit s. Fulgentius ⁽⁴⁾ dicens: «Iniqui semper sunt arsuri cum diabolo; iusti autem regnaturi sine fine cum Christo».

IV. *De daemonum cum hominibus commercio.*

Publice ethnicos ita Tertullianus provocabat ⁽⁵⁾: «Edatur hic aliquis sub tribunalibus vestris, quem *daemonem agi constet*: iussus a quolibet christiano loqui spiritus ille, tam *se daemonem confitebitur* de vero, quam alibi deum de falso».

Eusebius Caesariensis ⁽⁶⁾ originem artis magicae

(1) Comm. in Matt. XVIII, 10.

(2) Apologet. XXII.

(3) Enchirid. ad Laurent., 29.

(4) De fid. ad Petr., c. 43.

(5) Apologet., c. 23.

(6) Praepar. Evang. lib. V, cc. 10-11.

aperit, hoc scribens: «Iam vero non alios ab initio maleficae artis magistros quam ipsamet egregia numina fuisse constat. Qui enim isthaec homines aliter nosse potuissent, nisi daemones iis res ipsi suas aperuissent, et quibus quisque vinculis constringantur indicassent?» Ita pariter s. Augustinus⁽¹⁾ commemorat *consultationes, et pacta quaedam significationum, cum daemonibus placita atque faederata, qualia sunt molimina magicarum artium.*

§ II.

DE MUNDO

117.—I. *Deus est causa creatrix rerum omnium.*

«Non est—inquit s. Cyrillus Alex.⁽²⁾—officium artis ex nihilo creaturas producere, sed ineffabilis et creativae virtutis: artis enim est ea quae sunt quasi per subiectam materiam solummodo immutare; creandi vero virtus ipsam rerum substantiam e nihilo ad esse produxit».

II. *Unus Deus est omnium rerum creator; materia vero eiusdem Dei conditoris est opus.*

Sanctus Irenaeus dicit⁽³⁾: «Nos tenemus regulam, unum esse Deum creatorem, qui per Verbum suum condidit mundum ex eo quod non erat». «Regula est autem fidei—inquit Tertullianus⁽⁴⁾—illa scilicet qua creditur unum omnino Deum esse; nec alium praeter mundi conditorem, qui universa de nihilo produxerit, per Verbum suum primo omnium emissum». Et in

(1) *De Doctr. Christ.*, c. XX, n. 30.

(2) *Lib. V, Thesaur.* c. 3.

(3) *Adv. Haer.*, lib. I, c. 19.

(4) *De praescript.*, c. 13.

Apologetico ⁽¹⁾ subdit: «Quod colimus, Deus unus est, qui totam molem istam cum omni instrumento elementorum, corporum, spirituum, verbo quo iussit, ratione qua disposuit, virtute qua potuit *de nihilo* expressit in ornamentum maiestatis suae, unde et graeci nomen mundo *Kosmon* accommodaverunt».

III. *Deus mundum ex nihilo in tempore et cum tempore condidit.*

Dogma hoc capitale christianae religionis testantur Patres cum s. Augustino sic ⁽²⁾ declarante: «Rectissime credimus omnia Deum fecisse de nihilo: quia etiamsi de aliqua materia factus est mundus, eadem ipsa materia de nihilo facta est, ut ordinatissimo Dei munere prima capacitas formarum fieret, ac deinde formarentur quaecunque formata sunt».—Creationem in tempore, iuxta Mosaicam cosmogoniam asserit Episcopus Hypponensis, de natura dierum creationis nil temere pronuntiando, cum ⁽³⁾ dicit: «Qui dies cuiusmodi sint, aut perdifficile nobis, aut etiam impossibile est cogitare, quanto magis dicere».

§ III.

DE HOMINE

118.—Primum hominem immediate a Deo creatum pulchre affirmat *pseudo-Clemens*, sive auctor *Constitutionum App.* ⁽⁴⁾ his verbis: «Finem fabricationis, animantem rationis participem, mundi civem, sapientiae tuae, Deus, moderatione fecisti, cum diceres: *Fa-*

(1) Cap. XVII, n. 74.

(2) *De fid. et symb.* c. 2.

(3) *De Civ. Dei* lib. I, c. 4.

(4) Lib. VII, c. 35.

ciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram. Fecisti, inquam, ut esset homo *Kosmon Kosmos*, id est, ornati ornatus, cuius corpus ex quatuor elementis primis corporalibus fecisti, animam vero ex nihilo, ac sensus quinque ad certamen virtutis dedisti; et mentem ipsius animae, tanquam aurigam sensibus praefecisti».

Deus «pallatium hoc mundi, quasi quoddam convivium—ait s. Gregorius Nyssenus ⁽¹⁾—aut potius quasi splendidum triclinium, instruxit omnibus rebus, quae ad usum, oblectationem et scientiam erant opportuna; ac deinde *ultimo* in illo ita adornatum *induxit creavitque hominem*, quasi qui omnium esset vertex, finis et dominus». «Recte ergo—scribit s. Ambrosius ⁽²⁾—novissimus, quasi totius summa operis, quasi causa mundi, propter quem facta sunt omnia, quasi omnium habitator elementorum: inter feras vivit, cum piscibus natat, super aves volat, conversatur cum angelis; terram inhabitat et coelo militat, fulcat mare, aëre pascitur; cultor soli, viator profundi, piscator in fluctibus, in aëre auceps, in coelo haeres, cohaeres Christi». Sic concludit s. Bernardus ⁽³⁾: *Quid hominis primo deerat, quem misericordia custodiebat, docebat veritas, regebat iustitia, pax fovebat?*

De ratione huius admirabilis creationis Lactantius ⁽⁴⁾ ita disseruit: «Sequitur ut ostendam *cur hominem fecerit Deus*. Sicut mundum propter hominem machinatus est, ita ipsum *propter se*, tanquam divini templi antistitem, spectatorem operum, rerumque coelestium. Solus enim est, qui sentiens capaxque

(1) *De opific. homin.*

(2) *Epist.* 38.

(3) *Serm.* I de *Annunt.*

(4) *De Ira Dei*, c. 14.

rationis intelligere possit Deum, qui eius opera admirari, virtutem potestatemque perspicere.... Ideo sermonem solus accepit, ac linguam cogitationis interpretem, ut enarrare maiestatem Domini sui posset».

119.—Nomine *iustitiae*, in qua conditum fuisse primum hominem unanimiter Patres asserunt cum Ecclesia, intelligunt hi «statum, gratia sanctificante, virtutum omnium suppellectili, scientia, rectitudine et immortalitate integrum et perfectum». In illo statu bonorum istorum aggregatione perfecto conditum positumque esse Adamum ex patristica doctrina eruitur:

a) *De gratia*. Loquitur s. Thomas ⁽¹⁾: «Homo et Angelus aequaliter ordinantur ad gratiam; sed Angelus creatus est in gratia....; ergo et *homo creatus est in gratia*».

b) *De virtutibus*. Haec habet s. Ambrosius ⁽²⁾: «Opertus erat Adam *virtutum velamine* priusquam praevaricaretur».

c) *De scientia*. Idem s. Thomas ⁽³⁾ ait: «Adam scivit naturas omnium animalium, et pari ratione *habuit omnium aliorum scientiam*».

d) *De rectitudine*. Erat Adam, iuxta s. Augustinum ⁽⁴⁾, «pudicitia armatus, temperantia compositus, claritate splendidus».

e) *De immortalitate*. Sanctus Augustinus etiam suffragatur ⁽⁵⁾: «Corpus Adami ante peccatum, et mortale erat, quia poterat mori, et *immortale, quia poterat non mori*: aliud est enim *non posse mori*, sicut

(1) I. p. q. 95, a. 1.

(2) *De Elia et ieiun.* c. 4.

(3) *Ibid.* q. 94, a. 3.

(4) *Serm. ad catechum.*, c. 2.

(5) *De Genes. ad lit.* lib. VII, c. 35.

quasdam naturas inmortales creavit Deus; aliud est autem *posse non mori*, secundum quem modum *primus creatus est homo immortalis*; quod ei praestabatur de ligno vitae, non de constitutione naturae».

120.—Statum iustitiae seu gratiae sanctificantis et felicitatis, in qua primi parentes constituti a Deo sunt, non esse eis debitum constat ex verbis s. Augustini ⁽¹⁾: «Homo ad Dei similitudinem factus est; tamen, quia non est unius eiusdemque substantiae, non est verus filius, et ideo fit *gratia* filius, qui non est natura». Concinit d. Thomas ⁽²⁾ dicens: «Possibile fuit Deo, ut hominem faceret in puris naturalibus».

LECTIO XX.

De Peccato originali.

121.—I. *Primi parentes mandatum Dei transgressi sunt, ac per hanc transgressionem graviter peccarunt.*

«Memento semper—ait s. Hieronymus ⁽³⁾—quod paradisi colonum de possessione sua mulier eiecerit». «Quo te deduxerunt peccata tua, o Adam, ut fugias Deum tuum, quem ante quaerebas?» scripsit s. Ambrosius ⁽⁴⁾. Subscripsit s. Augustinus ⁽⁵⁾ dicens: «Homo factus erat immortalis; *Deus esse voluit*: non perdidit quod homo erat; sed perdidit quod immortalis erat, et de *inobedientiae superbia* contracta est pena naturae».

(1) *Contr. Maximin.* lib. II, c. 15, n. 2.

(2) *Quodlib.* 1, art. 8.

(3) *Epist. ad Nepotianum.*

(4) *De paradiso*, c. 14.

(5) *Sent.* 260.

II. *Peccatum Adae nedum imitatione, sed et realiter transfunditur ad posteros.*

Sanctus Iustinus ⁽¹⁾ sic loquitur: «Ad omnem eum (*Christum*) non ideo venisse pro comperto habemus quod vel baptismi lavatione, vel Spiritus in specie columbae adventu opus ei fuerit, sicuti nec nasci, et circumcidi, et crucifigi propter functionis huiusmodi indigentiam sustinuit; sed *humani generis causa, quod per Adam in mortem*, et fraudem, seductionemque serpentis *conciderat*, ut interim propriam se maligne agentis cuiusque culpam taceam». Origenes ⁽²⁾ addit: «Omnis qui ingreditur hunc mundum, in quadam contaminatione efficitur. Propter quod et Scriptura dicit: *Nemo mundus a sorde, nec si unius diei fuerit vita eius*. Hoc ipso ergo quod in vulva matris est positus, et quod materiam corporis ab origine paterni seminis sumit, in patre et in matre contaminatus dici potest». Sanctus Cyprianus ⁽³⁾ hoc idem expressit loculentissimis his verbis: «Porro autem si gravissimis delictoribus, et in Deum multum ante peccantibus, cum postea crediderint, remissa peccatorum datur, et a Baptismo atque gratia nemo prohibetur; quanto magis prohiberi non debet infans, qui recens natus nihil peccavit, nisi quod secundum Adam carnaliter natus *contagium mortis antiquae* prima nativitate contraxit? qui ad remissam peccatorum accipiendam, hoc ipso facilius accedit, quod illis remittuntur non propria sed aliena peccata». Relatis pluribus Patrum auctoritatibus, sic s. Augustinus alloquitur ⁽⁴⁾ Iulianum: «Nunc et mihi obiice originale peccatum, dissimula

(1) *Dial. cum Triphone.*

(2) *Hom. XII in Levit.*

(3) *Ep. 64 ad Fidum* (apud s. August. lib. I *cont. Iul.* c. 3, n. 6).

(4) *Cap. 4, n. 11.*

ab istis, finge te nescire quid dicant, et sanctae Ecclesiae tot, tantisque doctoribus, qui vita optime gesta debellatisque suorum temporum erroribus, gloriosissime de hoc saeculo antequam vos ebulliretis... securus insulta». Concluditque alio in loco ⁽¹⁾ s. Pater: «Non ego finxi originale peccatum, quod catholica fides credit antiquitus».

III. *Beatissima Virgo Maria, in primo instanti suae conceptionis ab omni originalis culpae labe praeservata est immunis.*

In Actis martyrii s. Andreae, quae a presbyteris Acaiae dicuntur scripta, legitur: «Propterea quod ex immaculata terra creatus fuerat primus homo, necesse erat ut ex *immaculata Virgine* nasceretur perfectus homo». Sanctus Dionysius Alexandrinus vocat Mariam *unam et solam filiam vitae, tabernaculum sanctum non manufactum, servatam incorruptam*, et a pedibus usque ad caput *benedictam*; sanctus Ambrosius ⁽²⁾ eam dicit *Virginem per gratiam ab omni integram labe peccati*; sanctus Proclus ⁽³⁾ eam acclamat *impollutam mulierem*; Andreas Cretensis ⁽⁴⁾ *germen semper viride semperque floridum*, et Paulus Diaconus ⁽⁵⁾ *virgam vitiositatis nodis funditus carentem*, eam appellat.

Huc spectat illa s. Augustini ⁽⁶⁾ regula: «Excepta itaque s. Virgine Maria, de qua, propter honorem Domini, nullam prorsus, cum de peccatis agitur, haberi volo quaestionem; inde enim scimus quod ei plus gratiae collatum fuerit ad vincendum omni ex

(1) *De nupt. et concup.* lib. II, c. 12.

(2) Serm. 22 in ps. CXVIII.

(3) Orat. VII in Matr. Dei.

(4) Orat. II in Deip. Nativ.

(5) Serm. in Deip. Assump.

(6) *De natura et gratia*, c. 36.

parte peccatum, quae concipere ac parere meruit eum quem constat nullum habuisse peccatum». Succinit Sophronius ⁽¹⁾ asserens B. Virginem «ab omni corporis et animae labe peccati fuisse liberam». Sanctus Ioannes Damascenus ⁽²⁾ sic de B. Virgine loquitur: «Ad hunc enim paradisum serpenti aditus non patuit; ipse enim unigenitus Dei Filius, cum Deus esset eiusdemque ac Pater substantiae, ex hac Virgine ac pura terra se ipsum in hominem formavit». Audiatur, demum, doctiss. Paschasius Radbertus negans *carnem Mariae fuisse carnem peccati; siquidem constat eam ab omni originali peccato immunem fuisse* ⁽³⁾.

IV. *Peccati originalis effectus.*

a) Hominem per peccatum originale amisisse iustitiam originalem tradit s. Augustinus ⁽⁴⁾ sic pertrinsgens Pelagium originale peccatum negantem: «Videte, quaeso, quomodo nesciens nitatur evertere medicinalium eloquiorum voces saluberrimas: *Ego dixi, Domine, miserere mei; sana animam meam, quia peccavi tibi.* Quid sanatur si nihil est vulneratum, nihil sauciatum, nihil debilitatum atque vitiatum?»

b) Bonum naturae, quod est inclinatio naturalis ad virtutem, fuisse peccato Adami debilitatum probat s. Thomas ⁽⁵⁾ hoc argumento: «Dicitur Lucae, 10: *Homo descendens a Ierusalem in Ierico*, id est, in defectum peccati, *expoliatur* gratuitis, et vulneratur in naturalibus, ut Beda exponit; ergo peccatum diminuit bonum naturae».

(1) In Epist. in VI Conc. Gener. lecta et approbata, iuxta *Cod. Vatican.*

(2) Hom. II de *Dormit. Mariae.*

(3) De *perpet. virg. B. M. V.*

(4) De *nat. et grat.* c. 19.

(5) Quaest. 85, a. 1.

c) Quatuor vulnera animae inflixisse proto-parentis peccatum propugnat Angelicus Doctor ⁽¹⁾ inquit: «Dicendum quod per iustitiam originalem perfecte ratio continebat inferiores animae vires; et ipsa ratio a Deo perficiebatur, ei subiecta. Haec autem originalis iustitia subtracta est per peccatum primi parentis, sicut iam dictum est: et ideo omnes vires animae remanent quodammodo destitutae proprio ordine, quo naturaliter ordinantur ad virtutem; et ipsa destitutio, vulneratio dicitur naturae. Sunt autem quatuor potentiae animae quae possunt esse subiecta virtutum.... scilicet: ratio, in qua est prudentia; voluntas, in qua iustitia; irascibilis, in qua est fortitudo; concupiscibilis, in qua est temperantia. In quantum ergo ratio destituitur suo ordine ad verum, est vulnus ignorantiae; in quantum vero voluntas destituitur ordine ad bonum, est vulnus malitiae; in quantum vero irascibilis destituitur suo ordine ad arduum, est vulnus infirmitatis; in quantum vero concupiscentia destituitur ordine ad delectabile moderatum ratione, est vulnus concupiscentiae».

V. *Liberum hominis arbitrium per originale peccatum nequaquam extinctum est.*

«Liberi arbitrii nos condidit Deus, nec ad virtutes nec ad vitia necessitate trahimur. Alioquin ubi necessitas, nec corona est» ait s. Hieronymus ⁽²⁾.

Hominis libertatem pulchre exposuit s. Augustinus dum ait ⁽³⁾: *Hanc cantant et in montibus pastores, et in theatris poëtae, et indocti in circulis, et docti in bibliothecis, et magistri in scholis, et antistites in sacratiss locis, et in orbe terrarum genus humanum.*

(1) *Ibid.* a. 3.

(2) Lib. II *contr. Iovinianum*.

(3) Lib. *de duab. aninc.* c. 11 (alias n. 15).

LECTIO XXI.

De Deo Incarnato.

122.—«In causa duorum hominum, quorum per unum venundati sumus sub peccato, per alterum redimimur a peccatis, proprie fidem christianam consistere» expresse habet s. Augustinus ⁽¹⁾.

Necessariam prorsus esse Incarnationem dominicam, ex hypothesi quod voluerit Deus hominem reparare et quidem non nisi condigna atque rigorosa pro peccato satisfactione, probatur auctoritate Patrum Ecclesiae. Divus Ambrosius ⁽²⁾ sic loquitur: *Tantum fuit peccatum nostrum, ut salvari non possemus aliquando, nisi unigenitus Filius Dei moreretur pro nobis.* Accedit s. Augustinus ⁽³⁾ dicens: «Neque per ipsum liberaremur unum Mediatorem Dei et hominum Christum Iesum, nisi esset Deus». Sanctus Cyrillus Alexandr. haec profert ⁽⁴⁾ verba: «Pretium pro universorum peccatis nequaquam sat magnum fuisset, si purus homo tantum extitisset». Nec omittendus s. Leo ⁽⁵⁾, cuius haec sunt: *Nisi esset (Christus) verus Deus, non afferret remedium, et nisi esset homo verus, non praeberet exemplum.*

123.—*Incarnatio*, secundum se spectata, definitur a ss. Fulgentio ⁽⁶⁾ et Leone ⁽⁷⁾, a Gelasio Papa ⁽⁸⁾ et

(1) *De pecc. origin.*, c. 24.

(2) *In Ep. ad Hebr.* c. 9.

(3) *Enchir.* c. 8.

(4) *Lib. de fide ad Reginas.*

(5) *Serm. I. de Nativit. Domini.*

(6) *Lib. de Incarnatione*, c. 4.

(7) *Ibidem.*

(8) *Lib. de duabus naturis.*

aliis communiter Patribus: *Unio Verbi divini substantialis cum humanitate*. Ex hac patristica definitione videtur, quod haec praecipua in Christo perpendere Theologia ss. Patrum habeat: I. naturam divinam; II. naturam humanam; III. unionem utriusque; IV personam divinam; V. munia Redemptoris; VI. cultum ei debitum.

124.—I. Sanctus Ignatius martyr ⁽¹⁾ ait: «Si quis dicat unum esse Deum, et confiteatur Christum Iesum, sed eundem nudum hominem putet, huiusmodi serpens est, fraudem et errorem praedicans, in exitium hominum, et est huiusmodi inops sensu, cognomento Ebion»; et alio in loco ⁽²⁾: «Omnis—inquit—who annuntiat unum solum Deum, et tollit Christi divinitatem, is est diabolus, et hostis omnis iustitiae». Testis pro Christi divinitate venit etiam sanctus Iustinus ⁽³⁾ dicens: «Solum proprie Filium Deo genitum, qui est Verbum ipsius, et primogenitus, et virtus; ac de illius voluntate hominem esse factum». Egregius s. Hippolytus ⁽⁴⁾ scribebat: «Verbum Dei primogenitum in Virginem descendisse, et primogenitum perinde hominem in illius utero formatum; ut primogenitum Verbum Dei cum homine primogenito coniunctum esse monstretur». Subscribit s. Cyprianus ⁽⁵⁾: «Nec huius Dei fieri potest templum qui negat Deum Christum». Denique sic concluditur de divinitate Verbi Incarnati in Athanasia-

(1) Epist. ad Philadelph.

(2) Epist. ad Antiochen.

(3) Apol. II, seu brev.

(4) Apud Theodoretum in Dialogo I.

(5) Epist. ad Iubaianum.

no Symbolo: *Haec est fides catholica, quam nisi quisque fideliter firmiterque crediderit, salvus esse non poterit.*

II. De humana Christi natura ss. Patres ita scribunt:

a) «Si enim—loquitur s. Irenaeus ⁽¹⁾—non accepit ab homine substantiam carnis, neque homo factus est, neque Filius hominis: et si hoc non factus est quod nos eramus, non magnum faciebat quod passus est et sustinuit.... Apostolus autem *ad Galatas* manifeste ait: *Misit Deus Filium suum, factum de muliere*». Accedit s. Athanasius ⁽²⁾ dicens: «Cum revera Dei esset Filius, factus est etiam Filius hominis, et cum unigenitus esset Dei Filius, idem et primogenitus factus est in multis fratribus». Tertullianus celeberrimus est pro hoc momento, nam *quinque* scripsit *Libros adversus Marcionem* ad defendendam veram carnem in Christo; sed praecipue vero ⁽³⁾ sic se habet: «Licuit et Valentino, ex privilegio haeretico, carnem Christi spiritualement comminisci. Quidvis eam fingere potuit, quisquis humanam credere noluit. Quando.... si humana non fuit, nec ex homine, non video ex qua substantia ipse se Christus hominem, et Filium hominis pronuntiaverit».

b) Christus dicitur in Symbolo Athanasiano *perfectus Deus et perfectus homo, ex anima rationali et humana carne subsistens*; et s. Augustinus ⁽⁴⁾ subdit: «Quaero quemadmodum accipias hominem Christum: non utique, sicut quidam haeretici, Verbum Dei et carnem, hoc est, sine anima humana, ut Verbum esset pro anima»; et alibi ⁽⁵⁾ sugillat eos qui dicunt

(1) Lib. III, c. 32.

(2) Epist. *ad Antiochenses*, ex Alex. Synodo.

(3) *De Carne Christi*, c. 15.

(4) Epist. 187 *ad Dardanum*.

(5) Epist. 57 *ad eumd.*

Verbum Dei esse animae pro mente humana, aïens: «Non est autem homo perfectus, si vel anima carni, vel animae ipsi mens humana defuerit».

c) De Christo ait Tertullianus ⁽¹⁾: «Nihil enim passus est, qui non vere est passus». Sanctus Hilarius Pictav. ⁽²⁾ sic loquitur: «Ut absolutissimum nobis humanae humilitatis Christus esset exemplum, omnia quae hominum sunt, et oravit, et passus est»; rursus ⁽³⁾ inquit: «Passus quidem est unigenitus Deus quae homines pati possunt». «*Passus est Iesus*—affir-
mat s. Cyrillus Hieros. ⁽⁴⁾—pro hominibus *vere; non enim apparentia est Crux*, neque opinio redemptio: *vere crucifixus est*».

III. a) *Verbum unitum est hypostatice sanctae humanitati*:—Eam propugnat fidem s. Ignatius ⁽⁵⁾ his verbis: «Singuli viri communiter omnes in gratiam ex nomine convenite in una fide, et in *uno Iesu Christo*, secundum carnem ex genere David filio hominis et filio Dei». Sanctus Ambrosius ⁽⁶⁾ sic se habet: «Cum Deus semper esset aeternus, Incarnationis sacramenta suscepit, non divisus, sed unus; quia utrumque unus et unus in utroque, hoc est, vel divinitate vel corpore: non enim alter ex Patre, alter ex Virgine; sed idem aliter ex Patre, aliter ex Virgine». Accedit s. Cyrillus Alex. ⁽⁷⁾ inquires: «Et Verbum caro factum est: *Factum est sane caro, sed hoc ita, ut Deus tamen esse non destiterit*».

(1) Lib. III *contr. Marcion*, c. 8.

(2) Comm. in *Psalms*, c. 35, n. 7.

(3) Lib. X *de Trinit.*, n. 67.

(4) *Cateches.* XII, n. 4.

(5) Epist. *ad Ephes.*

(6) Lib. *de Incarn.*, c. 5.

(7) Orat. I *ad Reginas*.

b) *Unio Verbi incarnati facta est in unitate personae.*—Probatur ex s. Augustino ⁽¹⁾ sic scribente: «Christus Iesus, Dei Filius, et Deus est et homo: Deus, quia Dei Verbum; homo autem quia *in unitatem personae* accessit Verbo anima rationalis et caro». Confirmatur doctrina s. Thomae ⁽²⁾: «Omne quod factum est—ait—est illud quod factum est, sicut quod factum est homo, est homo.... Si igitur Verbum caro factum est, id est, homo, ut Evangelista testatur, impossibile est quod Verbi Dei et illius hominis sint duae personae, vel duae hypostases, vel duo supposita».

c) *Christus est Filius Dei naturalis, nec ullo modo adoptivus dici potest.*—Celebris est pro hac conclusione s. Hilarius Pictav., qui ⁽³⁾ explicans ista Christi verba, *Pater, clarifica Filium tuum*, ait: «Non solum nomine contestatus est esse se Filium, sed et proprietate, qua dicitur *tuum*. Multi enim nos Filii Dei, sed non talis hic Filius est. *Hic* enim et *verus*, et *proprius* est Filius, origine, non adoptione; veritate, non nuncupatione; nativitate, non creatione». De humana Christi natura loquens Ven. Beda ⁽⁴⁾, dicit: «Ita sibi eam indissociabili coniunctione coniunxisse Dei Filium, ut ipse homo iam assumptus in gloriam, per unitatem personae in unitate, unus sit Filius Dei».

d) *Beatissima Virgo Maria vere et proprie est Mater Dei.*—Verba haec sunt s. Ignatii ⁽⁵⁾: «Deus noster Iesus Christus a Maria in utero gestatus est.... Deus in immortali veraque vita, et ex Maria et ex Deo».

(1) *Enchir.* c. 35.

(2) Lib. IV *contr. Gentes*, c. 34, n. 3.

(3) Lib. III *de Trinit.*

(4) Lib. I *Allegor. in Iob.*

(5) *Epist. ad Ephesios.*

Concinit s. Iustinus ⁽¹⁾ dicens: «Deum, qui genitus est homo per Virginem». Sanctus Basilius ⁽²⁾ vocat B. Virginem *Theotocon*. «Etiam—inquit s. Gregorius Nazianz. ⁽³⁾—a divinitate separat eos, qui Dei genitricem Mariam esse non existimant». Claudique totum s. Ioannes Damascenus ⁽⁴⁾ his verbis: *Si Dei genitrix est ea quae genuit, prorsus Deus quem illa genuit; sed idem homo etiam est omnino: qui enim ex muliere generetur Deus, qui ante saecula extitit, nisi homo fiat?*

e) *Natura divina et natura humana, facta unione, integrae, distinctae et impermixtae remanserunt.*—Sic loquitur de Christo ⁽⁵⁾ Origenes: «Ipse corpore dormiebat, deitate vero concitabat et conturbabat mare, et iterum complacabat». Subdit s. Gregorius Nysenus ⁽⁶⁾: «*Carnis tamen et divinitatis proprietatum incon-fusa permanet contemplatio*». Confirmat eandem doctrinam ⁽⁷⁾ s. Ambrosius, scribens: «Idem Deus, idem homo; per divinitatem Deus, per susceptionem carnis homo Iesus Christus: Dominus maiestatis dicitur crucifixus». Hanc defendit fidem ⁽⁸⁾ contra haereticos s. Augustinus, his verbis: «Quid igitur, haeretice? Cum Christus Deus sit et homo, loquitur ut homo; et calumniaris Deo? Ille in se naturam commendat humanam; tu in illo audes deformare divinam».

IV. Docent etiam ss. Patres quomodo totum illud divinum et ineffabile compositum, quem vocamus

(1) *Dialog. cum Triph.*

(2) Hom. 25 *de hum. Christi generat.*

(3) Ep. 1.^a *ad Cledonium*.

(4) Lib. III, c. 12.

(5) Hom. 6, *in diversa*.

(6) Orat IV *contr. Eunomium*.

(7) Lib. II *de fide* ad Gratianum.

(8) Tract. 78, *in Ioann.*

Christum, Verbum scilicet incarnatum, in concreto considerari queat; et dicunt

1) *Admittendam esse in Christo idiomatum communicationem in concreto, nequaquam vero in abstracto.*—

a) Sanctus Gregorius Nyssenus ⁽¹⁾ dicit: «Propter exactam assumptae carnis assumentisque divinitatis unitatem, mutuo nomina permutantur, ut quod humanum est divino, quod divinum est humano nuncupetur»; et d. Ioannes Damascenus ⁽²⁾ ait: «Unus est Christus, et una ipsius persona sive hypostasis, duas tamen naturas obtinet, divinitatis et humanitatis. Porro, cum ex divinitate naturaliter gloria procedat, utrique communis est, propter hypostasis identitatem. Ex carne vero humilia proficiscuntur, et eadem ambobus communia: quippe unus est et idem, et ad eundem pertinent, tam quae sunt divinitatis, quam quae humanitatis propria». b) Loquitur s. Augustinus ⁽³⁾ de Christo, et inquit: «Cui immortalem dedit, naturam (*humanam*) non abstulit; secundum hanc formam (carnis) non est putandus ubique diffusus; cavendum enim est, ne ita divinitatem adstruamus hominis, ut veritatem carnis auferamus; non est autem consequens, ut quod in Deo est, ita sit ubique, ut Deus».

2) *Animam Christi omnis generis scientiam habuisse.*—Generatim probatur ex s. Augustino ⁽⁴⁾ dicente: «Mox ut Verbum venit in uterum, servata veritate propriae naturae, factum est caro et *perfectus* homo». Probatur praeterea ab enumeratione scientiarum, his argumentis s. Thomae Aquinatis: «Scientia beatorum

(1) Epist. ad Theophil.

(2) De fide Orthod. lib. III, c. 15.

(3) Epist. 187 ad Dardanum.

(4) Lib. de Trinit.

in Dei cognitione consistit; sed ipse plene cognovit Deum, etiam secundum quod homo, iuxta illud Ioann. 8, *Scio eum, et sermonem eius servo...*» ⁽¹⁾ «Sicut in Angelis ponitur duplex cognitio, una scilicet matutina ⁽²⁾, per quam cognoscunt res in Verbo, et alia vespertina, per quam cognoscunt res in propria natura per species sibi inditas, ita praeter scientiam divinam et increatam, est in Christo secundum eius animam scientia beata qua cognoscit Verbum et res in Verbo; et scientia infusa sive indita, per quam cognoscit res in propria natura per species intelligibiles humanae menti proportionatas ⁽³⁾». Christum etiam habuisse, dum erat viator, scientiam acquisitam, quam usu et contemplatione rerum comparavit, probat s. Thomas ⁽⁴⁾ istis Apost. ad Hebr. c. 5 verbis, *Cum esset Filius Dei, didicit ex his, quae passus est obedientiam*, addens: «Glossa ait, *expertus est*. Fuit ergo in Christo aliqua experimentalis scientia, quae est scientia acquisita».

3) *Christum fuisse liberum in actionibus suis, vel etiam in ipsa morte subeunda*.—Occurrit primus s. Cyprianus scribens ⁽⁵⁾: «Voluntarie obedisti Patri, et non te, ut patereris, coegit necessitas». Insignis est locus sancti Hieronymi ⁽⁶⁾, qui loquens de Christo, ait: *Non necessitate, sed voluntate crucem subiit*. Et s. Augustinus ⁽⁷⁾ haec profert: «Neque enim iure cuiusquam po-

(1) Quaest. 9, a. 2.

(2) Vocat s. Thomas *vespertinam* seu secundam, scientiam infusam; scientiam vero Beatorum *matutinam*, seu primam et praepollentiore.

(3) *Ibid.* a. 3.

(4) *Ibid.* a. 4.

(5) *Serm. de pass. Domini*.

(6) *In Isai.* c. 53.

(7) *Lib. IV de Trinit.* c. 13.

testatis exutus est carne, sed ipse se exuit; nam qui posset non mori, si nollet, procul-dubio quia voluit, mortuus est».

4) *Duas esse in Christo naturales operationes et voluntates, indivisas et inconfusas.*—Inquit s. Gregorius Nyssenus ⁽¹⁾: «Alia est humana voluntas (*in Christo*) et alia divina...: qui enim dixit *non mea voluntas*, humanam hoc sermone significavit; addens vero *tua*, ostendit coniunctionem suae deitatis ad Patrem, cuius nulla voluntatis est differentia propter communitatem naturae: nam *Patri* dicens, voluntatem etiam Filii demonstravit». Sanctus vero Ambrosius ⁽²⁾ sub-scribit: «Quod autem Christus ait *non mea voluntas*, sed *tua fiat*, suam ad hominem retulit; Patris, ad divinitatem: voluntas enim hominis, temporalis; voluntas divinitatis, aeterna».

5) *Christum, ne levissimum quidem contraxisse peccatum, immo impeccabilem esse.* —«Defendimus autem, scripsit Tertullianus ⁽³⁾, non carnem peccati evacuatam esse in Christo, sed peccatum carnis; non materiam, sed naturam; nec substantiam, sed culpam, secundum Apostoli auctoritatem: *Evacuavit peccatum in carne*:... Et sic in illa peccatum evacuatum, quod in Christo sine peccato habeatur, quae in homine sine peccato non habebatur». Sanctusque Augustinus ⁽⁴⁾ de Christo loquens, ait: *In cuius non tantum divinitate, sed neque in anima, neque in carne nullum potuit esse peccatum*».

V. a) «Idem *Sacerdos*; idem et *hostia*» exclamat s. Ambrosius ⁽⁵⁾.

(1) Lib. contradict. contr. Apollinarem, act. 10.

(2) Lib. 10 in Luc. n. 59.

(3) De Carn. Christi, c. 16.

(4) Lib. II de pecc. merit. et remiss., c. 13.

(5) De Fide, lib. III, c. 5.

b) «In quantum homo, in tantum *Mediator*; in quantum autem Verbum, non medius, quia aequalis Deo» dicit s. Augustinus ⁽¹⁾.

c) «Multo plura quam debebamus, *Christus pro nobis solvit*; tantoque plura quanto guttulam exiguam pelagus excedit in universum» verba sunt s. Ioannis Chrysostomi ⁽²⁾.

d) «Qui cum Verbum sit Patris, et supra omnes, ex consequenti *solus instaurare poterat universa*, et pro omnibus pati» definit s. Athanasius ⁽³⁾.

e) «Filius hominis *iudicaturus est*, nec tamen ex humana potestate, sed ex ea qua Filius Dei est; et rursum Filius Dei iudicaturus est, nec tamen in ea forma apparens, in qua Deus est aequalis Patri, sed in ea qua Filius hominis est» scribit idem Hypponensis Episcopus ⁽⁴⁾.

VI. Explicans s. Ambrosius ⁽⁵⁾ haec verba Ps. 98: *Adorate scabellum pedum eius, quia sanctum est*, ait: «per scabellum terra intelligitur; per terram autem caro Christi, *quam* hodie quoque in mysteriis *adoramus*, et *quam Apostoli in Domino Iesu adorarunt*». Concluditque d. Ioannes Damascenus ⁽⁶⁾ dicens: «Unus igitur Christus, Deus perfectus et homo perfectus, quem *adoramus cum Patre et Spiritu, unica adoratione cum eius immaculata carne*; neque tamen hoc agentes, creaturae servimus; non enim velut nudam carnem adoramus, sed ut divinitatis coniunctam».

(1) *Conf.* 10, 43.

(2) Hom. XVI in *Epist. ad Rom.*

(3) *De Incarn.* 41.

(4) *De Trinit.* lib. I, c. 13.

(5) Lib. III de *Spir. Sancto*, c. 11.

(6) *De fide orthod.* lib. 3.

LECTIO XXII.

De Iustificatione et Gratia.

125.—*Iustificationis notio atque conditiones.*

a) «Corrumpitur homo exterior—ait s. Augustinus ⁽¹⁾—aut profectu interioris, aut defectu suo. Sed profectu interioris ita corrumpitur, ut totus in melius reformetur, et restituatur in integrum in novissima tuba, ut iam non corrumpatur neque corrumpat. Defectu autem suo in pulchritudines corruptibiliores, id est, poenarum ordinem praecipitatur. Nec miremur quod adhuc pulchritudines nomino: nihil enim est ordinatum, quod non sit pulchrum; et, sicut ait Apostolus, *omnis ordo a Deo est*». Et alio in loco ⁽²⁾ idem s. Pater sic se habet: *Iustificat impium Deus non solum dimittendo quae mala fecit, sed etiam donando charitatem, quae declinat a malo et facit bonum per Spiritum Sanctum.*

b) «Non invite salvus erit, qui fit salvus; sed omnino voluntarie, et libero animi arbitrio contendet ad salutem» subscripsit ⁽³⁾ Clemens Alexandrinus. «Nullus unquam bonum aliquod sine gratia operatus est»—aiebat Origenes ⁽⁴⁾;—«et sine illius adiutorio Deum quaerere et invenire non valemus» ⁽⁵⁾: «gratia etiam ad fidem nobis necessaria est, quippe quia fides est donum Dei» ⁽⁶⁾. Sanctus Cyprianus conditiones essentielles iustificationis existere *gratiam Dei, et fidem*

(1) *De vera Relig.* XLI, 77.

(2) *Contr. Iulian.* II, 168.

(3) *Stromat.* VII.

(4) *Lib. VI contr. Celsum.*

(5) *Ibid.* lib. VII.

(6) *In Ioann.* II.

cum operibus ex parte hominis, praecise affirmat ⁽¹⁾, ostendens in nostro positum arbitrio credere vel non credere, eligere vel respuere, bonum sequi vel illud relinquere; et tamen monet ⁽²⁾ ut *protectionem Dei adversus malum petamus*; dicitque ⁽³⁾: «Quando oramus et petimus, Christi precamur adventum *lucis aeternae gratiam* praebiturum... Qui meminimus et teneamus quid esse accepta gratia coeperimus... per Dei indulgentiam recreati spiritualiter et renati imitemur quod futuri sumus». De b. Petro apostolo loquens sanctus Ioannes Chrysostomus ⁽⁴⁾ ita se habet: «Totum sibi antea adscribit dicens 'Etsi omnes scandalizati fuerint, ego non scandalizabor; etiamsi oportuerit me mori tecum, non te negabo' cum dicere opportuisset *si gratia tua fruar*; contra vero postea sic loquitur: 'Quid nobis attenditis, quasi propria virtute vel pietate fecerimus hunc ambulare?' Magnum hic dogma accipimus, *non sufficere hominis fervorem, nisi superna adsit gratia; itemque nihil nos a superna gratia iuvare, nisi voluntatis studium adsit*».

126.—*Interior gratia vere actualis, in statu praesentis, necessaria agnoscenda est.*

«Haec immutatio hominis—habet Tertullianus ⁽⁵⁾—erit vis divinae gratiae, potentior utique natura, habens in nobis subiacentem sibi liberam arbitrii potestatem». «Hoc diebus ac noctibus postulamus, ut sanctificatio et vivificatio, quae de Dei gratia sumitur, ipsius protectione servetur» addit s. Cyprianus ⁽⁶⁾.

(1) *Testim. adv. Iudd.* III, c. 52.

(2) *Lib. de Orat. Domin.*, 27.

(3) *Ibid.*, 35-36.

(4) *Hom. LXXXII in Math.* n. 4.

(5) *De Anim.*, c. 21.

(6) *Ibid.*, 12.

«Quod si homo—subsequitur s. Hieronymus ⁽¹⁾—proprio crediderit cogitatu, et absque gratia Spiritus Sancti invenire se aestimaverit veritatem, quasi aurum sordidum, animalis hominis appellatione signatur».

Auctor *Recognitionum* de infidelibus ita scribit ⁽²⁾: «Desiderium ergo audiendi verbi Dei, et voluntatem eius quaerendi ex Deo habent: et hoc est initium doni Dei, quod gentibus datur; ut possint per hoc doctrinam recipere veritatis.... Salus in eo est, ut voluntatem eius, cuius amorem et desiderium Deo largiente conceperis, facias». Ipsemet, fortasse in hac re suspectus, Cassianus sic ⁽³⁾ se exhibet: «Aequum est, ut de agnitione illius ipsi credamus, cuius scilicet totum est, quod de eo credimus; quia agnosci utique Deus ab homine non potuit, nisi agnitionem sui ipse tribuisset»; subditque ⁽⁴⁾: «Hic quoque (*Apostolus ad Phil.*) et initium conversionis ac fidei nostrae ac passionum tolerantiam donari nobis a Domino declaravit».

Pelagianorum doctrinam affirmantem, hominem ex solo libero arbitrio, nulla Dei gratia adiutum, nec Spiritus Sancti dono perfusum, posse facere divina mandata, execratur d. Augustinus, qui ita Iulianum ⁽⁵⁾ arguit: «Non est verum quod dicis: haec imperat Deus, quae fieri possunt. Sed ipse dedit, ut faciant, eis qui facere possunt, et faciunt; et eos, qui non possunt, imperando admonet a se poscere, ut possint». «Praedestinatio Dei, quae in bono est, gratiae est praepa-

(1) *In Galat.*, V, 17.

(2) *Lib. IV*, 4-5.

(3) *Incarn.* IV, 4.

(4) *Coll.* III, 15.

(5) *Lib. III Oper. imperf.*, n. 116.

ratio; gratia vero est ipsius praedestinationis effectus ⁽¹⁾ ».

127.—*Gratiae interiori, in statu naturae lapsae, saepe resistitur.*

Scribit s. Iustinus ⁽²⁾: Quoniam vero qui generati sunt (haec natura est) vitium et virtutem accipere possunt, neque enim quidquam eorum dignum laude esset nisi illi utramque in partem flectere, et quasi convertere se possent ». Convenit s. Irenaeus ⁽³⁾ dicens: « Homo rationalis est, et secundum hoc similis Deo, liber in arbitrio factus, et suae potestati: ipse sibi causa est ut aliquando frumentum, aliquando palea fiat ».

Doctrina praeterea Clementis Alex. ⁽⁴⁾ circa libertatem hominis haec est: « Neque vituperationes, neque honores, neque supplicia iusta sunt, si anima non habet liberam potestatem ». Demum, s. Augustinus sic ⁽⁵⁾ se expressit: « Peccatores huius saeculi felicitate falsa seducuntur: cor eorum congelascit adversus Deum et fit durum adversus imbrem gratiae ipsius, ne fructum ferat ».

128.—*Iustorum nemini, urgente divinorum praeceptorum observantia, deest gratia qua possibilia fiant.*

Iisdem fere verbis ut postea Tridentinum Conc. hoc tradit s. Augustinus ⁽⁶⁾: « Deus, cum per mediatorem Dei et hominum, hominem Iesum Christum, spi-

(1) *De praedest.* c. X, n. 10.

(2) *Apolog.* I.

(3) *Lib. IV*, c. 9.

(4) *Lib. II Stromat.*

(5) *Enarrat. in Ps. 124.*

(6) *Lib. I, de nat. et grat., c. 2.*

ritualiter sanat aegrum vel vivificat mortuum, id est, iustificat impium; et eum ad perfectam sanitatem, hoc est, ad perfectam vitam iustitiamque perdu-xerit: non deserit si non deseratur, ut pie semper iusteque vivatur». Et alibi ⁽¹⁾: «Te ex fide viventem negliget, deseret, dimittet? Imo vero et hic fovet, et hic necessaria subministrat... *nusquam tibi deest*. Tu illi noli deesse: tu tibi noli deesse». Rursus ⁽²⁾: «Ne timeas, non deerit in tentationibus ille in quem credidisti».

129.—*Gratia sufficiens christianis omnibus datur, etiamque ipsis infidelibus.*

a) Haec dicit s. Augustinus: «Deus impossibilia non iubet, sed iubendo admonet et facere quod possis, et petere quod non possis» ⁽³⁾. Et iterum: «Ne dicas, non possum tenere, et portare, et frenare carnem meam; adiuvaris ut possis» ⁽⁴⁾. «Iuste nobis instat praecepto, qui praecurrit auxilio» subsequitur sanctus Leo Magnus ⁽⁵⁾.

b) Peccatores nondum indurati gratia sufficiente frequentissime donantur, iuxta illud praefati s. Augustini ⁽⁶⁾: «In potestate hominis est mutare voluntatem in melius; sed ea potestas nulla est, nisi a Deo detur». Cui consona sunt haec ipsiusmet doctoris verba ⁽⁷⁾: «Si nolis curari vulnus tuum (*peccator*) admonet te Deus ut cureris; et aversum revocat, et re-fugientem quodammodo ad se redire compellit, et

(1) *Enarr.* in Ps. 39, n. 27.

(2) *Lib. de Pastorib.*, c. 5.

(3) *De Grat. et libero arbitrio*, c. 4.

(4) *In Ps. XL.*

(5) *Serm. XVI de Passione.*

(6) *Lib. I Retract.*, c. 22.

(7) *Serm. II in Ps. LVIII.*

attrahit; in omnibus implet quod dictum est: *Misericordia eius praeveniet me*».

c) Sed et obturatis poenitus non desunt gratiae sufficientes. Ait s. Prosper ⁽¹⁾: «Nemini Deus correctionis viam adimit, nec quemquam boni possibilitate dispoliat»; et s. Thomas ⁽²⁾: «Dicere quod aliquod peccatum sit in hac vita, de quo quis poenitere non possit, erroneum est: 1. Quidem, quia per hoc tolleretur libertas arbitrii; 2. Quia per hoc derogaretur virtuti gratiae, per quam moveri potest cor cuiuscumque peccatoris ad poenitentiam».

d) Sed et infidelibus datur gratia sufficiens, secundum placita Ecclesiae Doctorum. Ait enim s. Ambrosius ⁽³⁾: «Mysticus Sol ille iustitiae omnibus ortus est, omnibus passus est, et omnibus resurrexit. Ideo autem passus est, ut tolleret peccatum mundi. Si quis autem non credit in Christum, generali beneficio ipse se fraudat: ut si quis, clausis fenestris, radios solis excludat, non ideo sol non ortus est omnibus, quia calore eius se ipse fraudavit; sed quod solis est, praerogativam suam servat: quod imprudentis est, communis a se gratiam lucis excludit. Super omnes pluvia est, et hoc divinae misericordiae deputatur: quia pluit super iustos et iniustos». «Quomodo homo positus in sole caecus, praesens est illi sol, sed ipse soli absens est; sic omnis stultus, omnis iniquus, omnis impius caecus est corde: praesens est sapientia; sed cum caeco praesens est, oculis eius absens est» discurrit s. Augustinus ⁽⁴⁾.

(1) Resp. 15 *ad obiect. Vincent.*

(2) 3.^a p., q. 86, a. 1.

(3) Serm. 8 *in Ps. CXVIII.*

(4) Tract. II *in Ioannem.*

130.—*In iustificatione impii peccata vere remittuntur ac prorsus delentur.*

Testatur hoc dogma s. Ioannes Chrysostomus ⁽¹⁾ dicens: «Cordis compunctio, sicut ignis, omne animae vitium perurit, et adimit, et quantacumque in ea repererit mala abstergit universa, et penitus delet». Confirmat s. Augustinus ⁽²⁾ fidem hanc, cum scribit: «Intelligamus.... nihil mortem Christi crucifixi, nisi remissionis peccati similitudinem; et quemadmodum in illo vera mors facta est, sic in nobis vera remissio peccatorum».

LECTIO XXIII.

De Sacramentis in genere, et in particulari.

§ I.

DE SACRAMENTIS IN GENERE

131.—*a)* «Sacramentum est invisibilis gratiae visibilis forma» vel «Sacrae rei signum» iuxta s. Augustinum ⁽³⁾; nam «si sacramenta quandam similitudinem earum rerum, quarum sacramenta sunt, non haberent, omnino sacramenta non essent» ⁽⁴⁾. «Sacramentum proprie dicitur id, quod ita est signum gratiae Dei et invisibilis gratiae forma, ut ipsius imaginem gerat et causa existat» habet Petrus Lombardus ⁽⁵⁾.

In recta sacramenti definitione, notat s. Bonaven-

(1) Lib. II de *compunct. cord.*

(2) *Enchirid.* c. 52.

(3) *Doct. Christ.* II, 1; De *Civit Dei*, X, 4.

(4) Idem Ep. 98 (al 23) *ad Bon.*

(5) *Sent.* IV, dist. 1.

tura ⁽¹⁾ quod «tria tanguntur, quae sunt de ratione sacramenti stricte et proprie sumpti. Primum est naturalis similitudo, ex qua habet aptitudinem significandi; secundum est actualis institutio, ex qua habet ordinem determinatum respectu huius significati; tertium est spiritualis sanctificatio, ex qua habet virtutem efficiendi illud significatum».

b) Sacramenta veram gratiam, quam significant, conferre ex opere operato affirmat s. Optatus Milevitanus ⁽²⁾ scribens: «Cum ergo videatis, omnes qui baptizant operarios esse, non dominos, et sacramenta per se esse sancta, non per homines, quod vobis tantum vindicatis? quid est, quod Deum excludere a muneribus suis contenditis? Concedite Deo, praestare quae sua sunt»; et s. Ioannes Chrys.: «Quando igitur sacerdotem tibi praebentem vides, ne putes sacerdotem hoc facere; sed Christi manum esse quae extenditur... Nam cum Deus solum regenerat, id Dei solius donum est» ⁽³⁾.—In ministro proinde ut valeat sacramentum non requiri sanctitatem tenet s. Augustinus, dicens ⁽⁴⁾: «Mementote, sacramentis Dei nihil obesse mores malorum hominum, quod illa vel non sint, vel minus sancta sint»; cui subscribit laudatus sanctus Bonaventura ⁽⁵⁾: «Securitas salutis—ait—id exigit, ut res sic fiat ut in dubium non cadat; et nullus est qui certus sit de bonitate et credulitate dispensatoris, et idem ipse non est certus de se, utrum odio vel amore dignus sit: ideo si sacramenta tantum dispensari possent a bonis, nullus esset certus de sus-

(1) Comp. *Theol. cerit.* IV, 2.

(2) *Schism. Donat.* V, 4.

(3) Hom. L in *Math.*, 3.

(4) *Contr. Petilianum*, lib. I, c. 47.

(5) *Breviloq.* p. VI, c. 5.

ceptione sacramenti, et sic oporteret semper iterari, et sic malitia unius praeiudicaret alienae saluti».

c) Septem esse novae Legis sacramenta nominatim tradit, numerique rationem quodammodo illustrat s. Thomas ⁽¹⁾ his verbis: «Quidam vero accipiunt numerum sacramentorum per quamdam adaptationem ad virtutes, et ad defectus culparum et poenalitatum, dicentes quod fidei respondet *Baptismus*, et ordinatur contra culpam originalem; spei *Extrema Unctio*, et ordinatur contra culpam venialem; caritati *Eucharistia*, et ordinatur contra poenalitatem malitiae; prudentiae *Ordo*, et ordinatur contra ignorantiam; iustitiae *Poenitentia*, et ordinatur contra peccatum mortale; temperantiae *Matrimonium*, et ordinatur contra concupiscentiam; fortitudini *Confirmatio*, et ordinatur contra infirmitatem».

d) «Detrahe verbum, inquit s. Augustinus ⁽²⁾, et quid est aqua nisi aqua? accedit verbum ad elementum, et fit sacramentum».—Ad valorem sacramenti, praeter materiam et formam, *requiritur* in ministro conficiente sacramentum, ex Divo Thoma ⁽³⁾, *intentio qua se subiiciat principali agenti, id est, qua intendat facere quod instituit Christus, quodque intendit facere Ecclesia*».

e) «Morbi possunt variari, expelli et iterum introduci, gradus autem Ecclesiae debent esse firmi et solidi et inconfusi; hinc est, quod sacramenta, quae respiciunt morbos iterabiles, habent effectus transeuntes, ac per hoc iterabiles ratione novae causae. Sacramenta vero illa, quae respiciunt gradus hierar-

(1) 3.^a p., q. 65, a. 1.

(2) Tract. 80 in *Ioannem*.

(3) 3.^a p., q. 64, a. 8.

chicos et status fidei determinatos, necesse est quod, praeter effectus remediantes, aliquos effectus tribuant permanentes, ad graduum et statuum Ecclesiae distinctionem fixam et stabilem... Postremo, quoniam triplex est status fidei, secundum quem habet fieri distinctio in populo christiano et in acie christianae hierarchiae, scilicet, status fidei genitae, roboratae et multiplicatae, secundum primum fit distinctio fidelium ab incredulis; per secundum fit distinctio fortium ab infirmis et debilibus; secundum tertium fit distinctio clericorum a laicis. Hinc est, quod illa sacramenta, quae respiciunt triplicem fidei statum praedictum, *characteres imprimunt*, per quos indelebiter impressos semper distinguunt, ac per hoc nunquam iterari possunt»; sic pulchre s. Bonaventura ⁽¹⁾ disserit de sacramentis characterem imprimentibus.

§ II.

DE BAPTISMO.

132.—*a)* «Quid est Baptismus Christi? Lavacrum aquae in verbo»: definitio haec est s. Augustini ⁽²⁾. Sanctus Thomas ⁽³⁾, sic eum definit cum Magistro Sentent. ⁽⁴⁾: «Baptismus est ablutio corporis exterior, facta sub forma praescripta verborum»; et subdit: «Res autem et sacramentum est character baptismalis, qui est res significata per exteriorem abluitionem; et est signum sacramentale interioris iustificationis, quae est res tantum huius sacramenti, scilicet, significata et non significans».

(1) *Breviloq.* p. VI, c. 6.

(2) Tract. 15 in Ioann.

(3) *Ibid.* q. 66, a. 1.

(4) In III, d. 4.

Baptismus triplex est, nempe, Fluminis, Flaminis et Sanguinis; probaturque ex eodem s. Thoma, cuius sunt haec verba ⁽¹⁾: «Dicendum quod Baptismus aquae efficaciam habet a passione Christi (cui aliquis configuratur per Baptismum) et ulterius sicut a prima causa a Spiritu Sancto. Licet autem effectus dependeat a prima causa, causa tamen superexcedit effectum, nec dependet ab effectu: et ideo praeter Baptismum aquae, potest aliquis consequi sacramenti effectum ex passione Christi, in quantum quis ei conformatur, pro Christo patiendo, unde dicitur Apocalypsis 7: *Hi sunt qui venerunt ex magna tribulatione, et laverunt stolas suas et dealbaverunt eas in sanguine Agni*. Eadem etiam ratione aliquis per virtutem Spiritus Sancti consequitur effectum Baptismi non solum sine *Baptismo aquae*, sed etiam sine *Baptismo sanguinis*; in quantum, scilicet, alicuius cor per Spiritum Sanctum movetur ad credendum et diligendum Deum, et poenitendum de peccatis; unde etiam dicitur *Baptismus poenitentiae*. Et de hoc dicitur Isaiae 4: *Si abluerit Dominus sordes filiarum Sion, sanguinem Ierusalem laverit de medio eius, in spiritu iudicii, et spiritu ardoris*. Sic igitur utrumque aliorum baptismatum nominatur Baptismus, in quantum supplet vicem Baptismi aquae».

b) «*Aqua assumitur in sacramento Baptismi, ad usum ablutionis corporalis, per quam significatur interior ablutio peccatorum; ablutio autem fieri potest per aquam, non solum per modum immersionis, sed etiam per modum aspersionis, vel effusionis*» ait idem sanctus Doctor ⁽²⁾.—De forma huius sacramenti sic

(1) *Ibid.* a. 11.

(2) *Ibid.* a. 7.

Patres loquuntur. Sanctus Iustinus ⁽¹⁾: «In nomine rerum creatarum Parentis et Domini Dei, et Salvatoris Iesu Christi, et Spiritus Sancti, aqua tincti lavantur». Tertullianus ⁽²⁾: «Lex tingendi imposita est et forma praescripta: Ite, docete omnes nationes, tingentes eas in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti». Origenes ⁽³⁾: «Cur Apostolus hoc nomen Christi assumpsit, dicens *Quicumque in Christo baptizati sumus*, cum utique non habeatur legitimum Baptisma, nisi sub nomine Trinitatis?» et s. Basilius ⁽⁴⁾: «Neminem, inquit, ad errorem impellat illud Apostoli... neque ad id putet nominum nomenclaturam non esse necesse observari; oportet enim immobilem manere traditionem in vivifica gratia datam, quare addere quid, aut subtrahere palam, est lapsus a vita aeterna».

c) Tertullianus ait ⁽⁵⁾ de ministro Baptismi: «Superest ad concludendum materiolum de observatione quoque dandi et accipiendi Baptismum commonefacere; dandi quidem habet ius summus sacerdos, qui est episcopus, dehinc presbyteri». Diaconum ex commissione posse baptizare solemniter, probat sanctus Thomas ⁽⁶⁾ ex Gelasio papa ⁽⁷⁾ dicente: «Absque episcopo, vel presbytero baptizare non audeant, nisi praedictis ordinibus fortasse longius constitutis, necessitas extrema compellat». — «Baptizare, si necessitas cogat, scimus etiam licere laicis» dicit s. Hieronymus ⁽⁸⁾; et Urbanus papa ⁽⁹⁾ ita de hac re loquitur:

(1) *Apolog.* II.

(2) *De Bapt.*, c. 17.

(3) In cap. VI *Ep. ad Rom.*

(4) *De Spir. Sancto*, c. 12.

(5) *Ibid.*, cap. 17.

(6) 3.^a p. q. 67, a. 1.

(7) In Decr. 3, dist. *Diaconos propriam*.

(8) *Contr. Lucifer*.

(9) In *Decreto* 30, q. 3.

«Super quibus consuluit nos tua dilectio, hoc videtur nobis hac sententia respondendum, ut Baptismus sit si, instante necessitate, femina puerum in nomine sanctae Trinitatis baptizaverit».

d) Ex Patrum doctrina habemus baptizandos esse parvulos. Auctor libri *Eccl. Hierarchiae* ⁽¹⁾ ait: «Divini nostri duces (*Apostoli*) probaverunt infantes recipi ad Baptismum». Succinit Origenes ⁽²⁾: «Ecclesia—inquit—ab Apostolis traditionem accepit etiam parvulis dare Baptismum».—In huius veritatis testimonium venit etiam s. Augustinus ⁽³⁾ his verbis: «Consuetudo matris Ecclesiae de baptizandis parvulis nequaquam spernenda est, nec ullo modo superflua deputanda, nec omnino credenda nisi Apostolica esset traditio».

e) Effectus Baptismi, iuxta Patres: 1) Tertullianus ⁽⁴⁾ sic loquitur: «Felix sacramentum aquae nostrae, qua abluti delictis pristinae caecitatis in vitam aeternam liberamur». Sanctus Ioannes Chrys. ⁽⁵⁾ sic se habet: «In aqua Baptismi tamquam in sepulcro caput immergentibus, vetus homo sepelitur, emergentibus inde novus resurgit». Expressius s. Hieronymus ⁽⁶⁾ affirmat per Baptismum remitti omnem culpam, et poenam, his verbis: «Omnia scorta, et publicae collusionis sordes, impietas in Deum, parricidium, et incestus in parentes, atque in extraordinarias voluptates utriusque sexus, mutata natura, Christi fonte purgantur»; cui concinit s. Augustinus ⁽⁷⁾ ita lo-

(1) Cap. ult.

(2) Lib. V in cap. 6 *Epist. ad Rom.*

(3) Lib. X *de Gen.*, c. 23.

(4) *Ibid.* c. 1.

(5) *Hom.* 24.

(6) *Epist.* 83 *ad Oceanum.*

(7) Lib. I *ad Bonif.*, c. 13.

quens: «Dicimus Baptismum dare omnium indulgentiam peccatorum, et auferre crimina, non radere».

2) «Si continuo post Baptismum—ait s. Augustinus ⁽¹⁾—consequatur ex hac vita migratio, non erit omnino quod obnoxium hominem teneat, solutis omnibus, quae tenebant». Ratio d. Thomae ⁽²⁾ est, «quia homo per Baptismum incorporatur Christo».

3) «Ad hoc Baptismus valet, ut baptizati Christo incorporentur, ut membra eius: a capite autem Christo in omnia membra eius gratiae et virtutis plenitudo derivatur....; unde manifestum est, quod per Baptismum aliquis consequitur gratiam et virtutes» ait sanctus Thomas ⁽³⁾.

4) Venerabilis Beda ponderans verba ista, Lucae 4, *Iesu baptizato, apertum est coelum*, dicit: «Virtus hic Baptismatis ostenditur, de quo quisque cum egreditur, regni coelestis ei ianua aperitur».

5) De *charactere*, altero Baptismi effectu, haec est sententia ss. Patrum: «Signaculum autem Dei est—ait s. Hieronymus ⁽⁴⁾—ut quomodo primus homo conditus est ad imaginem et similitudinem Dei, sic in secunda regeneratione quicumque Spiritum Sanctum fuerit consequutus, signetur ab eo, et figuram conditoris accipiat». De hoc sacramento non reiterando constat per Tertullianum ⁽⁵⁾: *Denuo ablui non licet*; cui consona sunt haec s. Optati ⁽⁶⁾ verba: «Qui semel (Ioan. XIII, 10) dixit, prohibuit iterum fieri; et de re locutus est, non de persona; nam si esset

(1) Lib. II *de pecc. merit. et remis.*, c. 28.

(2) *Ibid.* q. 69, a. 2.

(3) *Ibid.* a. 4.

(4) In *Epis. ad Ephes.*, I, 13.

(5) *De pudic.*, c. 16.

(6) De *Schism. Donat.*, V, 3.

distantia, diceret: qui semel bene lotus fuerit; sed dum non addidit verbum, *bene*, indicat quia quidquid in Trinitate factum fuerit, bene est».

§ III.

DE CONFIRMATIONE

133.—*a*) Sacramentum Confirmationis appellatum est a ss. Patribus *Confirmatio* ⁽¹⁾, *perfectio* ⁽²⁾, *consummatio* ⁽³⁾, *signaculum dominicum* ⁽⁴⁾, *signaculum spirituale* ⁽⁵⁾, *signaculum frontium* ⁽⁶⁾, *signaculum vitae aeternae* ⁽⁷⁾, *sacramentum Spiritus* ⁽⁸⁾, et *Sacramentum chrismatis* ⁽⁶⁾. Sanctus Cyprianus scribit: «Ungi quoque necesse est eum qui baptizatus est, ut accepto chrismate, id est unctione, esse unctus Dei, et habere gratiam Dei in se possit».

b) Manuum impositio una cum unctione sunt materia essentialis et adaequata remota sacramenti Confirmationis, iuxta ss. Patrum effata. Ait enim ipse sanctus Cyprianus ⁽¹⁰⁾: «Tantummodo quod deerat, id a Petro et Ioanne factum est, ut oratione pro eis (*baptizatis*) habita, et manu imposita, invocaretur et infunderetur super eos Spiritus Sanctus; quod nunc quoque apud nos geritur, ut qui in Ecclesia baptizantur, praepositis Ecclesiae offerantur, et per nos-

(1) S. Ambr. *de init.*, c. 7.

(2) Idem *Sacramental.* III, 2.

(3) S. Cyprian. *Epist. ad Iub.* 73.

(4) *Ibid.*

(5) S. Ambr. *ibid.*, n. 1.

(6) Tertul. *adv. Marcion.* III, 22.

(7) S. Leo M. *Serm.* XXIV, 6.

(8) Tertul. *de praesc.*, 36.

(9) S. August. *contr. lit. Pet.*, II, n. 104.

(10) *Epist.* 73.

tram orationem et *manus impositionem* Spiritum Sanctum consequantur, et *signaculo Dominico* consummentur». Concinit s. Ioannes Chrysostomus ⁽¹⁾: «Hoc nunc facere Episcopos, quod Apostoli manuum impositione et oratione super neophytos faciebant». Idem tradit s. Augustinus ⁽²⁾ his verbis: «Neque enim aliquis discipulorum eius dedit Spiritum Sanctum: orabant quippe ut veniret in eos quibus manum imponebant; non ipsi eum dabant: quem morem in suis praepositis etiam nunc servat Ecclesia». Sanctus Pacianus Barcinonensis ⁽³⁾ inquit: «Lavacro peccata purgantur, *chrismate* Spiritus Sanctus superfunditur». Eis sese adiungit s. Isidorus Hispalensis ⁽⁴⁾ dicens: «Post Baptismum, per episcopos datur Spiritus Sanctus cum manuum impositione».

c) De forma Confirmationis haec inveniuntur apud sanctos Patres: «Non abnuo hanc esse ecclesiarum consuetudinem.... ut episcopus ad invocationem Spiritus Sancti manum impositurus excurrat» ait s. Hieronymus ⁽⁵⁾; et praecitatus s. Isidorus ⁽⁶⁾ de hoc momento scribit: «Manus impositio ideo fit, ut per benedictionem *advocatus invitetur* Spiritus Sanctus».

d) Ministrum ordinarium huius Sacramenti Episcopum esse sic docet s. Ioannes Chrysostomus ⁽⁷⁾ explicans illud s. Scripturae *Cum audissent Apostoli, quod recepisset Samaria* etc.: «Mea sententia hic Philippus unus e septem erat, secundus a Stephano, ideo et baptizans Spiritum Sanctum non dabat, neque

(1) In *Act.* c. 8.

(2) *Lib. XV de Trinit.*, c. 26.

(3) *Serm. ad Fideles et Cathechum. de Baptismo.*

(4) *De Officiis*, lib. II, c. 26.

(5) *Dial. adversus Luciferianos.*

(6) *Originum* lib. VI.

(7) *Homil. 18 in Acta.*

enim facultatem habebat, hoc enim donum solorum Apostolorum erat; nam virtutem quidem acceperant faciendi signa, non autem dandi aliis Spiritum Sanctum. Igitur hoc erat Apostolis singulare: unde et praecipuos et non alios videmus hoc facere». «Quem morem—subdit s. Augustinus ⁽¹⁾—in suis praepositis etiamnum servat Ecclesia». Et concludit Ven. Beda ⁽²⁾: «Hoc enim solis pontificibus debetur, nam presbyteri sive extra episcopum, seu praesente episcopo baptizent,... non tamen eis licet frontem ex eodem oleo signare, quod solis debetur episcopis».

e) Simplicem sacerdotem ex dispensatione posse administrare Sacramentum Confirmationis probatur ex auctoritate s. Gregorii Magni, qui ⁽³⁾ hanc chrismationem presbyteris quibusdam permisit his verbis: «Pervenit quoque ad nos quosdam scandalizatos fuisse, quod presbyteros chrismate tingere in fronte eos qui baptizati sunt, prohibuimus.... Ubi episcopi desunt, ut presbyteri etiam in frontibus baptizatos chrismate tingere debeant concedimus».

f) De effectibus Confirmationis ita sentiunt sancti Ecclesiae Patres: «Confirmatio *augmentum* praestat *ad gratiam*, aiebat s. Hilarius Arelatensis ⁽⁵⁾. «Huius chrismatis dono accepto—scribit s. Cyrillus Hieros. ⁽⁵⁾—merito appellamini christiani, veram efficietes appellationem in ipsa regeneratione: ante enim quam haec gratia vobis donata esset, non eratis proprie digni eo nomine, sed pergentes eo usque progressi estis, ut efficeremini christiani». Ipsemet

(1) *De Trinitate*, lib. XV, c. 26.

(2) In cap. VIII *Actt. Apostt.*

(3) Epist. 27, lib. III *ad Ianuarium*.

(4) Homil. *de Pentecoste*.

(5) Catech. III *Mystag.*

sanctus Pater ⁽¹⁾ de altero effectu inquit: «Det nobis Deus Spiritus Sancti signaculum *indelebile* in sempiternum»; s. Leo Magnus ⁽²⁾ vocat Confirmationem *signaculum vitae aeternae*; denique s. Augustinus ⁽³⁾ ait: «Signatus es regio *charactere*; coepisti consequi annonomam de mensa Regis tui».

§ IV.

DE EUCHARISTIA

134.—*a*) Eucharistiam vocat pseudo-Dionysius ⁽⁴⁾ *Sacramentum Sacramentorum*; s. Ignatius ⁽⁵⁾ *Pharmacum immortalitatis*; Tertullianus ⁽⁶⁾ *Sanctum* per antonomasiam; s. Hippolytus ⁽⁷⁾ *Mysterium Christi*; s. Cyprianus ⁽⁸⁾ *Sanctum Domini corpus*, et s. Augustinus ⁽⁹⁾ *Sacramentum altaris*. Sanctus Thomas docet ⁽¹⁰⁾ tribus potissimum nominibus Sacramentum Eucharistiae celebrari, iuxta triplicem considerationem: «Dicendum—inquit—quod hoc Sacramentum habet triplicem significationem: Unam quidem respectu praeteriti, in quantum scilicet est commemorativum Dominae Passionis, quae fuit verum sacrificium, et secundum hoc nominatur *Sacrificium*. Aliam autem significationem habet respectu rei praesentis, scilicet eccle-

(1) Catech. I.

(2) Serm. 1V *de Nativitate*.

(3) Lib. *de Catacl.*, c. 1.

(4) Libr. *de Ecclesia et Hierarchia*.

(5) Epist. *ad Ephesios*.

(6) *De Spectaculis*, c. 25.

(7) *De Charism.*, c. 19.

(8) *Epist.* 10.

(9) *De Civit. Dei*, lib. X, c. 6.

(10) P. III, q. 73, art. 4.

siasticae unitatis, cui homines aggregantur per hoc Sacramentum, et secundum hoc nominatur *Communio*, vel *Synaxis*.... Tertiam significationem habet respectu futuri, in quantum scilicet hoc Sacramentum est praefigurativum fruitionis Dei, quae erit in patria, et secundum hoc dicitur *Viaticum*, quia hic praebet nobis viam illuc perveniendi, et secundum hoc etiam dicitur *Eucharistia*, id est bona gratia, quia gratia Dei vita aeterna».

b) «Panis et vinum quibus communius homines reficiuntur, assumuntur in hoc Sacramento ad usum spiritualis manducationis» ait ipse Doctor Angelicus ⁽¹⁾. «Propria materia huius Sacramenti est panis triticeus» ⁽²⁾. «Sicut Dominus se comparavit grano frumenti, ita etiam se comparavit viti, dicens Ioannis 15: *Ego sum vitis vera*; sed solus panis de frumento est materia huius Sacramenti, ut dictum est; ergo solum vinum de vite est propria materia huius Sacramenti» ⁽³⁾.

c) Ait de Christo pseudo-Clemens ⁽⁴⁾: «Similiter et calicem miscens ex vino et aqua, et sanctificans, tradidit eis dicens: *Bibite ex eo omnes*». Sanctus Cyprianus ⁽⁵⁾, explicans illa Proverb. verba: *Miscuit vinum et posuit mensam*, ait: «Vinum aqua mixtum declarat, id est, calicem Domini aqua et vino mixtum prophetica voce denuntiat». Succinit s. Bernardus ⁽⁶⁾ his verbis: «Nec nego panem, et vinum aqua quidem mixtum simul debere poni».

(1) *Ibid.* q. 74. art. 1.

(2) *Ibid.* art. 3.

(3) *Ibid.* art. 5.

(4) Constit. Apostolic. lib. VIII, c. 17.

(5) Epist. de Sacram. Calicis.

(6) Epist. 69.

d) De forma, qua Eucharistia consecratur, ait sanctus Ambrosius ⁽¹⁾: «Iste autem panis ante verba sacramentorum, panis est usitatus; ubi accesserit consecratio, de pane fit caro Christi. Consecratio autem quibus verbis est, et quibus sermonibus, nisi Domini Iesu? Si enim tanta vis est in eius sermone, ut inciperent esse quae non erant, quanto magis operatorius est, ut sint quae erant, et in aliud commutentur?» Subscribit Damascenus ⁽²⁾ dicens: «Sicut Deus dicendo *fiat lux*, fecit lucem, ita dicendo *hoc est corpus meum*, et *hic est sanguis meus*, perfecit hoc Sacramentum».

e) Cum igitur ipse (*Christus*) de pane pronuntiaverit ac dixerit: *Hoc est corpus meum*; quis audebit deinceps ambigere? Et cum idem ipse tan asseveranter dixerit: *Hic est sanguis meus*; quis unquam dubitaverit, ut dicat non esse eius Sanguinem? Aquam olim in vinum convertit in Cana Galilaeae, quod habet quamdam cum sanguine propinquitatem; et eum parum dignum existimabimus, cui credamus quod vinum in sanguinem transmutarit?... In specie vini dat nobis Sanguinem.... Quamobrem ne iudices res ex gustu; sed te citra ullam dubitationem fides certum reddat, quod sis dignus factus, qui Corporis et Sanguinis Christi particeps fieres: ita de veritate praesentiae realis loquitur s. Cyrillus Hierosolymitanus ⁽³⁾.

f) «Haec quatuor, corpus, sanguis, anima et deitas—ait s. Thomas ⁽⁴⁾—iam ultra non possunt separari: unde sicut sumit sacerdos Sanguinem Christi

(1) *De Sacramentis*, lib. IV, c. 4.

(2) *De fide*, lib. IV, c. 15.

(3) *Catech. mystag.* IV.

(4) *Opusc.* 58, c. 29.

sacramentaliter de calice, sic populus sumit eum intellectualiter sub specie panis de ipso corpore Christi; et est eis tam utilis, et tam dulcis, ut sacerdotibus qui sumunt eum sub specie vini de calice».

g) De fragmenti Communionem haec habemus apud sanctum Cyprianum ⁽¹⁾: «Hunc panem *dari nobis quotidie* postulamus, ut qui in Christo sumus, et *Eucharistiam quotidie ad cibum salutis accipimus*, intercedente aliquo graviore delicto, dum abstenti, et non communicantes a coelesti pane prohibemur, a Christi corpore separemur».

h) Duo incumbunt, iuxta ss. Patres, officia huius Sacramenti ministro, videlicet consecrare Eucharistiam, deinde vero eandem dispensare. Hanc s. Ambrosius tradit doctrinam ⁽²⁾: «Non homo, non angelus, non archangelus, non aliqua alia creatura, non virtus, sed ipse Spiritus Sanctus hoc munus instituit, atque adhuc manentes in carne mysterio fungi praestitit Angelorum. Quomodo ergo nobis isti non solum reverendi magis quam reges, aut iudices, sed etiam magis erunt honorabiles quam parentes». «Sicut ad sacerdotem pertinet consecratio Corporis Christi, ita ad eum pertinet dispensatio» asserit s. Thomas ⁽³⁾. Sanctus Iustinus ⁽⁴⁾ scribit pro more fuisse tunc positum, ut diaconi deferrent Eucharistiam ad absentes.

i) De effectibus Eucharistiae mirabilibus ita sentiunt sancti Patres: Chrysostomus ait ⁽⁵⁾ «Unicuique fidelium Christus semetipsum per *Mysteria* commiscet, et quos genuit per semetipsum nutrit». Ambrosius ⁽⁶⁾

(1) In Exposit. Orat. Dominicae.

(2) Lib. II de Sacerdotio.

(3) Ibid. q. 82, art. 3.

(4) Apologia II.

(5) Hom. LX.

(6) Lib. V in Lucam.

inquit: «Qui domicilio Christum recipit interno, maximis delectationibus exuberantium pascitur voluptatum». Augustinus scribit ⁽¹⁾: «Securus accede, panis est, non venenum». Expressius loquitur Petrus Chrysologus ⁽²⁾: «O quam docuit mulier, quantum sit corpus Christi, quae in fimbria tantum esse monstravit! Audiant christiani, qui quotidie corpus Christi attingunt, quantam de ipso corpore sumere possunt medicinam, quando mulier totam rapuit de sola Christi fimbria sanitatem». Bernardus ⁽³⁾ explicite docet «Eucharistiam mitigare acerbos invidiae, luxuriae et iracundiae motus»; et Angelicus Doctor tenet ⁽⁴⁾ Christum in Eucharistia *omnimoda unione nobis coniungi, et ad nos accedere*.

§ V.

DE POENITENTIA

135.—a) «Cum provolvit hominem *exomologesis*, magis relevat; cum squalidum facit, magis mundatum reddit; cum accusat, cum condemnat, *absolvit*.... An melius est damnatum latere, quam palam absolvi?» aiebat Tertullianus ⁽⁵⁾; celebrioraque sunt haec Origenis ⁽⁶⁾ verba: «Qui non sunt sancti, in peccatis suis moriuntur; qui sancti sunt, pro peccatis poenitudinem gerunt, vulnera sua sentiunt, intelligunt lapsus, *requirunt sacerdotem*, sanitatem deposcunt, purificationem per pontificem quaerunt»; et s. Ambrosius sic

(1) Super *Ioannem*.

(2) Serm. 34.

(3) Lib. *de Bapt. et Sacr. altaris*.

(4) Opusc. 58.

(5) *De Poenitentia*, cc. IX et X.

(6) *In Num.* Hom. X., n. 1; *De Orat.* c. 28.

haereticis arguebat: «Nam et vos indignamini, et contra Ecclesiam congregatis concilium; quia videtis mortuos in Ecclesia *reviviscere, et peccatorum indulta venia resuscitari*» ⁽¹⁾. «Cur baptizatis, *si per hominem peccata dimitti non licet?* In baptismo utique remissio peccatorum omnium est: quid interest, utrum per poenitentiam, an per lavacrum hoc *ius sibi datum* sacerdotes vindicent? Unum in utroque mysterium est» ⁽²⁾.

b) Poenitentiae necessitatem firmat s. Cyprianus ⁽³⁾ sic scribens: «Confiteantur singuli, quaeso vos, fratres dilectissimi, delictum suum.... Convertantur ad Dominum mente tota, et Poenitentiam criminis veris doloribus exprimentes, Dei misericordiam deprecemur».

c) Poenitentiae partes clare exponunt Ecclesiae Doctores; s. Ioannes Chrysostomus ⁽⁴⁾ his verbis: «In corde eius contritio est, in ore confessio, in opere tota humilitas; haec est perfecta, et fructifera Poenitentia», et s. Augustinus ita exponens ⁽⁵⁾ *Qui sanat contritos corde*: «Sanat contritos corde, sanat confitentes, sanat seipsos punientes».

d) «Nec quantitas criminis, nec brevitatis temporis, nec horae extremitas, nec vitae enormitas, si vera contritio, si pura fuerit voluptatum mutatio, excludit a venia» ait s. Cyprianus ⁽⁶⁾. «His qui in tempore necessitatis, et in periculi urgentis instantia, praesidium poenitentiae et mox reconciliationis implorant,

(1) *De Poenitentia*, II, 7.

(2) *Idem, ibidem*, I, 8.

(3) *Lib. de lapsis*.

(4) *Serm. de Poenit.* qui habetur post *Hom. X* de eodem argumento.

(5) *Tract. in Psalm. 146*.

(6) *Sermon. de coena Domini*.

nec satisfactio interdicenda est, nec reconciliatio deneganda, quia misericordiae Dei, nec mensuras possumus ponere, nec tempore definire, apud quam nullas patitur veniae moras vera conversio» scribit s. Leo Magnus ⁽¹⁾.

Hoc dicit s. Augustinus ⁽²⁾: «Poenitentiam certam *non facit* nisi odium peccati, et amor Dei». Haec addit s. Gregorius Magnus ⁽³⁾: «Sancta Ecclesia simplicitatis suae et rectitudinis vias timore inchoat, sed charitate consummat, cui tunc est funditus a malo recedere, cum ex amore Dei coeperit iam nolle peccare».

e) Omnia peccata mortalia sunt aperienda in Confessione, iuxta Origenem ⁽⁴⁾: «Si quid in sermone solo, vel etiam intra cogitationem secreta commisimus, cuncta necesse est publicari, cuncta proferri». Adstipulatur s. Hieronymus, qui exponens illud Eccli. 10, *Si mordeat serpens in silentio*, dicit: «Si enim erubescat aegrotus vulnus medico confiteri, quod ignorat medicina, non curat».

f) De ministro sacramenti Poenitentiae legitur in s. Ioanne Chrysostomo ⁽⁵⁾: «At vero nostris Sacerdotibus non corporis lepram, verum animae sordes, non dico purgatas probare, sed purgare prorsus concessum est»; et in s. Leone Magno ⁽⁴⁾: «Mediator Dei et hominum homo Christus Iesus, hanc praepositis Ecclesiae tradidit potestatem, ut a confitentibus actionem Poenitentiae darent, et eosdem salubri satisfactione purgatos, ad communionem sacramentorum per ianuam reconciliationis admitterent».

(1) Epist. 91 ad Theodorum.

(2) Serm. VII de tempore.

(3) Moral. in cap. 27 Iob.

(4) Hom. III in Leviticum.

(5) De Sacerdotio, lib. III, c. 5.

De eo quod in ministro Poenitentiae, praeter potestatem ordinis, requiratur potestas iurisdictionis, audiendus est s. Thomas ⁽¹⁾ dicens: «Sicut qui non est sacerdos non potest hoc sacramentum conferre, ita nec ille qui non habet iurisdictionem; et propter haec oportet sicut sacerdoti, ita proprio sacerdoti confessionem fieri. Cum enim sacerdos non absolvat nisi ligando ad aliquid faciendum, ille solus potest absolvere, qui potest per imperium ad aliquid faciendum ligare».

De *sigillo* expresse loquitur s. Basilius ⁽²⁾ his verbis: «Adulterio pollutas mulieres, et confitentes ob pietatem, vel quomodocumque convictas, publicare quidem Patres nostri prohibuerunt». Subscribit sanctus Leo Magnus ⁽³⁾ inquiens: «*Cum reatus conscientiarum sufficiat sacerdotibus indicari confessione secreta*»; unde et auricularis exigitur confessio et secreta, consequenterque sigillo confessionis munita.

g) Sacerdotes vere peccata remittere docent sancti Patres. Primus occurrit s. Cyprianus ⁽³⁾, his verbis: «Nec enim fas erat Ecclesiam pulsantibus claudi, quando permiserit ipse qui legem dedit, ut ligata in terra, et in coelis ligata essent, solvi autem possent illic, quae hic prius in Ecclesia solverentur». Sanctus Ioannes Chrysostomus ⁽⁵⁾, postquam recenset concessionem factam Apostolis de remissione peccatorum, addit: «A terra iudicandi principalem potestatem sumit coelum, nam iudex sedet in terra, Dominus sequitur servum, et quidquid hic in inferiori-

(1) In Supplem. q. 8, art. 4.

(2) Cap. XIV.

(3) Epist. 80 ad *Episcopos Campaniae*.

(4) Epist. II, lib. I.

(5) Hom. V de *verbis Isaiae*.